

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER BİLİM DALI

**8-9 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN EMPATİK EĞİLİM, YAŞAM DOYUMU VE
EBEVEYNLERİNİN KAPSAYICILIK İŞLEVLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE NUR YOLCU

DANIŞMAN
DR.ÖĞR.ÜYESİ BETÜL DÜŞÜNCELİ

EYLÜL 2020

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER BİLİM DALI

**8-9 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN EMPATİK EĞİLİM, YAŞAM DOYUMU VE
EBEVEYNLERİNİN KAPSAYICILIK İŞLEVLERİNİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE NUR YOLCU

DANIŞMAN
DR.ÖĞR.ÜYESİ BETÜL DÜŞÜNCELİ

EYLÜL 2020

BİLDİRİM

Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tez-Proje Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırladığım bu çalışmada:

- Bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanıldığında bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunulduğunu,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değiştirmede bulunulmadığını,
- Bu tezin herhangi bir bölümünün başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını

beyan ederim.

MERVE NUR YOLCU

ÖN SÖZ

Bu araştırma, 8-9 yaş grubu çocukların empatik eğilim, yaşam doyumu ve ebeveynlerinin kapsayıcılık işlevlerinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca, sağladıkları öğrenme ortamı ve kendimi geliştirmemdeki katkıları için değerli hocalarım Prof.Dr. Tuncay AYAS, Prof.Dr. Mustafa KOÇ, Prof.Dr. Murat İSKENDER, Prof.Dr. Ali Haydar ŞAR ve Sakarya Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı'nda görev alan tüm öğretim üyelerine içtenlikle teşekkür ederim.

Tezimin oluşumunda değerli katkılarını esirgemeyen kıymetli tez danışmanım Dr.Öğr.Üyesi Betül DÜŞÜNCELİ' ye, samimiyeti, yapıcı eleştiricileri ve tüm desteği için çok teşekkür ederim.

Beraber çıktığımız yolda, her zaman olduğu gibi tez sürecinde de verdiği kıymetli desteği ve katkıları için meslektaşım Çağlar Hüseyin ÇOLAK' a çok ama çok teşekkür ederim.

Desteği, çalışkanlığı ve tecrübeleriyle bana her zaman güç veren canım babam Necati YOLCU' ya, sevgi ve şefkatiyle her zorlu süreci kolaylaştırdığı gibi tez yazım sürecimi de kolaylaştıran ailemizin huzuru canım annem Arzu YOLCU' ya, evimizin iki neşesi canım kardeşlerim Melike YOLCU ve Melih YOLCU' ya sonsuz teşekkürler. Her zaman yanımda olan canım ailem, iyi ki varsınız...

ÖZET

8-9 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARIN EMPATİK EĞİLİM, YAŞAM DOYUMU VE EBEVEYNLERİNİN KAPSAYICILIK İŞLEVLERİNİN İNCELENMESİ

Merve Nur YOLCU, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr.Öğr.Üyesi Betül DÜŞÜNCELİ

Sakarya Üniversitesi, 2020

Araştırma, 8-9 yaş grubunda yer alan çocukların empatik eğilim, yaşam doyumu ile ebeveyn kapsayıcılık işlevlerinin arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, gönüllü olarak katılmayı kabul eden 491 ebeveyn ve bu ebeveynlerin çocukları oluşturmaktadır. Araştırma verilerini toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu, Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği Çocuk Formu (Ka-Si EEÖ), Yaşam Doyumu Ölçeği (ÇYDÖ) ve Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği (KİÖ) kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizi için sosyal bilimler için uygun görülen bir veri analizi programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım durumunu ortaya koymak amacıyla Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk normallik testi uygulanmıştır. Araştırmanın problem cümlesine cevap verecek olan empatik eğilim, kapsayıcı işlevler ve yaşam doyumu ölçekleri ve alt faktörleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla öncelikle normallik testi yapılmış ve normal dağılmaması nedeni ile Spearman Sıra Farkları Korelasyon yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada yer alan alt problemleri çözümleyebilmek için non-parametrik yöntemlerden olan Mann-Whitney U Testi ile Kruskal-Wallis Testi uygulanmıştır.

Katılımcıların empatik eğilimleri ile ebeveynlerin kapsayıcı işlevleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacı ile yapılan analiz sonucuna göre empatik eğilim ile ebeveynlerin kapsayıcı işlevleri alt boyutlarından Endişe-Ayrılığa Hassasiyet, ve Eş ile İlişkiler alt boyutu ile pozitif yönde, Kapsamayan İlişki boyutu ile negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilirken Doyum Odaklılık ve Katı Kuralcı alt boyutu ile herhangi bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Çocukların yaşam doyumu ile Eş ile İlişkiler ve Kapsamayan İlişki alt boyutları arasında pozitif yönde bir ilişki bulunurken, Endişe-Hassasiyet ve Doyum Odaklılık boyutları arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında çocukların empatik eğilimi ve katılımcıların demografik özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin analiz sonucuna göre çocuğun; anne ve babasının eğitim durumu, sembolik oyun oynama durumu, baba ile geçirdiği günlük süre, akademik başarı düzeyi, yaşamın ilk yılında bakımının ebeveynin sağlama durumu, bir günde maruz kaldıkları ekran süresi ve çocukların empatik eğilimleri arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Fakat çocuğun; doğumda psikolojik bir travma yaşama durumu, okul öncesi eğitim alma durumu, anne ile geçirdiği günlük süre ve çocukların empatik eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Çocukların yaşam doyumu ve katılımcıların demografik özellikleri arasındaki farklılığa ilişkin analiz sonucuna göre anne-baba eğitim durumu, travma yaşama durumları, anne-baba ile geçirilen süre, bakımının ebeveynlerin sağlama durumları, bir günde maruz kaldıkları ekran süreleri ile yaşam doyumu arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Fakat okul öncesi eğitim alma durumları, sembolik oyun oynama durumları ve akademik başarıları ile yaşam doyumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Empatik eğilim, kapsayıcı işlevler, yaşam doyumu, anne baba tutumu.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE EMPATHETIC TENDENCY, LIFE SATISFACTION AND PARENTAL CHILD CONTAINING FUNCTIONS OF CHILDREN AGE AGES 8-9

Merve Nur YOLCU, Master Thesis

Supervisor: Asist.Prof.Dr. Betül DÜŞÜNCELİ

Sakarya University, 2020

The study aims to examine the relationship between experience empathic tendency, life satisfaction and parental child containig in the 8-9 age group. The study group of the research consists of 491 parents and their children who voluntarily agree to participate. Personal Information Form, Ka-Si Empathic Tendency Scale Child Form, Life Satisfaction Scale, The Parental Child Containing Functions Scale prepared by the researcher were used to collect research data. For the collected analysis, a suitable data analysis program for social sciences, SPSS 17.0 package program is used. Kolmogorov-Smirnov and Shapiro Wilk normality tests were applied to reveal the normal distribution of the data. The primary normal test was used to reveal the relationship between the empathic criminal, conclusions, life satisfaction scales and their subordinates, which will answer the problem statement of the research, and Spearman Rank Differences Correlation method was used to prevent normal distribution. The Mann-Whitney U Test and Kruskal-Wallis Test, which are non-parametric methods, were used to solve the sub-problems in the study.

According to the results of the analysis conducted to determine the relationship between the empathic tendencies of the participants and the containing functions of the parents, it was determined that there was a positive relationship between the empathic tendency and the sensitivity to worry-separation sub-dimensions of the parents' containing functions, and the relationship with the spouse sub-dimension, and a negative relationship with the Non-Containing Relationship dimension. It was determined that there was no relationship with Satisfaction Orientation and Strict Prescriptive sub-dimensions. While there was a positive relationship between children's life satisfaction and the Relationships with Spouse and Non-Containing Relationships sub-dimensions, it was found that there was no relationship between the worry-sensitivity and satisfaction-oriented dimensions.

According to the analysis result of the difference between the empathic tendency of the children and the demographic characteristics of the participants within the scope of the study; It was determined that there was no significant difference between the educational status of the parents, the playing status of symbolic games, the daily time spent with the father, the perceived academic success, the parent's provision of care in the first year of life, the screen time they were exposed to in one day and the empathic tendencies of the children. However it was determined that there is a statistically significant difference between a child's psychological trauma at birth, pre-school education, daily time with the mother and empathic tendencies of the children.

According to the analysis of the difference between children's life satisfaction and demographic characteristics of the participants, it was found that there was no significant difference between parents' educational status, traumatic experiences, time spent with parents, parents' provision of care, screen time in a day and life satisfaction. . However, it was determined that there is a statistically significant difference between pre-school education, symbolic games, academic success and life satisfaction.

Keywords: Empathetic tendency, containing functions, life satisfaction, parental attitude.

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
TABLolar LİSTESİ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiii
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
1.3. Problem Cümlesi	6
1.4. Araştırmanın Alt Problemleri	7
1.5. Varsayımlar	7
1.6. Sınırlılıklar.....	7
1.7. Tanımlar.....	7
BÖLÜM II.....	9
ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	9
2.1. Empatik Eğilim.....	9
2.1.1. Empati ve Empatik Eğilim Kavramı	9
2.1.2. Empatinin Bileşenleri	11
2.1.2.1. Algısal (Fiziksel) Bileşen	11
2.1.2.2. Bilişsel Bileşen	11
2.1.2.3. Duygusal Bileşen.....	12
2.1.2.4. Bildirişim Bileşeni.....	12
2.1.3. Empatik Eğilim ve Kazanımlar	12

2.1.3.1. Empati-Sempati	13
2.1.3.2. Empati-İletişim	13
2.1.3.3. Empati-Özdeşleşme	14
2.1.3.4. Empati-Dinleme.....	15
2.1.3.5. Empati-İçtenlik	15
2.1.3.6. Empati-Önyargısız Yaklaşım	15
2.1.4. Empatiyle İlgili Kavramlar	16
2.1.4.1. Bakış Açısı Oluşturma.....	16
2.1.4.2. Hissetme	17
2.1.4.3. Anlamlandırma	17
2.1.4.4. Hayal Gücü	17
2.1.4.5. Anlayış Oluşturma.....	17
2.1.4.6. Sezgisel Tanı.....	18
2.1.5. Empati ile İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar	18
2.1.6. Empati İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar	21
2.2. Yaşam Doyumu	22
2.2.1. Yaşam Doyumunu Etkileyen Faktörler	24
2.2.2. Yaşam Doyumuyla İlgili Kuramlar	27
2.2.3. Yaşam Doyumu ile İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar.....	28
2.2.4. Yaşam Doyumu ile İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar.....	31
2.3. Ebeveynlerin Kapsayıcılık İşlevi.....	32
2.3.1. Aile ve Ailenin Önemi.....	32
2.3.2. Aile-Çocuk İlişkileri	33
2.3.2.1. Annenin Kapsayıcılık İşlevi ve Bion.....	35
2.3.2.2. Yeterince İyi Annelik ve Winnicott.....	36
2.3.2.3. Bağlanma Kuramı ve Bowlby	38

2.3.3. Ebeveyn-Çocuk İlişisini Açıklayan Kuramlar.....	39
2.3.3.1. Freud ve Erikson'un Kuramları.....	39
2.3.3.2. Davranışsal-Genetik Kuram	40
2.3.3.3. Etolojik Kuram	41
2.3.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramı	41
2.3.3.5. Çevrecilik Kuramı	42
2.3.3.6. Bilişsel Kuram	42
2.3.3.7. Bağlanma Kuramı.....	43
2.3.4. Kapsayıcı İşlevler, Ebeveyn ve Çocuk Arasındaki İlişki İle İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar.....	44
2.3.5. Kapsayıcı İşlevler, Ebeveyn ve Çocuk Arasındaki İlişki İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar	46
BÖLÜM III.....	48
YÖNTEM	48
3.1. Araştırmanın Yöntemi	48
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	48
3.3. Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreçleri	49
3.3.1. Demografik Bilgi Formu	50
3.3.2. Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği – Çocuk Formu.....	50
3.3.3. Çocuklar için Yaşam Doyumu Ölçeği.....	51
3.3.4. Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği.....	51
3.4. Verilerin Analizi	52
BÖLÜM IV.....	53
BULGULAR	53
4.1. Problem Cümlesine İlişkin Bulgular	53
4.2. Alt Problemlere İlişkin Bulgular	55

BÖLÜM V	75
SONUÇ,TARTIŞMA VE ÖNERİLER	75
5.1. Sonuç	75
5.1.1. Empatik Eğilim ile Çocuk Kapsayıcı İşlev Arasındaki İlişkinin Bulgularının Tartışılması	75
5.1.2. Çocukların Yaşam Doyumu ve Çocuk Kapsayıcı İşlev Arasındaki İlişkin Bulgularının Tartışılması.....	76
5.1.3. Çocukların Empati Eğilimlerinin Farklı Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna Göre Bulguların Tartışılması	78
5.1.4. Çocukların Yaşam Doyumlarının Farklı Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna Göre Bulguların Tartışılması	82
5.2. Öneriler.....	85
5.2.1. Araştırma Sonuçlarına Yönelik Öneriler.....	85
5.2.2. Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler.....	86
KAYNAKLAR.....	87
EKLER	107
ÖZGEÇMİŞ VE ESERLER LİSTESİ.....	116

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 Örneklemin Frekans ve Yüzde Dağılımları	48
Tablo 2 Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğine ait normallik analizi sonuçları	53
Tablo 3 Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği puanları için hesap edilen Spearman Sıra Farkları Korelasyon katsayıları.....	54
Tablo 4 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının annenin eğitim durumuna göre normallik testi sonuçları.....	56
Tablo 5 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları annenin eğitim durumuna göre Kruskal Wallis testi sonuçları	56
Tablo 6 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının babanın eğitim durumuna göre normallik testi sonuçları.....	57
Tablo 7 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları babanın eğitim durumuna göre Kruskal Wallis testi sonuçları	58
Tablo 8 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun doğumda travma yaşama durumuna göre normallik testi sonuçları	59
Tablo 9 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun doğumda travma yaşama durumuna göre Mann Whitney U testi sonuçları.....	60
Tablo 10 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna göre normallik testi sonuçları	61
Tablo 11 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna göre Mann Whitney U testi sonuçları	62
Tablo 12 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun sembolik oyun oynama durumuna göre normallik testi sonuçları	63
Tablo 13 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun sembolik oyun oynama durumuna göre Mann Whitney U testi sonuçları	63
Tablo 14 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının anne ile geçirilen süreye göre normallik testi sonuçları.....	64

Tablo 15 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları anne ile geçirilen süreye göre Kruskal Wallis testi sonuçları	65
Tablo 16 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının baba ile geçirilen süreye göre normallik testi sonuçları.....	67
Tablo 17 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları baba ile geçirilen süreye göre Kruskal Wallis testi sonuçları	68
Tablo 18 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun akademik başarı durumuna göre normallik testi sonuçları	69
Tablo 19 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun akademik başarı durumuna göre Kruskal Wallis testi sonuçları	70
Tablo 20 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun bakımını anne-babasının sağlama durumuna göre normallik testi sonuçları	71
Tablo 21 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun bakımını anne-babasının sağlama durumuna göre Mann Whitney U testi sonuçları	71
Tablo 22 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun bir günde maruz kaldığı ekran süresine göre normallik testi sonuçları	72
Tablo 23 Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun bir günde maruz kaldığı ekran süresine göre Kruskal Wallis testi sonuçları	73

SİMGELER VE KISALTMALAR

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

Ka-Si EEÖ: Ka-Si Empatik Eğitim Ölçeği

ÇYDÖ: Çocuklar için Yaşam Doyumu Ölçeği

KİO: Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği

UNİCEF: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, problem cümlesi, alt problemler, sayıtlar, sınırlılıklar ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

8-9 yaş grubunda yer alan çocukların çevre ve gündelik hayattaki ilişkileri göz önüne alındığında anne ve babaları bu çocukların hayatlarında en önemli unsurların başında gelmektedir. Çocukların gelişimsel süreçlerinde anne ve babalarının tutumları, onlara yaklaşımları bu dönemde oldukça önemlidir. Ebeveynlerin kapsayıcı işlevleri, Freud ve Melanie Klein gibi psikanalistlerin yolundan giden Wilfred Bion tarafından ortaya konulan bir kavram olarak ele alınmaktadır. Kapsayıcı işlevler bağlanma ve tutum kapsamında anne-baba ve çocuk arasındaki ilişkiyi tanımlamaktadır (Parman, 2006). Her ilişkide olduğu gibi aile ilişkilerinde de taraflar bulunmaktadır. Kapsayıcı işlevler bakımından aile ilişkilerinde kapsayan ebeveyn, kapsanan ise çocuk olarak ifade edilmektedir (Bion, 1969).

Bir toplumun en önemli yapı taşları arasında yer aile hem insan neslinin devam etmesi hem de yaşamın gereği olan biyolojik, sosyal ve psikolojik gereksinimlerin karşılandığı sosyal bir yapı olarak yer almaktadır (Akça-Koca, 2013). Aile ilişkilerinde hiyerarşik bir düzen olduğu bilinmektedir. Bu sistem içerisinde varlığını sürdürebilmenin yanı sıra ikili ilişkilerde, bireylerin ve ailelerin ürünlerinde de bir devamlılık söz konusudur. Bu durumdan dolayı da aile içerisindeki ilişkilerde birbiri ile bağlantılı olarak devam etmektedir. Gerçekleşen herhangi bir durum diğerini doğrudan etkileyebildiği gibi, bu etkileme bütün sistemin düzenlenmesini de engelleyebilir (Hinde ve Hinde, 2017). Aile ve aile ilişkilerini inceleyen araştırmalar incelendiğinde ilişkiden kaynaklı sonuçlar aynı zamanda ailede bulunan diğer fertleri de etkilediği görülmektedir. Aile yapısı ve aile işlevselliğinde, çocukların ebeveynleri ve akranları ile geçirmiş olduğu zamanı incelemiş olan Fallon ve Bowles (1997) araştırma sonucunda kız ve erkek çocuklarda ailenin işlevselliği ve yapısına yönelik faktörlerde hem akran ilişkilerinin hem de aile içi ilişkilerin etkili olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Bebekler dünyaya geldikten sonra temel ihtiyaçların karşılanabilmesi için açlık, uykusuzluk, fiziksel acı gibi bir takım rahatsız edici unsurlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumlar karşısında bebeğin bu temel ihtiyaçlarını sevgi ve şevkat ile karşılamak yine ebeveynlere düşmektedir. Aile ilişkilerinde anne ve baba tutumu oldukça önemli bir

konuma sahiptir. Örneğin demokratik aile yapısında çocuklar bütün özellikleri ile kabul edildiği gibi, anne ve baba sadece çocuğuna yol gösterici konumunda bulunmaktadır. Çocukların alacağı kararda serbest bırakılması söz konusudur (Sezer, 2010). Bu tarz ailelerde önemli bir takım kurallar birlikte konuşulmakta ve kararlar ortak bir şekilde alınmaktadır.

Aile biyolojik, sosyolojik ve psikolojik yapısı itibarıyla insan ve toplumun birçok temel ihtiyacını (barınma ve korunma, sevmeye ve sevilme, ait olma, cinsellik, kendini gerçekleştirme...) yerine getirmektedir. Ailenin yapısı toplumdan topluma değişse de işlev ve görevleri bakımından evrenseldir (Özgüven, 2001). Ailenin işlevlerini beklenen düzeyde yerine getirmesi ve sağlıklı olma birbiriyle yakından ilgili iki kavramdır. Sağlıklı işlevlere sahip aileler aile üyelerinin birbirleriyle olan ilişkisinin niteliğine, birbirlerine saygı göstermeye önem vermekte, ortaya çıkan problemlerin sağlıklı iletişim yoluyla çözüme kavuşacağına inanmaktadır. Sağlıksız işlevlere sahip aileler ise birbirleriyle olan ilişkisi az düzeyde, kapalı ve kısa ifadeler ile iletişimini sürdüren, katı kurallara sahip ve duygusal ihtiyaçlarının yeterince karşılanamadığı ailedir (Bulut, 1993).

Empati, bireyler arası ilişkilerde oldukça önemli bir kavramdır. Empati ile alakalı yaklaşımların büyük bir kısmı empatik eğilim olgusunu hem bilişsel hem de duyuşsal bir yapı çerçevesinde açıklamaktadır (Davis, 1983). Empatinin bilişsel boyutu, başka bireylerin bakış tarzlarını tanımlama ya da anlama yeteneğini ifade eder. Empatinin duyuşsal bileşeni ise empatik ilgi ile alakalı olarak başka bireylerin duygusal yaşantılarını tecrübe etme ve bu durumu paylaşabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır (Dökmen, 2005). Sonuç olarak empatinin bilişsel boyutu daha çok bilişsel rol alma ile ilgiliyken duyuşsal bileşen ise duygusal rol alma durumu yer almaktadır.

Empati, insanlar arası etkileşim ve iletişimin temel süreci olarak kabul edilmektedir. Zeka, zihinsel gelişim için ne kadar önemliyse empati de insanlar arası iletişim için o kadar önemlidir (Borke, 1982). Sosyal gelişim ve becerilerin yapı taşı olan empati, bireylerin çoğunluğunda doğuştan gelmektedir. Aynı zamanda erken çocukluk döneminin gelişim görevlerinden biridir. Karşısındakinin duygu ve düşüncelerini daha iyi anlamlandırabilen ve onlarla empati kurabilen çocuklar, çevreleri ile iletişimde daha yetenekli değerlendirilmektedirler. Empati becerisi güçlü olan çocukların, daha az saldırgan davranışlarda bulundukları ve çevresi ile ilişkilerinde daha fazla yardımlaşmaları bilinmektedir. Empati becerisi yüksek olan çocuklar, arkadaşları ve yetişkinler tarafından daha fazla sevilmekte, okulda ve işlerinde daha popüler olmaktadır (Denham ve Burger,

1991; Denham ve Holt, 1993). Empati yeteneği güçlü olan çocukların empati yeteneği güçlü olmayan çocuklara göre hayatın birçok alanında daha avantajlı olduğu söylenebilir.

Yaşam doyumunu ise bireylerin hayatlarının tamamına ya da bir bölümüne yönelik sahip olduğu öznel değlendirmeleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Diener ve diğeri, 1999). İnsan hayatının tamamını kapsamakta olan yaşam doyumunu bireyin nasıl bir ruh sağlığı içerisinde olduğuna dair önemli kanıtları içerisinde barındırmaktadır. İnsan hayatında meydana gelebilecek çeşitli engellemeler, zorlamalar, çatışma ve ani olumsuz duygu değışimleri yaşam doyumunu üzerinde etkili olabilmektedir (Demirel ve Canat, 2004). Çocuk ve ergenlerde yaşam doyumunu farklı psiko-sosyal değışkenler açısından oldukça ilişkili bir kavramdır. Bu alanda yapılan çalışmalar çocuk ve ergenlerin yaşam doyumunda bireysel farklılıkların bilişsel, duyuşsal ve davranışsal tutumları ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Huebner, 2004).

Toplumun en küçük yapı taşı ailenin önemi insanoğlu için büyüktür. İnsanlar fiziksel ve duygusal sağlığı için gereken ihtiyaçların en doğal şekilde karşılandığı ortam ailedir. İnsanın yaşamından doyumunun yüksek olması, günlük işlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirmesi ve yaşadığı topluma faydalı bir insan olarak yetişmesi için gerekli olan ortam yine ailedir. Çocuğun ebeveynleri ile ilişkisi; sosyal çevresine, geçmiş ve gelecek yaşamına karşı benimsediği tutumların temelini oluşturur. Bireyin gerekli her gelişim alanında sağlıklı olabilmesi, aile ile ilişkilerinin optimum düzeyde yerine getirilmesi ile mümkün olur (Bulut,1993). İnsan hayatının büyük bir kısmını etkileyen ebeveyn işlevleri ile kişiler arası nitelikli ve empatik ilişkilerinin, yaşam doyumunun yüksek olmasında önemli iki faktör olabileceği düşünölmüştür.

İnsanoğlunun dünyaya geldiği ilk andan itibaren ebeveyni ile kurduğu bağ, kendine dair olumlu ya da olumsuz inançlar benimsemesinde rol oynayabilir. Yaşamın ilerleyen yıllarında, doğuştan getirilen karakter ve mizaç özelliklerinin yanı sıra kişiler arası ilişkilerdeki niteliğin önem kazandığı söylenebilir. İlişki kurma ihtiyacını sağlıklı bir şekilde karşılayabilmek, anlaşımak ve yeterince anlaşabilmek için empatik eğilimin güçlü olması bireye fayda sağlayacaktır. Yaşamdan doyum sağlayabilen bireyin ise güvenilir ve içten ilişkilere sahip olduğu düşünölmektedir. Sağlıklı ve kapsayıcı ebeveyn işlevleri olan, çevresi ile kurduğu ilişkide karşıındakini empatik bakış açısıyla anlayan ve anlaşılan bireyin yaşam doyumunu da yüksek olabilir.

Bu bilgiler kapsamında, araştırmada 8-9 yaş grubunda yer alan çocukların empatik eğilimleri, yaşam doyumları ve ebeveynlerin kapsayıcı işlevlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada farklı değişkenler açısından empatik eğilim, yaşam doyum ve ebeveynlerin kapsayıcı işlevlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı 8-9 yaş grubunda yer alan çocukların empatik eğilim, yaşam doyumunun ve ebeveynlerin kapsayıcı işlevlerinin incelenmesidir. Bu nedenle araştırmanın 8-9 yaş aralığında bulunan çocuklar ve bu çocukların ebeveynleri üzerinde uygulanan ölçek sonuçlarından elde edilen bulgular doğrultusunda alanyazına, alan uzmanlara ve ebeveynlik becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalara katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Bireyler her zaman diğer insanlarla ilişki kurarken karşı taraf için anlaşılır olma beklentisi içindedir. Bu durum da empati kurabilmenin önemini ortaya koymaktadır. Dökmen (2005) empatiyi ” bireyin karşıındaki bireyin yerine korayan onun duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlaması ” olarak tanımlamıştır. Bu nedenle ilişkilerde empati oldukça önemli bir yere sahiptir. Empatik eğilim ise bireyin başka bireylerin duygu ve yaşantılarını anlayarak hissedebilmesi olarak ifade edilebilir.

Çocuğun empatik becerilerinin gelişiminde ailesi olan ilişkilerindeki samimiyet ve içtenlik önemlidir. Ailenin samimiyeti, ebeveynlerin çocuğu ile kurduğu iletişimde çocuklarına gösterdikleri bir tutum olarak tanımlanabilir (Darling ve Steinberg, 1993). Samimiyet, ebeveynlerin çocuğun ihtiyaçlarına karşı destekleyici ve şefkatli olan genel tavrının yansımasıdır ve çocuğa karşı pozitif duyguların ve sevginin esirgenmemesini içerir. Hoffman’a (1982) göre, ebeveynlerin çocuğu ile kurduğu ilişkideki samimiyet, çocuğun kendi emosyonel ihtiyaçlarının karşılanarak empatik becerilerinin gelişmesine katkı sağlar.

Çocuğun empatik becerilerinin gelişmesinde, ebeveynlerinin kendi duygularını açıkça ifade etmesi önemli bir rol oynar. Genellikle duygularını sağlıklı bir şekilde ifade edebilen çocukların ailelerine bakıldığında, ebeveynlerin de duygularını rahatlıkla ifade edebildiğine rastlanır. Bunun sebebi, genetik faktörler ya da sosyal öğrenme olabilir. Bu bağlamda pozitif ya da negatif duyguları daha derinden hisseden çocuklar muhtemelen karşıındakinin hissettiklerini de daha iyi anlayabilirler (Roberts ve Strayer, 1996). Strayer ve Roberts (2004)’in yapmış oldukları bir araştırmada, aile içinde duyguların ifade edilmesi ile çocukların empatisi arasında olumlu ilişki olduğu bulunmuştur.

İnsanoğlunun ilk empatik tepkiyi ne zaman gösterdiğine dair hala kesin bir bilgi bulunamamıştır. Yeni doğan bebeklerin başka bebeklerinin ağlamasını duyma durumunda ağlamaya başlamalarının empatik bir tepki olup olmadığı hakkında düşünülse de bebeklerin verdiği bu tepkinin empatik ya da doğuştan gelen bir tepki olduğu konusu şüphelidir. Empatik tepki denebilmesi için kişinin kendisi ile diğer kişi arasındaki farkı bilmesi ve karşısındakinin bakış açısını alabilmesi gereklidir. Bunların yanında Zahn-Waxler ve diğerleri (1992) empatik becerilerin gelişimi için duygusal ve bilişsel koşulların iki yaş civarında meydana gelmeye başladığını ifade etmektedir.

Ebeveynlerin benimsediği tutum ve ebeveyn çocuk ilişkilerinin incelendiği araştırmalara bakıldığında, ilişkinin ortaya çıkardığı neticelerin çocukları derinden etkilediği bilinmektedir. Aile yapısının ve ailenin işlevselliğinin ergenlerin ebeveynleri ve arkadaşlarıyla geçirdikleri zamanı inceleyen Fallon ve Bowles (1997), kız ve erkek çocuklarda ebeveynlerin çocuğu ile olan ilişkisindeki işlevselliğine ilişkin faktörlerde gerek arkadaşları ile ilişkilerin, gerekse ebeveyn ve çocuk ilişkilerinin etkilendiğini belirtmektedir.

Aile içi ilişkilerde ebeveynlerin benimsediği tutum çok önemlidir. Özellikle demokratik tutum benimseyen ebeveynler, çocuğu güçlü ve zayıf yönleriyle kabul eder ve bu tür ailelerde ebeveynler sadece bir rehberdir, çocuğun alacağı kararlar için fırsat tanır (Sezer, 2010). Demokratik ailelerde kurallar aile üyeleri ile birlikte belirlenir ve aileyi ilgilendiren kararlar birlikte konuşulur. Çocukları dinlerken bir ebeveynin sahip olması gereken en önemli yeti, empatidir. Örneğin, eleştirmek, yargılamak, öğüt vermek, suçlamak gibi davranışlar, aile içi iletişimi olumsuz etkilemektedir. İletişimin dolayısıyla da ilişkinin engellendiği durumlarda birey duygularının önemsenmediğini, saygı duyulmadığını, kendi kendine sorunlarını çözemeyeceğini düşünmekte, bu da bireyin kişisel gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir (Şahin ve Aral, 2012).

Erken çocukluk döneminde çocuğun aile bireyleri, sosyal çevresi ve diğer etkileşimde olduğu kişiler ile yaşadığı deneyimler; zihinsel gelişimi sağlıklı beslenme, fiziksel aktivite ve zengin uyarana sahip çevre gibi unsurlar kadar destekler. Erken çocukluk döneminde çocuk nasıl bir çevre ile desteklenirse, ileriki yaşamında akademik başarısı, ergenlik ve yetişkin olma evrelerindeki karakteri de o şekilde biçimlenir (Yavuzer, 2016). Aynı zamanda yaşanan bu deneyimler sadece zihin gelişimini ve fiziksel gelişimi etkilememekte, kişinin psikolojik durumunu etkilemektedir. Harvard Üniversitesi Çocuk Gelişimi Merkezi'nin (2013) Erken Çocuklukta Ruh Sağlığı yayınına göre zihinsel ve

ruhsal sağlık temelinin, gelişmekte olan zihni şekillendiren ebeveynler, yakın evre, bakıcı, ğretmen ve arkadaşlarının ilişkileri de dahil olmak üzere erken deneyimlerle erken yaşlarda inşa edildiğini ve bu gelişim sürecindeki zedelenmelerin çocuğun öğrenme potansiyeline zarar vererek etkilerinin hayat boyu sürebileceğini ifade etmektedir (Dönmezler, 2009).

Anne-babaların aile işlevlerinin sağlıklı veya sağlıksız olması; iletişim kurma yetenekleri, aile içindeki sorunlara çözüm bulma davranışları, davranışlarını kontrol etme biçimleri, ailede birbirlerine nasıl ilgi gösterdikleri, duygusal tepkilerini ifade ediş biçimleri, rol ve sorumluluklarını yerine getirme şekilleri ve ailenin genel işlevlerini nasıl değerlendirdikleri ile ilgilidir (Işık ve Güven, 2007). Ailenin, işlevlerini rahat ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmesi, aile yaşantısının kesintiye uğramaması için aile üyeleri arasında iletişim kurma, birbirini dinleme, birbirine gereken ilgiyi gösterme, problemlerle baş edebilme, aile üyelerine yaşları ve becerileri çerçevesinde görevler verme gibi aile yaşamının temel taşlarına dikkat edilmesi sağlıklı bir aile ortamı oluşmasına yardım edebilir.

Empatik eğilime yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak bu çalışmanın ergenlik çağında bulunan bireyler ve üniversitede düzeyinde eğitim gören öğrenciler düzeyinde yapıldığı gözlemlenmiştir. 8-9 yaş grubunda bulunan çocuklar üzerine çok fazla araştırma yapılmamış olmaması araştırmayı bu açıdan önemli kılmaktadır. Aynı zamanda empatik eğilim ve kapsayıcı işlevsellik üzerinde herhangi bir araştırmanın yapılmamış olması alan yazını için oldukça önemli görölmektedir.

1.3. Problem Cümlesi

Araştırmanın ana problemi, 8-9 yaş grubu çocukların empatik eğilim ve yaşam doyumları ile ebeveynlerinin kapsayıcılık işlevleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını ortaya koymaktır. Bunun yanında çocukların empatik eğilimleri ve yaşam doyumlarının çeşitli değerşkenlere göre (anne babanın; yaşı, eğitim durumu, çocuğun; doğumda herhangi zorlayıcı bir yaşantısı olup olmadığı, bir yaşına kadar bakımını ebeveynlerinin üstlenip üstlenmediği, okul öncesi eğitim alıp almadığı, akademik başarı düzeyi, sembolik oyun oynayıp oynamadığı, anne ve babası ile birlikte geçirdiği günlük süre, ekran başında geçirdiği günlük süre) değerıp değermediği araştırmanın alt problemleri olarak araştırmada yer almıştır.

1.4. Araştırmanın Alt Problemleri

1. 8-9 yaş grubu çocukların empatik eğilimi ile ebeveyn çocuk kapsayıcı işlevleri arasında ilişki var mıdır?
2. 8-9 yaş grubu çocukların yaşam doyumu ile ebeveyn çocuk kapsayıcı işlevleri arasında ilişki var mıdır?
3. 8-9 yaş grubu çocukların empatik eğilimleri ve yaşam doyumları;
Annenin eğitim durumuna, babanın eğitim durumuna, çocuğun doğum travması yaşama durumuna, çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna, çocuğun sembolik oyun oynama durumuna, annenin uyku haricinde çocuğuyla beraber geçirdiği bir gündeki toplam süreye, babanın uyku haricinde çocuğuyla beraber geçirdiği bir gündeki toplam süreye, çocuğun akademik başarı düzeyine, çocuğun bir yaşına kadar bakımının anne-babasının sağlama durumuna, çocuğun bir günde maruz kaldığı ekran süresine göre farklılık göstermekte midir?

1.5. Varsayımlar

Bu araştırmanın varsayımı aşağıdaki gibidir;

- Bu çalışmanın katılımcıları, uygulanan formları dikkatli ve doğru bir şekilde cevaplamışlardır.
- Bu çalışmanın katılımcıları, uygulanan formları gönüllü bir şekilde cevaplamışlardır.

1.6. Sınırlılıklar

Bu araştırmanın varsayımı aşağıdaki gibidir

- Bu çalışma, katılımcıları 2019-2020 eğitim öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İlköğretim okullarında 3. ve 4. Sınıfta öğrenim gören 235 kız ve 256 erkek olmak üzere toplam 491 öğrenci ve bu öğrencilerin ebeveynleri ile sınırlıdır.
- Bu çalışma; empatik eğilim, yaşam doyumu ve ebeveynlerin kapsayıcı işlevleri kavramlarını incelemek amacıyla kullanılan ölçeklerdeki maddeler ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

- Empatik Eğilim: Empati, kişinin karşısındakinin yerine kendini bilişsel olarak koyabilmesi ve duygusal olarak onunla aynı şeyi hissetmesidir (Dökmen, 1988).

Empatik eğilim ise, bunu bilişsel ve duygusal olarak hissetme potansiyelidir (Dökmen, 2005).

- Yaşam Doyumu: İnsanların mutlu, anlamlı, kaliteli bir hayat yaşayıp yaşamadıklarının öznel değerlendirmesidir (Diener ve diğerleri, 1985).
- Kapsayıcı İşlevler: Bion (1962), bebeğin dünyaya geldiği andan itibaren maruz kaldığı açlık, susuzluk, acı gibi uyaranların annenin bebeğiyle özdeşim kurarak karşılanması ve bebeğin anne ile sakinleşmesini ebeveynin kapsayıcı işlevleri olarak tanımlamaktadır.

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde empatik eğilim, yaşam doyumu ve ebeveynlerinin kapsayıcılık işlevleri ile ilgili bilgi ve yaklaşımlar sunulmuştur. Daha sonra ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

2.1. Empatik Eğilim

2.1.1. Empati ve Empatik Eğilim Kavramı

“Empati” kişinin belirli bir durum ile alakalı olarak karşısındaki insanın his ve fikirlerini anlayıp bu durumu karşısındakine iletmesidir (Kaplan ve Aksel, 2013). Başka insanların ruhsal durumunu ve hislerini anlamak ve paylaşmak, empatinin bir parçasıdır. Kişi, empatiyle kuvvetli ve yoğun bir iletişim kurulabilmekte, başkalarının hisleri ayırt edilebilmekte, bilişsel ve duyuşsal bir perspektifle diğer insanların yaşadıkları anlaşılabilir.

Empati, bireyin kendisine ait fikir, değer ve önyargıları bir tarafa bırakarak, karşısındakinin his evrenine girmesidir. Otomatikleşen bir tepki değildir, bir süreçtir. Bireyler arası bütün bilgi ve his alışverişi bu çerçevede değerlendirilmektedir (Güzel ve diğerleri, 2019). Empati, kişinin diğer insanların yerine kendisini koymak suretiyle o kişinin his ve fikirlerini anlama kapasitesidir. Bunun beceri boyutuysa “empatik eğilim” şeklinde ifadelendirilmektedir ve bu kavram, kişinin empatik davranış kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, tesis edilen ilişki tipinin empatik olup olmadığında “dinleme” devreye girmektedir. Dinleme, empatik ise süregiden anlama ve geri bildirim süreci de normal olarak çalışmaktadır. Kimi bilim insanları, empati kabiliyeti gelişen kişilerin değişmeye yatkın olduğunu ifade etmektedir (Durakoğlu ve Gökçearsan, 2010). Bunların yanı sıra empati, bireylerin başkalarının tecrübelerini algılayarak yeni anlamlar oluşturmalarını olanaklı kılan bir ilişkiler ağıdır (Karataş, 2012).

Kendisini ötekilerin yerine koyma, hislerini doğru algılayarak iletme süreci şeklinde tanımlanabilen empati, bireyler arası ilişkilerde anlaşılma gereksiniminin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. İnsanoğlu, anlaşıldığı derecede kendisini kıymetli duyumsamakta ve kıymetli duyumsayamaya gereksinim hissetmektedir. Empati yeteneği, gündelik yaşamda sağlıklı ilişkiler kurmayı ve bireyler arası çatışmayı önlemeyi sağlar (Şenol ve diğerleri, 2012).

“Empati” kavramıyla ilişkili bir başka kavram da “empatik eğilim” kavramıdır. “Empatik eğilim” empati kurabilme potansiyelidir. Empatinin duygusal boyutuyla daha fazla ilişkide olan empatik eğilim, başkalarının hislerini anlama ve onlara yardım etme eğilimini ifade etmektedir. Empati kurma kabiliyeti herkeste farklı şekillerde belirlemektedir. Bireysel hassasiyet seviyesi empati düzeyiyle doğrudan ilişkilidir. Empatik eğilim, empati kurulan bireyin hissi bakımdan tecrübe ettiklerinden etkilenme ve yardım etmedeki istek düzeyidir (Dökmen, 1996). Empatik eğilim, sağlıklı bir iletişim kurulması için yaşamsal öneme sahiptir (Koç, 2015). Duygusal ve zihni bir yetenek olan empati, diğer insanların hisleri kadar motivasyonlarını, değerlerini ve benzerliklerini de kavramayı temin etmektedir. Bireylerin birbiriyle kurduğu iletişimde olumlu katkılarda bulunan empati yeteneği eğitimle gelişebilir (Kapıkıran ve diğerleri, 2010).

Empati ve empatik eğilim, empati yeteneğiyle yakından ilişkilidir. Empati yeteneğinin elde edilmesinde, ergenlikteki gelişimsel süreç önemlidir. Empatik eğilimlerinin erken evrelerde farkına varılması ve bu süreçteki müdahaleler gençlerin sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlar (Şenol ve diğerleri, 2012). Empatiye çağımızdaki yaklaşım biçiminin, zihni ve hissi bilişenleri bulunan boyutları geniş bir yapı oluşturmaktadır. Empatinin bilişsel niteliği, bireylerin öteki bireylerin perspektifini algılaması, duygusallık ise diğer bireylerin hislerini tecrübe ederek paylaşma becerisi olarak ifade edilebilir (Duy ve Yıldız, 2014).

İnsanoğlu toplumsal bir canlıdır ve yaşamının tüm dönemlerinde başkalarıyla ilişki içindedir. Dolayısıyla, anlaşılma insanoğlunun asli gereksinimlerinden biridir. Kişilerin başkalarından aldığı geri bildirimler bütün hayatları üstünde etkilidir. Empati, bireylerin başkalarını anlama potansiyeli olduğu için bireyler arasındaki ilişkinin niteliğini belirlemektedir (Hasdemir ve Akyol, 2012). Empati, insanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir temel üzerinde devam etmesi için önemli olduğundan başta ruhbilim ve toplumbilim olmak üzere pek çok sahada birçok çalışmanın konusu olmuştur. Bireyler arası ilişkilerde, yakınlaşmayı ve nitelikli iletişim kurmayı sağlayan empati, anti-sosyal şahsiyet gelişimini önlerken kişilerin toplumsal davranışlarına olumlu katkı sağlamaktadır (Şahin, 2008). Empati, bu yönüyle bireyin toplumsallaşmasına da yardımcı olmaktadır.

2.1.2. Empatinin Bileşenleri

Empati, tarihsel süreçte değişik şekillerde tanımlanmış, farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Bazı bilim adamları, empatinin 3 bileşeninin bulunduğunu söylerken kimileri de 4 bileşeninin bulunduğunu ifade etmiştir. Rodgon ve Kurdek'e göre empatinin 3 bileşeni vardır: "Bilişsel, duygusal, algısal" Hofmann'sa empatinin "bilişsel, duygusal, güdüsel" olmak üzere 3 bileşeninin olduğunu söylemiştir. Rogers (1983) ise empatinin yalnızca "bilişsel, duyuşsal" bileşenlerinin olduğunu belirtmiştir. Bütün bu bilim insanlarının görüşlerinden yola çıkarak empatinin 4 bileşeninin olduğunu söylemek mümkündür (Eroğlu, 1995): Aşağıda empatinin bileşenleri ile ilgili toplanan bilgiler analiz edilerek empatinin algısal, bilişsel, duygusal ve bildirişim olmak üzere 4 bileşeni incelenmiştir.

2.1.2.1. Algısal (Fiziksel) Bileşen

Algısal bileşen, bireyin etkileşime girdiği bireylerin duygularıyla alakalı ilk tecrübelerini ifade etmektedir. Empati kuran birey, empatiye geçtiği bireyin anlatmaya gayret ettiklerini büyük ölçüde değerlendirebilmektedir. Algı bu noktada devreye girmektedir. Empati kurmaya çalışan birey, karşısındaki bireyi hareket, mimik ve jest, söz, ses tonu, anlattıklarının içeriği, kurduğu ilişkinin zamanı ve imalarla algılayabilmektedir (İnceoğlu, 2000). Bütün bunlar, anlatıların muhatabın anlamasını sağlayan ana hususlar olmaktadır. Empati kurmak bütünsel bir eylemdir. Kişinin jest ve mimiklerinin analiz edilmesi, empatiyi tesis eden bireyin hissi ve zihni süreçlerinin çalışmasını sağlamaktadır. Algısal veya fiziki empati; duyuşsal ve bilişsel empati kapasitesinin gelişmesi için oldukça önemlidir (Ünal, 2003).

2.1.2.2. Bilişsel Bileşen

Bilişsel bileşende, empati kurulan bireyin duygularını yaşamanın yerine bu duyguların zihni olarak anlaşılması gerekmektedir. Öteki insanların fikir ve hislerini, istek ve gereksinimlerini fark edebilme gayreti bulunmaktadır. Etkileşime giren bireyin, empati tesis edilen bireyin duygularını yaşamaksızın onun his evrenini anlaması temel noktadır (Kabapınar, 2015). Bilişsel empatinin kurulabilmesi için çok hassas bir analiz ve düşünme yeteneğine gereksinim vardır. Empati tesis edilen ilişkide kişinin karşısındakine tutumu; fikirleri, sözel ya da sözel olmayan fiziki davranışları (jest, mimik vb.) ile imalarla anlam verilmeye çalışılır. (Yılmaz, 2003). Tutum, tavır nesnesine dönük düşünce, inanç ve bilgilerin tümüdür. Bireyin tutum geliştirebilmesi için önce, bir uyarının veya uyarın

grubunun varlığını doğrudan ya da dolaylı olarak bilmesi gerekmektedir, varlığı bilinmeyen bir durumla ilgili olarak tutum geliştirmek imkansızdır (İnceoğlu, 2000).

2.1.2.3. Duygusal Bileşen

Empatinin hissi cephesinin, empati tesis edilen bireyin duygularına karşı hassas olma, onun hislerini paylaşabilme yeteneğidir. Duygusal bileşen, empatinin en önemli parçalarındandır (Yılmaz, 2003). Bu bileşenle birey, kendisini başkalarının yerine koymak suretiyle onun iç evrenini, fikir yapısını algılamakta ve ondan aldığı sinapslarla bağ kurma sürecini başlatmaktadır (Öner, 2001). Böylece zihinde, çevre ile ilgili bilgi ve tecrübeler gruplandırılarak pozitif-negatif olaylar ya da istenen-istenmeyen hedefler ile ilişkilendirilebilir hale gelir. Söz konusu ilişki, tavrın hissi unsurudur. Kişinin herhangi bir husustaki tavrının pozitif veya negatif olması yaşantıları ile ilgilidir. Duygusal unsur kişinin değer yargılarını kapsamaktadır. Kişinin belli bir durumla ilgili olarak yaşadığı hisler, bu bileşenle ilişkilidir. (İnceoğlu, 2000).

2.1.2.4. Bildirişim Bileşeni

Empati kavramı, ilişki içerisinde empati tesis edilen bireyin hislerini anlayıp anlamadığını karşıdakine sözel olarak belirtebilmesini içermektedir. Empatinin bildirişim bileşeni; empatinin zihni ve hissi bileşenlerinin ilişki kuran bireydeki süreci, karşıdaki insana aktarabilme şeklinde de tanımlanabilmektedir (Dökmen, 2006). İletişim bağlamında çok önemli bir yeri bulunan empati yeteneğinin, özellikle karakter yapıları benzeyen, benzer kültürlerden gelen ve yaşam koşulları birbirlerine benzeyen bireyler arasında daha yüksek seviyede olduğu ve söz konusu şartlarda bireylerin empati yapma hususunda daha çok istekli olduğu anlaşılmaktadır (Koç, 2015).

2.1.3. Empatik Eğilim ve Kazanımlar

Empatinin duygusal tarafını oluşturan “empatik eğilim” bireyin empati kurabilme potansiyelidir. Empatik eğilim, empati tesis edilen bireyin hissi yaşantılarından etkilenme ve yardımda bulunmadaki istek düzeyidir (Dökmen, 1996). Empatik eğilim düzeyi yüksek bireyler hayatın bazı alanlarından daha fazla fayda sağlayabilirler. Aşağıda empatik eğilimin getirdiği bazı kazanımlara (sempati, iletişim, özdeşleşme, dinleme, içtenlik, ön yargısız yaklaşım) ve bu kazanımların empatik eğilim ile olan ilişkisine yer verilmiştir.

2.1.3.1. Empati-Sempati

Empatik eğilim seviyesi yüksek ya da empati kurabilme yeteneği güçlü olan bireylerin toplumsal hayatta elde ettikleri kazanımlardan birisi de sempati yeteneklerinin yüksekliğidir. Birbiriyle alakalı ve kimi zaman da karıştırılan bu kavramların benzer ve farklı tarafları vardır. Terimsel anlamı “birisi ile birlikte acı çekmek” olan sempati, başkalarının fikir ve hislerinin bir benzerine sahip olmaktır. Empatinin temel noktası başkalarının fikir ve hislerini anlamak iken sempatide “yandaş” olmak temel noktadır. Başka bir ifadeyle, empatide başkalarını anlamak, sempatide ise başkalarına hak vermek vardır (Topçu, 2011). Empatide etkileşim kuran birey, gözlemciyken sempatide bu birey katılımcıdır. Bu farkların yanında, farklı çalışmalar sonucunda empatinin sempati eğilimiyle, etkileşim kuran bireyin etkileşim kurulan bireyin dertlerini anlamaya ve problemlerini çözümlmeye pozitif katkıda bulunduğu belirlenmiştir (Valiente ve diğerleri, 2004).

2.1.3.2. Empati-İletişim

İletişim, toplumsal bir canlı olan insanoğlunun yaşamının vazgeçilmez bir boyutudur ve sosyalleşmek için en önemli araçtır. İnsan, doğduğu zamandan başlayarak iletişime gereksinimi hissetmektedir ve bu bağlamda karşılıklı etkileşim kurmaktadır (Alçay, 2009). Terimsel olarak iletişim; hislerin, fikirlerin ve bilgilerin farklı vasıtalar ile diğer insanlara ulaştırılmasıdır. Kökensel olarak Latin dilindeki “communicate” sözcüğünden gelmekte ve Türkçe “iletişim” ya da “haberleşme” sözcükleriyle tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle “iletişim” insanların birbirine maksatlı veya maksatsız bir biçimde iletmeyi istedikleri fikirlerini ve hislerini aktarma sürecidir. Bu süreç içinde birey, gündelik yaşamdaki problemlerini iletişimle çözmektedir (Baltaş ve Baltaş, 1998).

İnsanların birbirleriyle kurduğu iletişim, ne kadar güçlüyse toplum içindeki iletişim de o denli güçlüdür. İletişim hususunda başarılı olan kişiler, genellikle “kendisine güvenen, saygın, işbirliği ve paylaşımcı, kendi ve toplumun sorunlarına odaklı, sorunlara çözüm arayan bireylerdir.” (Bilen, 1994). Empati kavramı, iletişimin en önemli yönüdür ve başlangıç noktasıdır. Bu yüzden üzerinde çokça durulmaktadır. İletişimin bu önemli ögesi, iletişime geçen bireyin başkasının hislerine ve fikirlerine katılma, onu duyumsama kabiliyetidir. Bu sayede, kendisini başkalarının yerine koyan birey, perspektifini başkasının perspektifine uydurarak hadiseleri onun gözüyle değerlendirebilecektir. İletişimin iki

yanında bulunan insanlar arasındaki anlayış, etkili bir iletişim için gereklidir (Özcan, 2007).

İletişim kurarken empati gösterebilmek için birey, öteki insanların his ve fikirlerini büyük ölçüde doğru anlamalıdır. Buna ek olarak, empati oluşturan bireyin empati kurabilme potansiyelini karşı tarafa yansıtması da kurulan iletişimin devamlılığında çok önemli bir yere sahiptir. Başka bir ifadeyle muhatabının fikir ve hislerini kavrayabilmek yetersiz olup, bu anlayışı tam olarak muhataba ulaştırmak da gereken koşuldur (Gökcan, 2019). Empati yoluyla iletişimin ilk aşaması “empatik dinleme” yeteneğidir. Empatik dinleme yeteneğinde, muhatabı anlama gayreti ana etkindir. Empatiye geçilen kişinin ifadeleri, tecrübeleri, his ve fikir evreni, kendisini nasıl duyumsadığı, çevresini ne şekilde gördüğü, kendisini bu çevre içinde ne şekilde konumlandığı gibi birçok veriye ulaşabilmek mümkündür (Cüceloğlu, 1993).

Empatik iletişim içinde karşısındakini dinleyen birey, tavır ve davranışlarında demokratik olgunluğa sahiptir. Ayrıca, empatik iletişim bireylerin birbirini anlamasının yanında doğru ve tam olarak tesis edilemeyen iletişimden kaynaklanan problemlerin çözülmesinde de oldukça etkilidir. Birçok problem anlaşılammaktan oluşmaktadır. İletişimin iki tarafındaki bireylerin birbirini kabul etmeme ya da dinlememe biçimindeki iletişimi engelleyen tavırları hakikatte bu kişilerin empatik (iletişim) eğilim seviyesinin düşük olmasından kaynaklanır (Gökcan, 2019). Empati, oluşturulan ilişkiyi kuvvetlendirmekte ve derinleştirmektedir. Empatiyle kuvvetlendirilen iletişim deyse karşı tarafa gönderilen iletinin muhatap tarafından daha kolay algılanıp anlamlandırılmasına yardımcı olmaktadır (Uğurlu, 2013).

2.1.3.3. Empati-Özdeşleşme

Özdeşleşme, kişinin kendisini bir diğer kişiye göre şekillendirdiği, onun gibi olmak, onun gibi davranmak için bilinçli bir eğilim duyduğu hallerdir. Böyle bir insan, benliğinden çıkarak muhatabının benliğiyle bütünleşmektedir. Özdeşleşme; empatiye benzer şekilde karşıdakiyle hissi bir bağ kurmak üzere onu anlamak veya hissetmek değil, onun gibi olmaktır (Özalp, 1993).

Özdeşleşmeyle birey, özdeşim kurduğu kişiden istekleri hususunda doyurucu bir fayda sağlamaktadır. Söz konusu yararı elde edebilmek üzere kimi zaman kısmi kimi zaman da geçici bir özdeşimle muhatabını anlayabilir. “Eş-duyum” şeklinde bahsedilen ve daha şuurulu olan bu yaklaşımla empati kurmak söz konusudur. Freud (1916)’a göre özdeşleşme,

"taklit yoluyla empatiye götüren bir yol" olarak tanımlanmıştır. (aktaran Gülseren, 2001). Özdeşleşme sürecindeki geçici ve kısmi durum, empatik eğilim seviyesini artırabilmektedir. Aşırı özdeşleşmedeyse özdeşim kurulan birey ya da grubun gelene, görenek, töre ve adetleri o bireyin egosunun yerine geçmekte ve bunun sonucu olarak bir tapınma biçiminde bir davranış modeli belirlemektedir (Davis, 1990).

2.1.3.4. Empati-Dinleme

Dinleme, empatik iletişimin ilk basamağıdır. Anlama üzerine kurulan gönüllü bir çabadır ve karşısındakiyle empati köprüsünün kurulması esasına dayanmaktadır. Bu köprü kurulduğunda veri alışverişi için iki taraf da hazırdır. Empatik dinleme, karşısındakini anlamak için tercih edilen aktif dinlemeyi de içine almaktadır. Empati oluşturulacak bireyin söylem, tecrübe, öğreti ve bunları ifade ediş şeklini anlamak önemlidir. Bunun için de aktif dinleme yapmak lazımdır (Özbek, 2002). Nitelikli bir empati oluşturabilmek için karşısındakini dinleme kalitesi çok önemlidir. Empatik bir anlayış birlikteliğinde iyi bir dinleme yapmak üzere nesnelliği bir tarafa koymadan hadiseleri, karşısındakinin perspektifini ve içinde bulunduğu hali anlayarak dinlemek gerekmektedir (Varol, 2006).

2.1.3.5. Empati-İçtenlik

İçtenlik ve empati birbirine yakın kavramlardır. Empatik düşünme biçimi, empati yapan kişinin, karşısındakinin fikir ve his evrenine girmek suretiyle, fikir ve hislerini içinde hissetmesidir. İçtenlik ise bunu hisseder iken karşısındakinin hayatını algılamaya yönelik bir gayret sarf etmektir. Empati ve içtenlik, birbirini tamamlayan kavramlardır. İçtenlik, hem samimiyeti hem de şeffaflığı gerektirmektedir. Ayrıca, içtenlik; empati oluşturabilmenin ana şartlarından biridir (Akkoyun, 1987).

2.1.3.6. Empati-Önyargısız Yaklaşım

Önyargı; belli bir varlık, hadise ya da duruma ilişkin yeterince bilgi sahibi olunmadan yetersiz kanıtlara dayanarak veya kanıtsız olarak üretilen duygu ve düşünceler çerçevesinde oluşturulan kanaatlerdir (Tutkun ve Koç, 2008). Önyargı, empatinin belirmesine engel olmaktadır. Bundan dolayı, etkileşim kuran bireyin empati yaratabilmesinin ana koşullarından birisi de karşısındakine önyargılı yaklaşmamasıdır. Empati kurmaya çalışan birey, bunu başarmak istiyor ise karşısındakini önyargılı olarak değerlendirmemelidir. Karşısındakinin his ve fikirlerini, isteklerini, kabiliyetlerini tecrübelerini ve korkularını önyargılı olmadan dinlemek, anlamak ya da öğrenmek empati

kurmada oldukça önemli bir başlangıçtır (Devito, 1995). Bunun için de öncelikle bireyin önyargılarından uzaklaşabilmesine ihtiyaç vardır.

Empati kuran birey fikirlerini ve yaklaşımlarını bir tarafa bırakıp süreci yaşamalıdır. Her bireyin tek ve biricik olduğunu, karşısındakinin kendisine has fikir ve hislerle tavır ve davranışlar geliştirdiğini unutmamalı ve muhatabını kendi fikir yapısına göre yargılamamalıdır. Yargılamada bulunmak karşısındakini savunmaya itmektedir ve bu da empati kanallarını kapatmaktadır. Bundan dolayı, empatik iletişim bağı kopmaktadır (Tutkun ve Koç, 2008).

2.1.4. Empatiyle İlgili Kavramlar

Zihni, hissi ve öteki bileşenlerle empatinin farklı taraflarını meydana getiren, empatik eğilim seviyesine etkide bulunan kazanımları yönlendiren pek çok öge bulunmaktadır. Bunlar, empatik düşünceye veya empati düzeyinin tespitine yardım etmektedir. Empati, bu çerçevede birtakım kavramlarla ilişki içindedir. Bunun yönü her zaman olumlu değildir. Kimi zaman empatik düşünceyle koşul olan bu kavramlar kimi zaman da empatiye engel olmaktadır (Tan, 1992). Aşağıda bakış açısı oluşturma, hissetme, anlamlandırma, hayal gücü, anlayış oluşturma ve sezgisel tanı kavramları empati kapsamında değerlendirilmiştir.

2.1.4.1. Bakış Açısı Oluşturma

Bir hadise, durum ya da varlık karşısında geliştirilen tepkiler, oluşturulan hisler ve düşünceler ile bununla ilgili zihni ve hissi anlama yeteneği o durum, hadise ya da varlıkla ilgili perspektifin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Empati oluşturmaya çalışan kişi de muhatabının perspektifini anlamaya çalışmaktadır. Muhatabın perspektifini anlama gayreti bilim adamlarınca “perspektif alma” kavramıyla karşılanmaktadır. Empatinin mantıksal boyutunu perspektif oluşturma gayreti meydana getirmektedir (İkiz, 2006). Bu gayret etrafında duygusal sınırların ötesine geçilip o insanın niçin bu şekilde bir fikre sahip olduğu ve niye bu şekilde davrandığı, yine onun gözü ile anlaşılma çalışılmaktadır. “Empati kuran insan, kendini karşısındakinin yerine koyarak o kişinin gözüyle onun perspektifinden bakmak durumundadır. Bakış açısı meydana getirme ve perspektif alma, pek çok eğitimci tarafından aynı manada kullanılmıştır.” (Alçay, 2009).

Hoffman’ın 1984 yılında yaptığı çalışmaya göre perspektif almak, empatinin önemli bir zihni bileşenidir. Empati kuracak kişiler benmerkezci olmaktan uzak durarak çevrelerinde olup bitenleri algılamaya çalışmalıdır. Perspektif oluşturma önyargıyı azaltan, bireyin hissi ve toplumsal ilişkiler geliştirmesine faydası bulunan bir tarafı da vardır. Durum, olay

ya da varlıklara değişik perspektifler ile bakabilmek, esneklik oluşturan bir kabiliyettir (İkiz, 2006).

2.1.4.2. Hissetme

Duyuşsal bir kavram olan “hissetme” muhatabının acı, mutluluk ve kızgınlıklarını yine o kişinin davranışlarından, hareketlerinden, söz ve tavırlarından yola çıkarak kavramaya çalışmaktır. Muhatabının hislerini anlayabilmek, sezebilmek ya da anlamlandırabilmek üzere hissetmek gerekmektedir. “Empati ve sempati kavramlarının ortak bileşenleri arasında hissetme de vardır. Ancak empati kurabilmek için sadece hissetmek tek başına yeterli olmaz. Empati kavramının duygusal unsuru büyük oranda hissetme aşamasına karşılık gelir.” (Alçay, 2009).

2.1.4.3. Anlamlandırma

Anlamlandırma, işleyen bellekteki bilginin varolan önceki bilgilerle ilişkilendirilerek, uzun süreli belleğe transfer edilme sürecidir (Senemoğlu, 2005). “Anlamlandırma, yeni gelen bilgi ile ilişkili önceki bilgi arasında bağ kurma ve ilişkili şemadaki anlam ve bağlantılara dayanarak yeni gelen bilgiyi anlama veya bir anlam yükleme süreci olarak görülebilir” (Öztürk ve Kısaç, 2002). Kişinin karşısındakini empatik bakış açısıyla dinleyebilmesi için karşısındakinin duygu ve düşüncelerini anlatılan konu ile ilişkilendirmesi ve zihninde anlamlandırması gerekebilir. Bu sebeple ‘empati’ ve ‘anlamlandırma’ yakından ilişkilidir.

2.1.4.4. Hayal Gücü

Hayal etme, olması muhtemel olan ya da olmayan olguları zihinsel süreçlerle canlandırmaktır. Başka bir deyişle uyanık haldeyken rüya görmektir. Fikir, duygu ve hayallerin bütünleşmesiyle meydana gelen evrenin kapasitesi de hayal gücünün sınırlarını ortaya koymaktadır. Hayal etme, empatik düşünmenin özel yöntemidir. Bir oyunda bir rolü üstlenen birey, canlandırdığı karakterin yerine kendisini koymakta ve o karakterle özdeleşmektedir. Bu durum gerçek hayattaysa hayalle gerçekteleşmektedir. Kuvvetli bir empatik fikir yapısı geliştirmek için hayal gücü olmalıdır fakat empati hayal gücüyle sınırlandırılmamalıdır (Alçay, 2009).

2.1.4.5. Anlayış Oluşturma

“Anlayış oluşturma” tanım olarak, “vaziyetten, durumdan anlama, karşısındakinin halini anlamaktır.” Bu kavram, empati kurmanın son evresinde bulunan esas öğeler arasında bulunmaktadır. Empatik anlayış ya da hissetmek suretiyle kavrama, başkalarının

gereksinimlerini, fikir ve hislerini içtenlik ile kavrayabilmektir (Tan, 1992). Bireylerin his evrenine girebilmek üzere empatik anlayış lazımdır. Empatik anlayış olmadan gerçek anlamda karşısındakine yardım edilemez. Empati kurabilmek için mutlaka muhatabın deneyimlediği hadiseyi yaşamak değildir. Muhatabın yaşadığı hadise çerçevesinde empati yapmak, onunla aynı his ve fikirleri duyumsayarak, onun bakış açısından hadiseleri görmek ve bunu ona doğru şekilde iletmektir. Bu da empati kurma sürecinin sağlıklı bir şekilde işlediğini göstermektedir. Bundan dolayı, empatik iletişimdeki ana nokta, hadiseleri birebir muhatabın yaşadığı gibi yaşamak değildir, yaşananları net olarak anlayabilmektir (Özbey, 2019).

2.1.4.6. Sezgisel Tanı

“Sezgi” kavramı, “gerçeği deney yapmadan veya akılla mantıkla bulmadan, hislerle doğrudan kavrayabilme yetisi” anlamına gelmektedir. “Sezgisel tanı” kavramı ise muhatabın gereksinim, yönelim ve beğenilerini bulma, ortaya koyma, analiz etme ve düzenleme yeteneğidir. Sezgisel tanıda kişinin hayatını gözleme ve bunları yorumlama vardır. Empati ile kavram olarak birbirine koşul değildir. Sezgisel tanı, daha çok bireyin ihtiyaç ve yönelimlerini ortaya çıkarmaya, çözümlemeye ve formüle etmeye yardımcı olmak üzere türetilmiş bir kavramdır. Sezgisel tanıda, karşısındakine şuurlu olarak katılma söz konusu değildir. Bunun yanında, bireyin yaşamını gözleme ve gözlenen unsurları yorumlayabilmesi beklenirken empatik düşüncede değerlendirme yapılması istenmez (Akkoyun, 1987). Ayrıca, empati ve sezgi, hızlı bir şekilde derin bir anlayışa ulaşmayı hedeflemektedir. Empati, duygular ve motivasyonlar açısından bir bağlantı kurma yöntemi, sezgi aynı şeyi fikirlerle yapmaya gayret etmektedir. Her iki kavram, benlik fonksiyonları bakımından değerlendirilecek olursa; “empati deneyimleyen, sezgi ise gözlemleyen benliğin bir işlevidir” denebilmektedir. Bunlar, bazen ötekine dönüşebilir (Gülseren, 2001).

2.1.5. Empati ile İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Empati ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmaların bazıları, yakın tarihten uzak tarihe doğru sıralanarak çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Çorapçı (2019) araştırmasında, 21’i deney grubu 21’i kontrol grubu olarak toplamda 42 adet 7. sınıf öğrencisi ile çalışmasını yürütmüştür. Akademik başarı testi ve sosyal bilgiler tutum ölçeğinden sağlanan nicel bulgular, incelenmiştir. Tarihi empati aktivitelerine ilişkin öğrenci fikirleri içerik analizi yapılmak suretiyle değerlendirilmiştir. Çalışmanın nicel

neticeleri uyarınca, deney ve kontrol grubu son test akademik başarı puan ortalamaları arasında deney grubu bakımından istatistiki olarak anlamlı bir fark vardır.

Kahrıman (2014) araştırmasında, ilkokul 3. Sınıftaki öğrencilere drama metoduna bağlı öğretim yapmış ve bunun neticesinde öğrencilerin iletişim, empati yetenekleri ve değer algılarındaki değişmeyi değerlendirmiştir. Çalışmanın neticesinde drama metodunun uygulandığı deney grubuyla kontrol grubu öğrencilerinin toplumsal değerler ve iletişim yetenekleri bakımından deney grubu yönünde istatistiki olarak kayda değer bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Fakat öğrencilerin empatik eğilim ölçeği programlarının ortalamaları arasında bir fark tespit edilememiştir.

Topçu'nun (2011) yaptığı araştırma, iş yaşamında empati hususundaki araştırma çalışmasında, özel bir eğitim kurumunda işveren, öğretmen ve öteki çalışanlar arasındaki uygulamanın sonucunda “aylık gelir, cinsiyet, yaş, çalışma yaşamında geçirilen süreler ve empati kavramı” arasında bulunan ilişki ele alınmış ve anlamlı bir neticeye ulaşılamamıştır.

Şahin'in (2007) ilkokullarda zorba davranışların azaltılmasına dönük empati eğitim programının etkisini araştırdığı çalışması ile ilköğretim 4. ve 5. sınıfta zorba davranışlar sergileyen öğrencilerin empatik becerilerini geliştirip bu davranış ve tavırlarının farkına varıp arkadaşlarına karşı empati geliştirebilmesi hedeflenmiştir. Çalışmada, empati eğitimi ile zorbaca davranan öğrencilerin, empatik becerilerini geliştirip bu tavırlarının yanlışlığını anladıkları, zorba davranışlara uğrayan öğrencilere karşı empatik bir tavır geliştirebildikleri, arkadaşlarına karşı duyarlılık gösterdikleri ve özsaygılarını yükselttikleri anlaşılmıştır.

Yüksel'in (2004) yaptığı empati eğitim programının empatik beceri seviyesini artırma konusundaki etkisiyle alakalı araştırmada 10 denek ve 10 kontrol grubu, toplam 20 ilköğretim okulu öğrencisine empatik eğitim programı verilmek suretiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın neticesinde kontrol grubundaki öğrencilere göre deney grubundaki öğrencilerin empatik beceri seviyesinde önemli düzeyde artış olmuştur.

Yılmaz (2003) yaptığı çalışmayla empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerinin empatik becerileri üzerindeki tesiri ele almıştır. Empati eğitim programı çerçevesinde; “üzüntü, mutluluk, kızgınlık, korku” vb. hislerin tanınması, verilen durum çerçevesinde hangi hissin yansıtıldığı ve bunu algılama, hislerini tanıma ve ifade etme, öteki insanların aynı durum karşısında değişik hisler yaşayabileceğini bilme, dinlemeye dair beceriyi

geliştirme, empatik tepki verebilme, empatik tepki verebilmeyi alışkanlık durumuna getirme vb. hususlar detaylı olarak ele alınmıştır. Araştırmanın neticesinde empatik eğitim programının uygulandığı öğrenciler empatik beceri programın uygulanmayan öğrencilere göre empatik becerilerini önemli seviyede geliştirdiği belirlenmiştir.

Ünal (2003) empatik iletişim eğitiminin okul öncesi çocuğu olan annelerin empatik beceri seviyesini etkisini ele almıştır. Çalışma kapsamında 34 annenin yarısı deney, yarısı kontrol grubunu oluşturmuştur. Her iki gruba çalışmadan önce ve sonra “Empatik Beceri Ölçeği-B Formu” uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarının çalışmadan sonra testin neticelerine göre deney grubunun empatik beceri seviyesinde anlamlı bir gelişme bulunmuştur.

Dökmen’in (1988) yaptığı çalışma, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde okuyan 40 öğrenci ile yapılmıştır. Öğrenciler 20’si deney, 20’si de kontrol grubu olmak üzere iki grup oluşturmuştur. Bu gruplarda bulunan bütün öğrencilere uygulamadan önce ve sonra “Empati Beceri Ölçeği Formu” ve “Empatik Eğilim Ölçeği” uygulanmıştır. Çalışmaya göre psikodrama uygulaması neticesinde deney grubundaki öğrencilerin empati becerileri artmıştır ama empatik eğilimlerinde anlamlı bir artış olmadığı görülmüştür.

Dökmen’in (1987) yaptığı çalışmada; empati kurma becerisiyle sosyometrik statü arasında bulunan ilişki ele alınmıştır. Çalışmanın örneklemini, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde okuyan 50 civarındaki öğrenci teşkil etmiştir. Bu araştırmayla empatik becerilerin ölçülmesi, 3 sorudan oluşan bir ölçek ile sosyometrik statünün ölçülmesi ise öğrencilerin sorunlarını anlatmaya hevesli oldukları ve olmadıkları arkadaşlarını yazılı olarak belirtmeleri ile temin edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ulaşılan bulgular etrafında; sosyometrik statü ile empati kurma becerisi arasında ilişki olmadığı anlaşılmıştır.

Akkoyun (1982) duygusal empati tutumu ile ahlâksal yargının ortaya çıkması arasında anlamlı bir ilişkinin bulunup bulunmadığı konusunu ele almıştır. Bulgular etrafında, empatik eğilimle ahlâksal yargı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu saptamıştır.

Türkiye’de empati kavramı ile ilişkili yapılan çalışmalarda, öğrencilerin empati, empati eğilimi ve empati yetenekleri ele alınmıştır. Bu çalışmalar genel olarak, ilk, orta, lise ve üniversite düzeyindeki öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda empati ile ahlaksal durum, değer yargıları, sosyometrik statü, iletişim becerisi, okul programları, zorbalığın azaltılması arasındaki ilişki değerlendirilmiştir ve bu alanda deneysel türdeki araştırmalarda yoğunluk olduğu saptanmıştır.

2.1.6. Empati ile İlgili Empati İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Alanyazın incelenmiş olup, yurtdışında empati ile ilgili yapılan araştırmaların bazıları aşağıda yer almıştır. Araştırmalar; güncel tarihten eski tarihe göre sıralanarak, hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Schwenk ve diğerleri (2014) zihni ve duyuşsal empatinin yaş, cinsiyet ve zeka değişkenlerine göre gelişmesini değerlendirmiştir. Çalışmada 7-17 yaş arasındaki çocuklar analiz edilmiştir. çalışmadan sağlanan neticelere göre yaşın zihni empati üstünde çok önemli bir role sahip olduğu anlaşılmıştır. Bunun tersine, cinsiyetin, yaşın ve zekanın hissi empati üstünde etkisinin bulunmadığı fark edilmiştir.

Farooq ve Shah (2008) öğrencilerin matematik dersi üstündeki tutumlarının ders başarısına etkisini incelemiştir. Çalışma, 10. Sınıfa giden öğrenciinden 379 erkek ve 306 kız öğrenci üstünde yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen neticeye göre matematiğe karşı pozitif tavır gösteren öğrencilerin matematik başarısının yükseldiği neticesine varılmıştır.

Strayer ve Roberts (2004) akran oyun gruplarındaki çocukların empati düzeyleriyle öfke ve saldırganlık arasında bulunan ilişkiyi bulmaya çalışmıştır ve araştırmaya 24 çocuk katılmıştır. Çalışmanın neticesinde, empatiyle öfke ve saldırganlık arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu, empati ve olumlu toplumsal davranışlar arasındaysa pozitif bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir. Bunun dışında olumlu davranışta bulunan çocukların empati seviyelerinin de daha yüksek olduğu neticesi elde edilmiştir.

Lipsitt (1993) anne ve çocuk arasındaki empati becerisi ile iletişim şeklini ele almıştır. Araştırma için 76 anne ve 8-9 yaşlarındaki çocukları dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, annenin empati kabiliyetinin çocuğunun öngörülebilmesinde belli bir role sahip olmadığı fakat annenin iletişim şeklinin çocuğunun öngörülmesinde önemli olduğu anlaşılmıştır. Araştırma, bunun yanı sıra annenin çocuğunu destekleyici yöndeki iletişim biçimi kız çocukların empati yeteneklerini pozitif yönde artırır iken, emredici şeklindeki iletişim biçiminin erkeklerin empati yeteneğine olumsuz yönde etkide bulunduğu neticesine ulaşılmıştır.

Eisenberg ve diğerleri (1992) çocuk yetiştirme davranışlarıyla annelerin başka insanlara verdiği duygusal tepki arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Çalışmada, 5 ve 6 yaşla 8 ve 9 yaş arasındaki 117 çocuğun diğer insanlara karşı empatik duygusal cevaplarıyla ailelerin duygusal durumu arasında bulunan ilişki incelenmiş ve çalışma çerçevesinde çocuklarla annelere sempati duygusu yaratan bir film seyrettirilip mimikleri, verdikleri tepkiler ve

kalp atış hızları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Araştırmanın neticesinde, çocukların duygusal cevapları ile annelerin empatik yapısının arasında bir ilişkinin bulunduğu belirlenmiştir.

Davis'in (1991) yaptığı özbilinçlilikle empatide oluşan değişimler ve durağanlıkla ilgili çalışmada lise düzeyindeki 103 erkek ve 102 kız öğrenci izlenmiştir, senede bir defa olacak biçimde 3 sene boyunca bu çocuklar gözlenmiştir. Araştırmanın sonucunda, ergenlik dönemindeki çocuklarda yaşla beraber özbilinçlilik seviyesinin anlamlı olarak arttığı, empatik ilgilerle eğilimlerde artma bulunduğu tespit edilmiştir.

Kalliopuska'nın 1983 senesinde gerçekleştirdiği araştırmada empatiyle ahlâksal yargı arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Araştırmaya, 9-12 yaşındaki 342 çocuk dahil edilmiştir. Araştırmanın sonucunda empatiyle ahlâksal yargı arasında olumlu bir ilişkinin bulunduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra, kız çocuklarının empatiyle ilgili biliçlerinin erkek çocuklara göre fazla olduğu ve empatik düşüncenin yaşı artması ile geliştiği saptanmıştır (aktaran Körükçü ve Sarıyüce, 2004).

Yurtdışında yapılan çalışmalar incelendiğinde okul öncesi, ilk, orta ve lise düzeyindeki öğrencilerin empati, empatik eğilim ve empati yeteneği değerlendirildiği görülmüştür. Ayrıca, empati konusuyla ilgili anneler ve çocukları üzerinde de çalışma yapılmıştır. Yurtdışında yapılan çalışmalarda daha çok empatiyle öfke ve saldırganlık, yaş, cinsiyet ve zeka, ahlaksal yargı, özbilinçlilik, iletişim, toplumsal tepki ve ders başarısı arasındaki ilişki incelendiği tespit edilmiştir.

2.2. Yaşam Doyumu

“Yaşam doyumu” kavramı, bilim insanlarının ilgisini çeken bir kavramdır. Bu kavram, yaşamın pek çok noktasında bulunmasına karşın tanım konusunda zorluklar yaşanmaktadır. Yaşam doyumu, kişinin yaşamının bütün boyutlarını kapsamaktadır (Özer ve Karabulut, 2003). Doyum; kişinin ihtiyaçlarının, beklentilerinin, arzularının ve isteklerin karşılanması; kişide yakınlık, sevgi ve başarı vb. psikolojik gereksinimler ve cinsellik, açlık ve susuzluk vb. ana biyolojik gereksinimlerin giderilmesinin neticesinde kişinin doyuma ulaşmasıdır. Bu kavramı, doğru bir biçimde açıklayabilmek için “doyum” kavramı üzerinde durulmalıdır. Yaşam doyumu, bireyin tespit ettiği kriterlere uygun olarak tüm yaşamını pozitif değerlendirmesidir. Ayrıca, kişinin gerçek yaşantılarıyla beklentilerinin kıyaslanması halinde ulaşılan netice olarak da tanımlanabilir (Diener, 1984).

Bazı kavramlar yaşam doyumu kavramlarıyla ilişki içinde kullanılmaktadır. “Mutluluk, yaşam kalitesi, iyi oluş, psikolojik iyi oluş ve öznel iyi oluş” kavramları bunlar arasında yer almaktadır. Bu kavramlar birbirinin yerine kullanılmış olsa da hakikatte her bir kavramın değişik anlamları vardır (Özer ve Karabulut, 2003). “Öznel iyi oluş” kavramı, “mutluluk ve “yaşam doyumu” kavramını içine almaktadır ve geniş bir çerçevede kullanılmaktadır. Bu kavramlar, mutluluk ile aynı anlamı ifade etmektedir. Mutluluk, “nesnel iyilik” kelime grubuyla da karşılanmaktadır. Yaşam doyumundaysa “öznel yargı” vardır. “Öznel iyi oluş” kavramı, kişinin mutluluk seviyesine kendisinin karar verdiği ve kişisel bir değer olduğunu ortaya koymaktadır (Akyol, 2013).

Yetim (1991), insanoğlunun geçmişinde dikkati çeken “yaşam doyumu” kavramını, “mutluluk” şeklinde açıklamıştır. “Mutluluk” gündelik yaşamda sıkça tercih edilen bir kavramdır ve değişik anlamlara sahiptir. Bundan dolayı, “mutluluk” kavramını da tanımlamak oldukça zordur. Bunun için mutluluktan çok “yaşam doyumu” veya “öznel iyi oluş” kavramları tercih edilmiştir. “Yaşam doyumu; mutluluk, aile, iş yaşamı, aşk, sevgi, statü gibi yaşam alanlarına bölünmekle birlikte bireyin kendi hayatını bütünsel olarak ele almasıdır.” Tüm insanların hayatla ilgili mutluluğu ve olumlu hisleri yaşama dökme çerçevesinde kimi beklentileri bulunmaktadır. Bunun dışında, hayatın insanların beklentilerinin tersine negatif his ve yaşantıları da içerdiği bilinmektedir. Yaşam doyumuyla ilgili araştırmalarda bilim adamları, yaşam doyumunu farklı şekillerde incelemiştir. Kişinin yaşam doyumu pek çok sözcükle karşılanabilir. “Mutluluk, haz, huzur, toplumsal iyilik, sevinç” vb. sözcükler bunların bazılarıdır (Sevim, 2018).

Yaşam doyumunu, bireyin içerisinde bulunduğu toplumun kültür ve değerler sisteminde kendi hayat şeklini algılama biçimi şeklinde tanımlanmıştır (Rask ve diğerleri, 2002). Yaşam doyumu, kişilerin beklenti, amaç ve endişeleri ile yakından ilişkilidir. Kişinin fiziki sağlığı ile toplumsal ilişkileri ile ruhsal hali ve bağımsızlık düzeyi ile ilişkili dinamik bir kavramdır. Kişide “benlik” kavramının en önemli parçalarından bir tanesi de vücuttur. Bundan dolayı bireyin “beden algısı” his ve hayatın niteliği hususunda önemli bir role sahiptir (Demiralp, Demiralp, Sarıkoç, İyigün, Açikel ve Başbozkurt, 2015). Yaşam doyumu, insanların ilgi, standart, beklenti ve hedeflerinden biçimlenir. Ayrıca, değerler sistemini ve kültürü de içine almaktadır. Yaşam doyumunun parçaları, kişinin uyum yeteneği, fiziki sağlığı, çevresi ile ilişkisi, sosyal ve ekonomik durumuyla ruhsal iyi olma durumudur (Balat ve Akman, 2006).

Bütün bu araştırmalar daha çok; “doyum, mutluluk, olumlu duygular ve moral” vb. kavramları kapsamaktadır. Wilson (1967) bu sahada araştırmalar gerçekleştirmiş ve genele indirgenebilecek 2 neticeye varmıştır. Bunların ilki, “en mutlu olanlar en avantajlı olanlardır.” biçimindedir. Varılan öteki netice ise teorik manada mutluluk üstüne çok az gelişmenin sağlanmasıdır. Wilson’un çalışmalarının ardından bugüne dek konu ile alakalı çok fazla araştırma yapılmıştır. Yaşam doyumu, kişinin kendisine ait değerler sistemindeki kriterlerine uygun biçimde bütün yaşamını olumlu bir biçimde değerlendirmesidir (Wilson, 1967). Ayrıca, kişinin kendini mutlu olarak tanımlamasında önemli bir role sahiptir. “Yaşam doyumu; kişinin şimdiki yaşamında aldığı doyum, gelecekte beklediği doyum, geçmişine yüklediği doyum, yaşamını değiştirme isteği ve yakınlarının onun hayatı ile ilgili duygu ve düşüncelerini taşımaktadır.” Kişinin tatmin olduğu alanlarsa “benlik, aile, iş, serbest zaman, sağlık, para ve bireyin yakın çevresidir.” (Boes ve Winkelmann, 2010).

Yaşam doyumu, yaşamın değişik boyutlarını da kapsamaktadır. Bu kavramdan bahsedildiğinde yalnızca belirli bir duruma dönük doyum değil, genellikle tüm hayattaki doyumlardan söz edilmektedir. “Moral, motivasyon, mutluluk” gibi farklılığa sahip olan durumlar içinde iyi olma durumunu belirtmektedir. Yaşamdan keyif alma durumunu da ifade etmektedir. Yaşamın pozitif hislerle ve haz ile desteklenmesi, insanların olmasını arzu ettiği bir haldir (Balat ve Akman, 2006). Söz konusu perspektif, analitik psikolojinin ana iddialarını da teşkil etmektedir. Ayrıca, yaşamın “acı, elem, keder, engeller, gerilimler, yoksunluk gibi çok fazla olumsuz öğeyi barındırdığı da bilinen bir gerçektir. Yaşam doyumu, evlilik, aşk, aile, boş zaman gibi yaşamdaki diğer doyum alanlarıyla çok rahat bir şekilde ayrılabilir.” Yaşam doyumu yüksek olan kişiler, hadiseleri diğerlerine göre daha pozitif algılamakta ve nötr hadiseleri de pozitif olarak anımsamaktadır. Hadiselerin iyi görülmesi, bilişsel açıdan kişinin sahip olduğu yeterliliklere uygundur (Albayrak, 2016).

2.2.1. Yaşam Doyumunu Etkileyen Faktörler

Pozitif veya negatif hisler çerçevesinde, insanın tepkileri duruma uygun olarak değişmekte ve giderek anlık tepkiler görölmektedir. Yaşam doyumu çerevesindeyse kişinin genel hayat tatminine dair tepkisi; onun kendisine ilişkin düşüncesi, hayat şekli ve kendi ile alakalı yargılarıyla tutarlılık içindedir. Anlık değerlendirmeler içeren öznel iyi oluşun pozitif ve negatif hislerden farklı olarak yaşam doyumu boyutu, genellikle bir süreç değerlendirmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Yetim, 2001). Kişinin iyi olma durumunda mikro seviyede bilişsel haller ve hissi alanlar önemli bir etkiye sahiptir ama makro seviyede kişinin içerisinde bulunduğu ülkenin haline bağlı olarak iktisadi ve sosyal

hususlar da kişinin yaşam doyumuna tesir etmektedir. Bütünsel olarak değerlendirildiğinde yaşam doyumu, bireyin hayat kalitesinin olumlu değerlendirilmesidir (Tabuk, 2009). Yaşam doyumunu etkileyen birçok faktörden bahsetmek mümkündür.

Keser (2005), yaşam doyumunu etkileyen faktörleri şu şekilde ifade etmektedir:

- Günlük hayattan alınan haz,
- Yaşamın anlamlı olduğunu düşünmek,
- Gayelerine ulaşmak üzere şartlara uyum göstermek,
- Hayata olumlu bakmak,
- Kimliğini pozitif değerlendirmek,
- Fiziki görünüşünden memnuniyet,
- İyi bir gelire sahip olmak, kendisini güvenli hissetmek,
- Fiziki ve ruhi olarak iyi hissetme durumu,
- Sosyal ilişkilerin iyi olması.

Yaşam doyumuna etkide bulunan faktörlerden birisi, yaştır. Gerçekleştirilen incelemeler, yaş olgusunun yaşam doyumunu yordadığını ortaya koymaktadır (Ünal ve Şahin, 2013). Yılmaz ve diğerleri (2010) yaptığı araştırmada, 41-50 yaş arasındaki bireylerin diğerlerine göre yaşam doyumlarının düştüğü belirlenmiştir. Ünal ve diğerleri (2001) tarafından hekimlere yönelik gerçekleştirilen bir araştırmaya göre ise de 40 yaş ve üstündekilerin yaşam doyumu, gençlere göre daha yüksektir. Yaşam doyumunu yaş faktörü açısından değerlendiren araştırmalar incelendiğinde farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmüştür. Ulaşılan bu sonuçtan yaşam doyumunun yaş dışında birçok faktörden etkilenebileceği düşüncesine varılabilir.

Yaşam doyumuna etkide bulunan faktörlerden birisi de cinsiyettir. Çalışmalar, cinsiyetin yaşam doyumuna anlamlı bir biçimde etkide bulunduğunu ortaya koymuştur (Ünal ve Şahin, 2013). Köker (1991), kendisini problemlili olarak gören ve problemi bulunmayan ergenlerin yaşam doyumlarını kıyasladığı araştırmasında; yaş ve cinsiyete göre yaşam doyumunun değiştiğini, problemi bulunmayanların problemlili ve nevrotik kişilere oranla yaşam doyumunun daha yüksek olduğu, problemsiz kız çocuklarının problemlili erkek çocuklarından ve problemlili kızlarınsa problemlili erkeklerden, nevrotik erkeklerin nevrotik semptomları olan kızlardan yaşam doyum seviyelerinin daha yüksekte olduğunu tespit etmiştir. Aynı koşullar çerçevesinde kız ve erkeklerin yaşam doyumu düzeyinin farklılaşabileceği görülmüştür. Yaş ve cinsiyet faktörlerinin yanı sıra yaşam doyumuna

etkide bulunan bir başka faktör de gelir durumudur. Dilmaç ve Ekşi (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonucuna göre gelir seviyesi değişkeni yaşam doyum algısı üstünde etkilidir.

Hayattan alınan tatmin ve benlik değişkenlerinin ilişkisini inceleyen Dilmaç ve Ekşi'nin (2008) yaptığı araştırma sonucunda doyum düzeyiyle benlik saygı seviyesinin arasında pozitif bağıntı vardır. Çetinkaya (2004) tarafından yapılan çalışmada da kendilik değeriyle yaşam doyumunun pozitif ve anlamlı ilişkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Kişilerin kendisini pozitif algılama seviyesi arttığında yaşam doyumunu da artmaktadır.

Ebeveynin eğitim seviyesi yaşam doyumunu üstünde etkisi bulunan bir diğer faktördür. Ünal ve Şahin (2013)'in yaptığı araştırmaya göre ana ve babanın eğitim seviyesiyle yaşam doyumunu seviyelerinin olumlu ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu anlaşılmıştır. Bunun dışında, aile üyeleriyle öğretmenden alınan destek seviyesi de yaşam doyum seviyesini pozitif olarak etkilemektedir. Yaşam doyumuna etkide bulunan faktörlerden biri de aile yapısıdır. Dingiltepe'nin (2009) çalışmasında tam aile üyesi olan ergenlerin hayattan daha fazla doyum aldığı, parçalanmış ailelerin çocuklarının ise aynı doyumunu alamadığı anlaşılmıştır.

Yaşam doyumunu üstünde etkiye sahip olan bir başka faktör de eğitim seviyesidir. Turgut'un (2010) yaptığı araştırmada, hemşirelerin eğitim seviyelerinin artması yaşam doyum seviyelerine etkide bulunmuştur. Aydın ve Altay'ın (2010) çalışmasındaysa eğitim etkeniyle yaşam doyum ölçeği puan ortalaması arasında istatistikî farklar vardır. Eğitim seviyesi arttıkça yaşam doyumunu ve özbakım güçleri anlamlı bir şekilde artmaktadır.

Yaşam doyumuna etkide bulunan bir başka değişken de iş hayatıdır. Kişi, gündelik hayatının büyük bir bölümünü işinde yaşamaktadır. “İş ortamı, sorumluluk seviyesi, iş karşılığında alınan ücret” gibi ölçütler bireyin yaşam doyumuna etkide bulunmaktadır (Özdevecioğlu, 2003). Netice itibarıyla iş hayatından alınan tatmin genel yaşam doyumuna etkide bulunmaktadır (Keser, 2005).

Evliliğin yaşam doyumunda önemli bir tesiri bulunmaktadır. Eşler arasında süregiden ilişki, beraber mücadelede bulunma ve paylaşım, yaşam doyumuna etkide bulunmaktadır. Evlilik müddetinin artması yaşam doyumuna olumlu katkılar sağlamaktadır (Dikmen, 1995).

2.2.2. Yaşam Doyumuyla İlgili Kuramlar

Yaşam doyumuyla ilgili teoriler incelendiğinde daha çok “mutluluk” ve “öznel iyi oluş” kavramları üstüne teoriler görülmektedir. Yaşam doyumu, “öznel iyi oluş” kavramının bilişsel boyutuna aittir. Bu kuramları şöylece sıralamak mümkündür:

- Ereksel kuram,
- Acı ve haz kuramı,
- Aktivite kuramı,
- Tavandan tabana ve tabandan tavana kuramı,
- Bağ kuramı,
- Yargı kuramı.

Ereksel kurama göre yaşam doyumu, bireyin tespit ettiği gereksinimleri karşılaması ve amaçlarına ulaşmasıyla elde edilmektedir (Diener, 1984). Yaşam doyumu, kimi gereksinim ve gayelere bağlı olmaktadır (Onur, 1997). Kişi, kimi zaman gereksinimlerin farkında olmayabilir ama gereksinimleri karşılandığında doyuma ulaşmakta ve mutlu olmaktadır. Amaçlarsa kişinin şuurulu olarak oluşturduğu istekleridir. Kimi durumlarda gereksinim ve gayeler mutluluğu elde etmek üzere birbiriyle çelişmektedir ya da gereksinimler gayeyi desteklemektedir. Ereksel teoride gereksinim ve gayeler, birbiriyle alakalıdır ve kişinin her ikisini bütünleştirerek dengelemesi ve doyurmaya çalışması lazımdır (Diener, 1984).

Acı ve haz kuramı, yaşam doyumunu elde edebilmek üzere kişinin gereksinim ve gayelerinin tümünün karşılanmasının gerekli olduğunu savunmaktadır. Gereksinimlerin karşılanması halinde kişi, ciddi şekilde haz alır iken gereksinimler karşılanamadığı zaman da aşırı derecede acı hissetmektedir. Zamanla aynı gereksinim sık sık tekrarlanır ise haz ve acının düzeyi de düşmektedir (Başer, 2009).

Aktivite kuramına göre yaşam doyumu bireyin aktiviteleriyle ortaya çıkmaktadır (Acar, 2011). Aktivite kuramına göre bireyin süreç içerisinde yaşadığı mutluluk ön plana çıkmaktadır. birey kendi düzeyine uygun aktiviteleri tercih ettiğinde daha fazla keyif alacağı söylenebilir.

Tavandan tabana ve tabandan tavana teorisi, iki ayrı kuramın bileşiminden oluşmaktadır. Bu kurama göre yaşam doyumu bireylerin kişiliği ile ilişkili olduğu söylenebilir. Yani kişide, hadiseleri olumlu algılama temayülü görülmektedir ve tepkileri bu çerçevede olmaktadır. Tabandan tavana kuramına göre birey, küçük mutlulukların bileşimiyle

mutluluk elde etmektedir. Kendini mutlu olarak göre kişinin zihni anlık mutlulukları toplamaya alışkındır (Diener, 1984).

Bağ teorisi, bilişsel boyut ve şartlanma üstünde durmaktadır. Bilişsel boyuta göre zihinde mutlulukla ilgili bir ağ bulunmaktadır. Kişi, olumlu ağlara sahip ise hayatını olumlu değerlendirmektedir. Hadiseler, içsel yüklemelere dayanır ise bireyin yaşam doyumu artmaktadır. Eğer bellekte bulunan ağda olumlu yüklemeler var ise kişi mutludur, olumsuz yüklemeler var ise kişi mutsuzdur. Şartlanma boyutundaysa duygu yüklenenlerin sönmeye karşı daha dayanıklı olduğu belirtilmiştir (Yetim, 2001).

Yargı kuramlarında bireyin kullandığı standartlar oldukça önemlidir. Bu karşılaştırmalarda birey kendisini karşılaştırma yaptığı bireyden ne hissederse doyum oluşur. Bu tür sosyal karşılaştırmalar ruh sağlığını etkilemektedir (Köker, 1991).

2.2.3. Yaşam Doyumu ile İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Yaşam doyumu ile ilgili ülkemizde yapılan araştırmaların bazıları aşağıda yer almaktadır. Bu araştırmalar güncel tarihten eski tarihe göre sıralanmış ve araştırma hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Çayırılı'nın (2017) “Depresyon ve yaşam doyumunun sosyal medya kullanım özelliklerinin kişilik yapılanmaları açısından incelenmesi” isimli çalışmasındaki neticelere göre kadınların yaşam doyumu seviyelerinin erkeklerinkinden daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Aynı çalışmada 30 yaş ve altındaki kişilerin yaşam doyumu seviyelerinin, 30 yaş ve üstündeki kişilere göre daha fazla olduğu neticesine varılmıştır.

Aksoyak'ın (2015) çalışmasında üniversite öğrencilerinin hayat doyumu, benlik saygısı ve saldırganlık seviyesi ilişkisi ve farklılığı ele alınmıştır. Araştırmaya dahil olanların “öfke, saldırganlık, düşmanlık, benlik saygısı ve hayat doyumu” terimleri cinsiyete göre araştırılmıştır, ulaşılan bulgular çerçevesinde aralarında anlamlı bir fark olmadığı belirtilmiştir.

Reisoğlu (2014) üniversitede okuyan öğrencilerin öznel iyi oluşlarını 5 faktör kişilik özellikleri, duygusal zekâ ve mizah tarzlarına göre yordamaya çalışmıştır. Çalışmada, kadınların ve erkeklerin öznel iyi oluş seviyelerindeki farklılığı belirlemek üzere t testi gerçekleştirilmiştir. Puanlama sonucunda sağlanan bulgulara göre cinsiyet bakımından önemli bir farkın bulunmadığı anlaşılmıştır. Bunun nedeni, erkeklerin puanlarının kadınların puanlarından daha düşük olmasıdır. Bu çalışmada, katılımcıların gelir seviyeleri

beş başlığa ayrılarak öznel iyi oluş puanına göre anlamlı bir fark bulunup bulunmadığı üzerinde durulmuştur. Ulaşılan sonuçlar, katılımcıların gelir düzeyleriyle öznel iyi oluş seviyeleri arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı şeklindedir.

Öztürk'ün (2013) araştırmasında pozitif duygu seviyeleri ve yaşam doyumu seviyelerinde cinsiyet bakımından anlamlı bir farkın bulunduğu neticesine varılmıştır. Bu farklılaşma, kızların pozitif duygu puanlarının erkeklere oranla daha düşük seviyede olması ve erkeklerin yaşam doyumu puanlarının kız öğrencilere göre daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır.

Tomrukçu'nun (2010) gerçekleştirdiği çalışmada özel bir ilköğretim okulunda görev yapan öğretmenlerin yaşam doyumuyla iş doyumu seviyelerinin cinsiyet durumuna göre anlamlı bir farka sahip olup olmadığı incelenmiştir. Ulaşılan bulgular, özel ilköğretim okulunda görev yapan öğretmenlerin yaşam doyumuyla iş doyumu seviyelerinde cinsiyet bakımından anlamlı bir farklılığın bulunduğu anlaşılmıştır. Araştırmada, devlete ait ilköğretim okulunda görev yapan öğretmenlerin yaşam doyumu seviyesi üstüne cinsiyetin tesirine bakılmıştır ve ulaşılan bulgulara cinsiyet durumunun yaşam doyumuna etkide bulunduğu fark edilmiştir. Aynı çalışmada, devlete ve özel sektöre ait ilköğretim okullarındaki öğretmenlerin yaşam doyumları yaşa göre de değerlendirilmiştir. Devlete ait ilköğretim okulunda görev yapan öğretmenlerin yaş değişkeniyle yaşam doyumu seviyeleri arasında önemli bir fark yokken özel ilköğretim okulundaki öğretmenlerin yaş değişkeniyle yaşam doyumları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Kahyaoğlu'nun (2008) araştırmasında yaşam doyumu ve yaşam doyumuna etkide bulunan değişkenler ele alınmıştır. Bu çalışmaya dahil olan katılımcıların cinsiyete göre mutluluk seviyeleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın neticesinde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha mutlu olduğu anlaşılmıştır. Çalışmada yaş değişkeniyle yaşam doyumu arasındaki ilişki incelenmiştir. 18'den 66 yaş ve üstüne kadarki 6 değişik grup değerlendirilmiştir. Yaşla yaşam doyumu arasındaki ilişki U şeklinde ifade edilmiştir. Yaşlıların gençlere göre daha mutlu olduğu neticesine varılmıştır. Bu çalışmada, bir de katılımcıların yaşam doyumlarıyla ekonomik durumları kıyaslanmış ve geliri yüksek olan kişilerin daha mutlu olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada Kangal'ın (2009) hayat kalitesi ölçeği uygulanmıştır.

Nalbant (1993) 215 ergen ve genç yetişkin ile yaptığı araştırmasının neticesinde suçla karışmış, ıslahevlerinde gözetim altında tutulan gençlerin yaşam doyumu seviyesinin suçla karışmamış ergenlere oranla daha düşük olduğunu bulmuştur.

Yetim (1991) yaptığı çalışmada eğitimin kişinin isteklerini ve beklentilerini artırmaktadır. Değişik hayat tarzları eğitim ile kendini göstermektedir. Örneğin üniversitede eğitim alan kişilerin yaşam doyumu, toplumun yaşam doyumuna oranla daha düşüktür. Üniversite öğrencilerinin beklenti ve istekleri, almış oldukları eğitimle ilişkilidir. Eğitimli kitle, toplumdan farklılaşmakta ve bundan dolayı da yeni ve daha değişik arzulara sahip olmaktadır. Bu da yaşam doyumunu olumsuz olarak etkilemektedir. Kadınlar, aldıkları eğitimin neticesinde kendilerini gerçekleştirme, özgür bir yaşam kurma ve cinsiyetle ilgili sınırlandırmalardan kurtulma bakımından daha avantajlıdır. Bu da onların yaşam doyumunu artırmaktadır. Ama kadın üstündeki engel oluşturan fikirlerin devam etmesi, ön yargılar, cinsiyetçi tutumlar ve kadın ev içi sorumluluklarıyla iş hayatı arasındaki ikilem, sıkıntılara neden olmakta, bu da yaşam doyumunu olumsuz etkilemektedir.

Köker (1991), 340 kişilik gruba normal, sorunlu ve nörotik semptom gösteren gençleri dahil etmiş ve yaşam doyumu bağlamında grup ve cinsiyete dayalı farklılıklara rastgelmiştir. Normal grup, ötekilerden daha yüksek yaşam doyumu göstermektedir. Normal ve sorunlu grupta bulunan kız öğrencilerin aynı grupta bulunan erkek öğrencilere göre daha yüksek yaşam doyumu seviyesine sahip olduğu görülür iken, nörotik semptom gösteren grupta durum tam tersidir.

Yetim'in (1985) gerçekleştirdiği çalışmada Türkiye ekonomisindeki tutarsızlığın halkın iyi oluşuyla yaşam doyumunda da devamlı olarak bir değişkenlik yarattığı neticesine varılmıştır. Bu çalışmanın neticesinde Türkiye'deki farklı kesimlerden kişilerin mutluluğa etkide bulunan ilk öge olarak parayı gördüğü, paranın kişinin güven gereksinimini karşılamada etkili olduğunu düşündüğü sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de yaşam doyumuyla ilgili çalışmalar incelendiğinde bu çalışmalarda yaşam doyumu ve benlik saygısı, saldırganlık, normal ve nörotik semptomlar, cinsiyet ve yaş gibi değişkenler arasındaki ilişkiye yoğunlaşıldığı görülmüştür.

2.2.4. Yaşam Doyumu İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Yurt dışında yaşam doyumu kavramına ilişkin yapılan çalışmalar yapıldıkları yıllara göre kronolojik sıralanarak çalışmalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Blom ve diğerleri (2018), aile hayatıyla ilgili ekonomik zorluklar ve beklenen ekonomik zorlukların kişilerin yaşam doyumu düzeyini ne derecede etkilediğini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda ekonomik problemler yaşayan ailelerin yaşam doyumunun ekonomik problemler yaşamayan ailelerin yaşam doyumlarına kıyasla daha düşük olduğu bulunmuştur.

Schnettler ve diğerleri (2017), “Gelişmekte olan bir ülkede üniversite öğrencilerinin aileye ve gıdaya ilişkin yaşam doyumu” adlı çalışmasında amaç, üniversite öğrencilerinin beslenme yaşamı ile aile yaşamı memnuniyetleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışma, yaş ortalamaları 21 olan 370 katılımcı öğrenciyle Şili’de yapılmıştır. Çalışmada, Beslenme Ölçeği, Aile Memnuniyeti Ölçeği, Yaşam Doyumu Ölçeği ve Aile Kaynakları Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modeline göre yapılan çalışmada, öğrencilerin yaşam doyumu ile beslenme yaşamlarının ve aile memnuniyetlerinin ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gilman ve Huebner (2006), araştırmalarında yaşam doyumu seviyesi yüksek olan kişilerin ne tür niteliklere sahip olduğunu değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular uyarınca; “benlik saygısı, ebeveyn ilişkileri, kişilerarası ilişkiler, umut ve yüksek not ortalaması” arasında pozitif bir ilişki olduğu anlaşılmıştır. Fakat “depresyon, kaygı ve sosyal stres” arasında pozitif bir ilişkinin bulunmadığı belirtilmiştir.

Zuling ve diğerleri (2005), 5021 lise öğrencisinin katıldığı bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu araştırmada yaşam doyumu, aile yapısı ve bazı demografik bulgular incelenmiştir. Araştırma sonucunda aile içi ilişkilerin olumlu tarafları arttıkça aile üyelerinin yaşam doyumunun arttığı saptanmıştır.

Hyde (2005), cinsiyetin kişilerin yaşam doyumuna etkilerini araştıran 124 çalışmayı inceleyen bir metaanaliz yapmıştır. Araştırmanın sonucunda, cinsiyetin yaşam doyumunu etkilemeyen bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Blanchflower ve Oswald (2004) mutlulukla yaşam doyumu seviyesinin yaş değişkeniyle arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Gerçekleştirilen analizlerin neticesinde, mutlulukla yaşam doyumu seviyesinin yaş değişkeniyle arasında “U” biçiminde bir ilişki olduğu

anlaşılmıştır. Bu ilişki, 40 yaş ve üstündeki kişilerde mutsuzluğun en yüksek seviyede olmasından dolayıdır. 40 yaşlarından sonra yaşam doyumu pozitif olarak tekrar artış göstermeye başladığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların yaşam doyumlarının farklı değişkenler açısından incelendiği ve bu değişkenlerden bazılarının etkilenirken bazılarının etkilenmediği tespit edilmiştir.

2.3. Ebeveynlerin Kapsayıcılık İşlevi

2.3.1. Aile ve Ailenin Önemi

Aile yapısı ile ilgili yapılan açıklamalara bakıldığında aile kurumunun; evlilik ve kan bağına bağlı, eşlerle çocuklar arasındaki ilişkiler ile oluşan, toplum içerisindeki en küçük toplumsal yapı olan, “çekirdek aile, kalabalık aile ve geniş aile” şeklinde tasnif edilen bir yapı olarak tanımlandığı görülmüştür (MEB, 2011; TDK, 2011). Ural ve arkadaşlarına (2012) göre aile, kişinin en fazla etkileşime girdiği ortamdır; aile üyeleri arasındaki ilişkiler kişinin kendisine güvenini, kendisine ve öteki insanlara hissettiği sevgiye, kimliği ve şahsiyetine, toplumsal yeteneklerini ve topluma uyumuna tesirde bulunmaktadır. Aile kurumu, toplumdaki en küçük birimdir ve toplumun ana unsurudur (Oktay, 2002). Kavramsal olarak geniş bir yelpazesi bulunan aile kurumunun değişik tanımları bulunmaktadır. Aile fertleri arasındaki ilişkilerle etkileşim bakımından toplumsal bir grup; toplumsal ve iktisadi bakımdan bir birlik; toplumsal hayatın ana göstergelerinden biri olarak bir örgüt; aile fertlerinin gereksinimlerinin karşılanmasında ve yürütülmesinde sistematik kuralları olan toplumsal bir kurum şeklinde tanımlanmaktadır (Çakıcı, 2006). Türk toplumunda aile, evlilik bağı ile başlayan, akrabalık ve sosyal bağlar ile birbirine bağlanan, farklı rolleri bulunan, birbirine tesir eden, genellikle aynı çatı altında yaşamlarını sürdüren kişilerden oluşan, üyelerinin cinsel, ruhsal, toplumsal, kültürel ve iktisadi gereksinimlerini gideren, yaşanan topluma uyum sağlamayı kolaylaştıran, toplumdaki temel birim şeklinde açıklanmaktadır (Çakıcı, 2006).

“Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulu”nda onaylanan “Çocuk Hakları Bildirisi”nde, çocuk gelişimi için gereken yaşam koşullarının temin edilmesine dair sorumluluğun elinde bulunan olanaklar kapsamında, çocuğun ebeveynlerine ait olduğu ifade edilmiştir (UNICEF, 1990). Çocuğun merkezinden bakıldığında aile, çocuğun eğitime dair ilk tecrübelerini edindiği, fiziki, hissi ve ruhi gereksinimlerinin karşılandığı, pozitif veya negatif pek çok tesire açık olan ve etkileşimi bulunan bir sosyal kurumdur (Çağdaş, 2009).

Aynı potansiyelinin bulunduğu düşünölen iki bebeğin yaşamlarında farklılık oluşturacak faktörlerin en önemlisi ebeveynle aile ortamıdır (Upshur, 1991).

Çocuğun sağlıklı gelişimi için ailenin gelişimin bütün yönlerini desteklemesi gerekmektedir. Bunlar; toplumsal, fiziki ve ruhi ortamlardır, bunlar için çocuğun kabulü de çok önemlidir (Afat, 2013). Çocuk yetiştirme şekilleri, aile kurumunun hayat şartları, ailenin iktisadi durumu, kültürel şartları ve içerisinde bulunduğu toplumun değer yargılarına dayalı olarak biçimlenmektedir. Bundan dolayı; aile, bir çocuğun topluma uyum sağlaması ve hayata adım atması için adeta bir köprü görevi görmektedir (Ural ve diğerleri, 2012). Daha kapsamlı değerlendirildiğinde çocuk yetiştirme şekilleri; ebeveynin eğitim durumu, mesleği, bedeni ve ruhsal sağlığı, sosyal ve kültürel seviyesi, çocuk için ayırdığı vakit ve kendi ebeveyninin yetiştirme tarzı vb. değişkenlerden etkilenmektedir (Günindi ve Yaşa Giren, 2011). Bu çerçevede, çocuk yetiştirme karmaşık ve çok yönlü bir etki alanında gerçekleşmektedir; sağlıklı bir toplum için temel yapı taşı oluşturmaktadır.

2.3.2. Aile-Çocuk İlişkileri

Aile kurumu, çocuğun dünyaya gelişinden sonraki dönemde, onun ilk olarak etkileşimde bulunduğu kişileri içermektedir ve ilk gelişim evrelerinin aile kurumunda olmasından dolayı çok önemli bir yere sahiptir (Le Compte, Le Compte ve Özer, 1978). Günümüzde, aile-çocuk arasındaki ilişki, anne-babadan çocuğa doğru tek taraflı bir etki ilişkisinden ziyade, anne-babanın ve çocuğun karşılıklı olarak etkileşime girmesiyle gerçekleşen çift taraflı olaydır. Fakat anne-babanın, küçük yaştaki çocuklarının günlük hayatlarını olabildiğince kontrol altına aldıkları sistematik fikir ve sınırlara sahip oldukları ve çocukluk döneminin de esnekliğe ve hızlı öğrenmeye dayalı olduğuna bakılırsa, ebeveynin çocuklardaki tesirinin fazla olması oldukça normaldir (Maccoby, 2002).

Bunun yanında, pozitif aile içi ilişkilerin varlığı, anne-baba davranışları, özellikle güven duygusu açısından anne ile tesis edilen ilişkiler ve ailenin öteki üyelerinin özellikleri; çocukların ruhsal gelişmesine etkide bulunmaktadır. Anne-babaların çocukları ile tesis ettiği ilişkiler, dünyayı ya yaşamaya değer ve güvenli ya da güvensiz ve korkulacak bir yer olarak algılamalarına sebebiyet vermektedir (Yörükoğlu, 2000). Çocuğun sosyal hayata uyumunda yardımda bulunacak ilk davranışlar örnekleri aile içinde verilmektedir. Bu noktada, aile; hayatın ilk yıllarında çocuğun eğitiminden ve bakımından sorumlu olan temel kurum olarak görölmektedir (Oktay, 2002). Ebeveyn-çocuk ilişkisi, karşılıklı etkileşim süreçlerine sahip olan, kompleks ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Ebeveyn-

çocuk ilişkilerinin özelliği, sağlıklı bir kişiliğin oluşmasında çok önemli bir yere sahiptir. Erken çocuklukta, ebeveynin çocuk üstündeki tesirinin daha fazla olduğu bilinmektedir. Bu durum, çocuğun günlük hayatını düzenlemesinden ve bu evrenin süratli öğrenme ve esneklik evresi olmasından kaynaklanmaktadır (Yeşilyaprak, 2005).

Ebeveyn-çocuk ilişkisi, aileler ve kültürler arasında farklılıklara sahiptir, ancak genel olarak birbirine benzeyen bileşenler taşımaktadır, bu da çocuğun temel hakkıdır. Söz konusu durum, “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi”nin 2. maddesinde “Çocuklar; özel olarak korunmalı, yasa ve gerekli kurumların yardımı ile fiziksel, zihinsel, ahlaki, ruhsal ve toplumsal olarak sağlıklı normal koşullar altında özgür ve onurunun zedelenmeyecek biçimde yetişmesi sağlanmalıdır” (UNİCEF, 2004) biçiminde açıklanmıştır. Çocuklar, ilk olarak ailede toplumsallaşmaya başlamaktadır. Ebeveynle kurulan pozitif iletişimle çocuklar, etraflarındaki kişileri tanımaya ve onlara güvenmeye başlamaktadır. Bu çerçevede kurulan iletişimle çocuk, topluma uyum sağlamak suretiyle toplumun sosyal ve kültürel nitelik ve kurallarını benimsemektedir. Bu sayede çocuğun toplumsallaşmasının da temelleri atılmaktadır. Ailede kabul edilen ve kendisini değerli gören bir çocuğun sosyal yaşama uyumu da kolaylaşacaktır (Oktay, 2002).

Ebeveyn-çocuk ilişkisindeki temel nokta iletişimdir. Yavuzer (2010) sağlıklı bir ebeveyn-çocuk iletişiminde anne-babanın iyi bir dinleyici olması gerektiğini söylemiştir. Çocuklar dinlendiğinde sorunların daha kolay görüldüğü ve çözüldüğü anlaşılmaktadır. Böylece çocuklar, kendilerine daha fazla güvenmekte ve kendilerini daha kuvvetli hissetmektedir. Bu çerçevede, aileyi teşkil eden kişilerin karakter ve mizaç özellikleri de çocuğun kişiliğinin oluşmasında oldukça önemlidir (Günindi ve Yaşa Giren, 2011).

Özellikle anne, çocuğun yetişmesinde çok önemli görevlere sahiptir. Çünkü çocuk, ilk olarak annesiyle tanışmakta, yaşamla ilgili pek çok şeyi annesinden öğrenmektedir. Hamilelik ve bebeklik evresi dikkate alındığında, çocuğun bağ kurduğu ilk kişi annedir. Bebeklik, bakıma en fazla ihtiyaç duyulan dönemdir ve gelişimsel bakımdan anne, bu evrede çok kritik rollere sahiptir. Çağdaş (2009) ilk kişisel gereksinimlerden olan beslenme, uyku ve korunma ihtiyacının anne tarafından karşılanırken, sıcaklık ve yakınlaşma ihtiyacı duyan çocuğun da anneye yakınlaştığını ifade etmiştir. Doğumdan sonraki ilk günlerde, anne ve bebek birbirini kendi bedenlerinin bir uzantısı olarak görmektedir. Doğumdan sonraki 2-3 gün içinde uyum sağlamak suretiyle bu durumda değişiklikler olmakta ve sevgi bağı güçlenmektedir. Bu bağın güçlenmesini sağlayan beslenme, anneye çocuk birlikteliğinde çok önemli bir yere sahip olan fiziki temas türüdür

(Çağdaş, 2009). Bebek annesinin kucağındayken onun sıcaklığıyla kokusunu duymakta ve bu da anneye çocuk ilişkisinin temelini teşkil etmektedir (Berk, 2013). Hayatın ilk seneleri için önemli görülen güven hissi de anneye kurulan ilişkiyle oluşmaktadır (Yavuzer, 2010).

Sağlıklı bir anne-çocuk ilişkisi, çocuğun gelişimi için önemlidir, çünkü çocuğun kişilik gelişimini ve başkalarıyla kurduğu ilişkinin niteliğini bu durum belirlemektedir. Flannagan ve Hadee'nin (1994) yaptığı araştırmada, çocuğuyla pozitif duygusal ilişkiye sahip olan annelerin çocuklarının diğer çocuklara oranla daha uyumlu ilişkilere sahip olduğu anlaşılmıştır. Fivush'sa (2007) ebeveyn-çocuk arasındaki konuşmaların, olumsuz olaylardan yola çıkılarak gerçekleştirilen konuşmaların çocukların emosyonel tecrübelerini düzenleme konusunda çok önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir. Sağlıksız anne-çocuk ilişkisinin neticelerini ele alan çalışmalar da vardır. Bebeğin fiziki, hissi ve ruhsal gereksinimlerinin tam vaktinde ve yeteri kadar giderilmemesi ileriki senelerde kişinin gelişmesine olumsuz etkide bulunmaktadır (Saygı ve Balat, 2013). Bornstein ve Zlotnik'in (2009) yaptığı bir çalışmada, ilgisiz annelerce büyütülen çocukların 2 yaşından sonra problemliliğe sahip olduğu ve bütün gelişim sahalarında aksaklıklar olduğu anlaşılmıştır. Bir başka çalışmadaysa hamilelikten önce ruhsal sorunları bulunan annelerin doğumun ardından ruh hastalıklarına yakalanma ihtimalinin yüksek olduğu ve bunların çocuklarının ruhsal sorunları olmayan annelerin çocuklarına oranla daha sık davranış bozukluğu gösterdiği anlaşılmıştır (LaRoche, 1989). Yaşamın ilk yıllarında gelişen bebeğin anne ile olan bağı, gelişim alanlarında olumlu ya da olumsuz etkilere sebep olabilmektedir.

2.3.2.1. Annenin Kapsayıcılık İşlevi ve Bion

Wilfred R. Bion, gelmiş geçmiş en önemli psikanalistlerden biridir ve Freud'un akrabasıdır. Bion, Sigmund Freud ve Melanie Klein'in görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olmasının yanında onlardan öğrendiklerini, özgün fikirleriyle eriterek psikanalize damga vurmuştur. Klein'in temellendirdiği anne bebek ilişkisi kavramını tekrar ele alarak daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Annenin kapsayıcılık işleviyle alakalı olarak Bion, kapsanan ve kapsayan arasındaki ilişkiye değinmiştir (Bion, 1962). Bion'a göre bebek, doğduğundan itibaren iç ve dış çevreden gelen beta öğelerinin rahatsızlık verici etkisinde bulunmaktadır. Susuzluk ve açlık türünden, çocuğun psikolojik dengesine zarar verecek biçimde bulunan beta öğelerinin oluşturduğu endişenin giderilmesinin tek yöntemi bebeğin gereksinimlerini anlayabilen rahatlatıcı ve sakinleştirici bir annedir. Bu çerçevede "alfa işlevi" denilen bu dönüştürücü işlev, annenin özümseyerek iyi hale getirdiği yıkıcı öğeleri çocuğun psikolojisine geri vermesinden ibarettir. Bu döngüde bebek, "kapsanan" anneyse

“kapsayan”dır. Annenin kapsayıcılık işlevi çocukta bulunan düşünlemlerin ve bilişsel fonksiyonlardaki gelişimin şartı olan sembolleştirme kapasitesinin gelişmesinde çok temel bir role sahiptir (Bion, 1965).

Bion’a (1962) göre, fikrin oluşumunda ilk aşamada bulunan “ilk fikirler” yeni doğan bebeğin yokluk deneyimleri ile gelişecektir. Bundan sonra, anneye bebek arasındaki ilk tatmin ilişkisinin ardından karşılaşılan yokluk tecrübeleri bebekte engellenme ve haset hissini oluşturacaktır. Söz konusu negatif duygular bebekte fikir oluşumunun da yolunu açmaktadır. Bu, bilinçlilikten bilinçdışılığa doğru bir geçiş sürecidir (Bion, 1962).

Bion (1965), eylem ile dışa dökme, eyleme geçmeyle alakalı olarak psikolojideki kurak örgütlenmeye göndermede bulunmaktadır. Kapsayanla kapsanan ilişkisinin sürekli ve güvenli bir biçimde sürmediği durumlarda sembolleştirme gelişmeyecektir. Bundan dolayı, fikir gelişimi de engellenmeye karşılaşılabilecektir. Böyle bir halde, eyleme geçiş kaçınılmaz bir durumdur.

2.3.2.2. Yeterince İyi Annelik ve Winnicott

Winnicott, bir çocuk hekimidir. Freud’un “Düşlerin Yorumu” adlı kitabını detaylı olarak okuduktan sonra çocuk psikolojisiyle alakalı araştırmalar yapmaya başlamıştır ve 1936-1940 senelerinde anneye bebek ilişkisinin kökenlerini ve önemini anlamaya çalışmıştır (Tükel, 2011). Winnicott (2017) çocukların ilerleyen hayatlarında ruhsal bakımdan sağlıklı yetişkin haline gelmelerinde ana belirleyici etkenin anneye bebek arasındaki ilişkinin özelliği olduğunu görmüş ve bunun öncüllerinin “birincil annelik meşguliyeti” ve “yeterince iyi annelik” olduğunu anlamıştır.

Winnicott’a (2017) göre, yeterince iyi olan bir anne, bebeğiyle eşsiz bir uyum içerisinde bebeğin sonu gelmeyen endişelerini fark ederek onu sakin bir hale getirmektedir. Bu sayede, bebeği söz konusu endişelerden uzaklaştırmaktadır. Annenin çok iyi bir anne olmak üzere gayret göstermesi, devamında tam bir katılık getirmektedir ve bunun neticesinde, anne ya bebek ile savaşmaktadır ya da mükemmel olmak için suçlulukla yetersizlik hissini yaşamaktadır. Annenin bu kaygıları, kaçınılmaz bir biçimde bebeğe de geçmektedir. Aslında, yeterince iyi anne, bebek için güçlü bir nesnedir ve güçlü bir anne bebeğe güven duygusunu verebilmektedir. Winnicott (1956), annenin tüm zihni yatırımını bebeğine yaptığını ifade etmektedir. Annenin odak noktası bebektir, bebeğinin tüm gereksinimlerini anlayıp aktif ve doğru bir biçimde karşılık vermektedir ve bu da bir tür normal deliliktir. Bu dönem “birincil annelik meşguliyeti” ismini almaktadır. Winnicott

(1956), annenin hamile kalmasıyla başlayan süreç boyunca artış göstererek süren “normal delilik süreci”nin, bebeğin doğduğu ilk haftalarda varlığının sürekliliği ve sağlıklı ruhi gelişim için bir gereklilik olduğunu söylemektedir.

Winnicott’a (2017) göre, bebek doğduğunda tek başına değildir; annesiyle birlikte. İsteddiği ve gereksinim duyduğu her şeyin tam da gereksinim hissettiği zaman ortaya çıkması bebekte tümgüçlülük neticesini ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu tümgüçlülük illüzyonu tecrübesi, gerekli olan bir süreçtir ve bebeğin sağlıklı ruhi gelişimin bir parçası durumundadır. Tümgüçlülük yanılması, birincil narsisizmin oluşmasında mecburi bir evredir. Annenin bebeğini taşımasından ve kendini bebeğinin yerine koymasından dolayı, bebekte meydana gelen tümgüçlülük yanılması, kuvvetli bir kendilik dizaynının meydana gelmesine imkan vermektedir. Fakat sürecin sonraki aşamalarında birincil anneliğin giderek azalması ve annenin bebek ile bütün olma halinden uzaklaşmış olması bebekte düş kırıklığına yol açmaktadır (Tükel, 2011). Bu ayrışma bebeğin birey haline gelmesi ve sembolleştirme kapasitesinin oluşması için olması gerekli olan bir ayrışma şeklidir. Bu bütünsel bir ayrılık değildir. Daha çok ayrışma şeklinde ele alınmaktadır. Çünkü anne için bebeği her zaman öncelikli ve ayrıcalıklıdır. “Normal delilik” aşamasının ardından annenin bebeğe duyduğu sevgiden ve şefkatten hiçbir şey yitirmeden tekrar kendi ilgi alanları için hayatında yer açması, birincil annelikten aşama aşama uzaklaşması manasına gelmektedir. Bunun neticesinde bebekte bulunan tümgüçlülük, yerini aşama aşama düş kırıklıklarıyla nefret hissine bırakacaktır. “Yeterince iyi anne”, çocuktan gelen nefret duygusu karşısında yıkılmayacak ve bebeğinin kuvvetli bir benlik oluşturmaya yardımcı olacaktır (Winnicott, 2017).

“Birincil annelik”, bebeğin olgunlaşması ile zıt bir biçimde aşama aşama azalmıyorsa anne yeterince iyi anne olmanın yerine aşırı korucuyu veya nüfuz edici bir anne olur ise bebeğin içerisinde bulunduğu tümgüçlülük illüzyonundan uzaklaşması ve bundan kurtulması ertelenmektedir. Böyle olunca, bebeğin birey haline gelmesinin yanı sıra zihnileştirme ve sembolleştirme kapasitesinin gelişimi de engellenecektir (Winnicott, 2017).

Winnicott’un teorisinde annenin tutma işlevi de bulunmaktadır. “Tutma işlevi” kavramı Bion’un “kapsayıcılık işlevi” kavramıyla birbirine benzemektedir. Tutma kavramının fiziki ve ruhi tarafı bulunmaktadır (Tükel, 2011). Winnicott’a (1956) göre tutma, bir taraftan annenin bebeğini “taşıması, kaldırması, döndürmesi” vb. temasları ortaya koyarken öte taraftan bebeğin annesi tarafından ruhi olarak tutulmasını anlatmaktadır. Yeterince iyi bir annenin gerçekleştirdiği “tutma” bebeğin sığınabileceği bir alandır ve anne böylece

bebeğin kaldırmakta güçlük çektiği endişelerin azalmasına imkan vermektedir. Bebeğinin iç ve dış çevreden gelen yıkıcı öğeler karşısındaki endişeli durumunu anlayarak ona güven veren bu manada yeterince iyi olan bir anne, bebeğin fiziki gereksinimlerini gidermenin dışında, tutma fonksiyonunu da yerine getirmektedir.

2.3.2.3. Bağlanma Kuramı ve Bowlby

Bağlanma kuramının sahibi Bowlby, evsiz çocuklarla alakalı sürdürdüğü bir araştırmanın neticesinde 0-3 yaştaki, annesiyle hissi bakımdan bağ kuramamış, annesiyle ilişkisi tatmin edici olmayan çocuklarda fiziki ve ruhi bağlamda zorlanmaların bulunduğu neticesine vardıktan sonra “bağlanma” üstüne araştırmalar yapmıştır (Hazan ve Shaver, 1994). Günümüzde ‘bağlanma’ denildiğinde akla ilk gelen isimlerdendir.

Bağlanma kuramı geliştirilirken kendisine psikanalitik açıdan Klein ve Freud’un araştırmalarını; evrimsel açıdan ise Darwin’in fikirlerini rehber olarak görmüştür (aktaran Tüzün ve Sayar, 2006). Anne ile bebek arasında kurulan ilişkinin; anneden bebeğe doğru akan emosyonel aktarımın çocuğun psikolojik gelişmesinde bazı etkilere sahip olabileceği oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Ainsworth ve Bell (1970), bebeğin emosyonel bağ oluşturduğu birincil nesneden ayrı olduğu süre içinde ve onunla birlikte iken verdiği tepkilerin ne yönde değiştiğini “Yabancı Durum Testi”yle denemiştir. Söz konusu test, gözleme bağlı olarak yapılmıştır ve bebeğin tepkilerini ayrılık durumundan önce ve sonra iki evrede incelemiştir. Testten sonra bebeklerin verdiği tepkiye bağlı olarak “güvenli bağlanma, kaçınmacı bağlanma ve kaygılı-kararsız bağlanma” olarak üç bağlanma boyutu tespit edilmiştir (Ainsworth, 1980).

Duygusal bağ oluşturduğu birincil nesnesiyle beraber olmadığında ayrılığa karşı tepki göstermiş olsa da buluşmadan sonra kolay bir şekilde sakinleşen, tek başına keşfetmeyi sürdüren ve o halde yanındaki herhangi bir bakım verenle güvenli ilişki tesis edebilen bebekler, güvenli bağlanan bebeklerdir. Güven veren birincil nesnesiyle ayrılığa nötr olarak tepkide bulunan, ayrılıktan sonra yakın mesafedeki öteki kişilerle ilişkiye geçmeyen, buluşma esnasında tepkisiz kalıp tek başına gerçekleştirdiği etkinliği sürdüren bebeklere “kaçınmacı bebekler” denmektedir. Birincil nesnesiyle ayrılığa aşırı tepkide bulunan, ayrılık esnasında bir başkası tarafından kolay bir biçimde teskin edilemeyen; buluşmadan sonra teskin olma hususunda zorlanan bebeklerse “kaygılı-kararsız bağlanan bebekler”dir (Weinfield ve diğerleri, 2008).

Bazı araştırmacılara göre, anneyle bebek ilişkisinde bağlanmayla alakalı problemler, sonraki evrelerde kimi ruhi problemlerin doğmasına neden olmaktadır (Kesebir ve diğerleri, 2011). Goldfarb (1943) ve Spitz (1944), yalnızca temel bakımı verilmiş fakat emosyonel gereksinimleri karşılanmamış çocukların fiziki ve ruhi gelişiminin aynı yaştaki diğer çocukların gerisinde kaldığını fark etmiştir. Bunların kaygı bozukluğu ve bilişsel gelişim problemleri yaşama riskinin kontrol grubuna oranla daha çok olduğu bulgulanmıştır.

2.3.3. Ebeveyn-Çocuk İlişisini Açıklayan Kuramlar

2.3.3.1. Freud ve Erikson'un Kuramları

Freud ve Erikson, çocuğun çok önemli olan gelişimsel evreleri aşabilmesini etrafındaki nesnelerle ve insanlarla kurduğu etkileşime bağlamıştır. Bunların özünü teşkil eden ve ilk aşama olan “güven” aşaması, Freud’un kuramına göre oral evredir ve bu evrede anne başkışidir. Oral evrede güven hissini elde edemeyen çocuk öteki gelişim aşamalarında zorluklar yaşayacak ve sonraki senelerde değişik sorunlarla karşılaşacaktır (Freud, 2003).

Freud, anneyle bebek arasında kurulan ilişkinin, yetişkinlik dönemindeki ilişkilere bir ilk örnek olacağını düşünmüştür. Erken evredeki tecrübelerin yetişkinlikteki ilişkilerini etkilemektedir (Waters ve Beauchaine, 2003). Freud’un çocuk gelişimiyle alakalı kuramının özünde beş psiko-seksüel gelişim aşaması bulunmaktadır. Bunlar; “oral, anal, fallik, gizil ve genital” şeklinde adlandırılan evrelerdir (Artan-Bayhan, 2004). Freud’a göre söz konusu 5 evre bütün insanlarda aynı sıralamayla gerçekleşmektedir. Belli bir devredeki çatışmalar çözülmezse bireyler o evrede takılacaktır (Morgan, Karakaş ve Eski, 2009). Yetişkinlerin şahsiyetinin temelleri aile içi etkileşimler ile atılmakta ve çocuk gelişiminde annenin ve babanın rolü bulunmaktadır. Fakat bebeğin anneyle kurduğu ilişki, onun ilk deneyimidir ve annesi onun için en kuvvetli sevgi sembolüdür. Bu bakımdan, kişinin hayatının sonraki aşamaları için anne ilk modeldir (Özbay, 2003).

Erikson da Freud’un fikirlerinden etkilenmiş ve psiko-sosyal gelişim aşamalarında benzer süreçlerin bulunduğunu söylemiştir. Freud gibi gelişim aşamalarında önemli evreler bulunduğuna inanmakta ve insan hayatını “temel güvene karşı güvensizlik, özerkliğe karşı kuşku ve utanç, girişkenliğe karşı suçluluk, başarılı olmaya karşı yetersizlik, kimlik edinmeye karşı kimlik karmaşası, yakınlığa karşı yalıtılmışlık, üretkenliğe karşı durgunluk ve benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk” olarak sekiz dönemde kategorize etmektedir (Morgan, Karakaş ve Eski, 2009).

Erikson (1984) gençlerin gereksinimlerini ihtiyaçlarını toplumla ilgili olarak anlamak üzere ana bir çerçeve çizmiştir. Psiko-sosyal teoride gelişim sürecini, Piaget ve Freud gibi evrelerle araştıran Erikson, tüm evrelerin kendine özgü hedef, kaygı, başarı ve tehlikelerinin bulunduğunu iddia etmiştir ve buna “çekirdek çatışmalar” adını vermiştir. Her çatışmada olumlu ve olumsuz iki zıt kutup vardır. aşamaların birbiri ile ilişkili olduğunu söyleyen Erikson, tıpkı Freud’un kuramındaki gibi bir aşamadaki çatışma çözümlenmeksizin sonraki aşamalarda başarı sağlanamayacaktır. Erikson, kişinin tüm evrelerde gelişimsel bir krize girdiğini iddia etmektedir. Kişinin bunu çözümlemesinin benliğini ve toplumunu algılaması için önemli tesirleri olduğunu söylemiştir (Morgan, Karakaş ve Eski, 2009).

Erikson, çocuğun hissi gelişimi üstüne bebeklik evresinden itibaren aile atmosferinin ve etrafındaki tecrübelerin etkisinin bulunduğunu iddia etmiştir (Aydın, 2005). Bebeklerin çevreyle etkileşimi doğum ile beraber başlamakta ve bunların ana kaynağını anne veya annenin yerine geçen birey oluşturmaktadır. Söz konusu kişiyle kurulan etkileşim, bebeğe güven veya güvensizlik hissi kazandırmaktadır. Çocuğun annesinin sevgisinin daima süreceğinden ve onu hiç terk etmeyeceğinden emin olma duygusu temel güven duygusunun özünü oluşturmakta; temel ihtiyaçlarının aksatılması onun güvensizlik duymasına neden olmaktadır (Gençtan, 2010). Freud ve Erikson’un kuramlarının farklı bazı noktaları vardır. Örneğin Freud’un psikoseksüel gelişim kuramı bireyi ergenlik dönemi sonuna kadar incelerken; Erikson’un psikososyal gelişim kuramı bireyi yaşam boyu incelemiştir. Yine Freud’dan farklı olarak Erikson, bir aşamada güven elde edemeyen çocuğun bir sonraki gelişim evresinde yeterli ilgi ve bakımla güven elde edebileceğini savunmaktadır (Ergin ve Yıldız, 2010; Erikson, 1984).

2.3.3.2. Davranışsal-Genetik Kuram

Aile ilişkileriyle alakalı bir başka kuram da davranışsal genetik kuramıdır. Ana gayesi, genetik tesirlerin insan davranışı üstündeki tesirlerini değerlendirmektir. Losoya, Callor, Rowe ve Goldsmith, 1997 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada, bu tesiri anne-baba davranışıyla ilgili olarak ele almıştır. Araştırmalarında, kişiliğin “beş büyük” boyutu olduğunu söylemiştir: “dışa dönüklük, uzlaşılabilirlik, sorumluluk, nörotisizm, deneyime açıklık”. Bu boyutlar ile anne-baba davranışları arasında bulunan ilişkiyi incelemiştir. Sonuç itibarıyla, bütün kişilik özelliğinin pozitif tarafıyla ebeveyn desteği arasında ilişki bulmuştur (aktaran Öz, 2008). İnsanoğlunun dünyaya geldiği andan itibaren sağlıklı bir ebeveyn ilişkisine sahip olması, sağlıklı bir kişilik geliştirmesi için önemli olabilir.

2.3.3.3. Etolojik Kuram

Charles Darwin'e ait olan evrim kuramından yola çıkılarak Lorenz ve Tinbergen tarafından üretilen etolojik kuram, bir tür sosyal Darwinizm'dir. 1860'larda evlilik ve ailenin toplumsal evrimi ele alınmaya başlandığında üretilen sosyal Darwinizm, aile hayatının kaynağını ve ilkel biçimlerini içeren ana sorulara cevap aramıştır (Öz, 2008). Etolojik kuram, Darwin kökenli hayvan davranışları çalışmalarından ortaya çıkmıştır ve insan davranışlarını açıklamak için kullanılmıştır (Holden, 1997).

2.3.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramı

Öğrenme kuramından yola çıkılarak oluşturulan sosyal öğrenme kuramı, insanların diğer insanları gözlemleyerek öğrenebileceğiyle ilgili ilk açıklamalardır. Kökeni, Platon ve Aristo'ya dek ulaşmaktadır. Gözlemle öğrenmeyi izah etmeye gayret eden ilk bilim adamı Thorndike'tır (Hergenhahn, 1988; aktaran Senemoğlu, 2005). Fakat Thorndike, gerçekleştirdiği araştırmaları doğrulayamamıştır. Bu kuram üstünde Miller ve Dollard da çalışmıştır. Miller ve Dollard'a göre taklit yolu ile öğrenme, araçsal şartlanmanın özel bir versiyonudur ve öğrenme teorisi etrafında nesnel olarak açıklanabilmektedir. Taklit edilen davranışlar da öteki davranışlar gibi pekiştirildiği zaman güçlenmektedir (Senemoğlu, 2005). Bugünlerde, toplumsal öğrenme dendiğinde akla gelen ilk kişi Albert Bandura'dır (Yeşilyaprak, 2005). Bandura, insanın gerçekleştirdiği öğrenmenin toplumsal bir çevrede meydana geldiğini ve çocukların diğer insanların davranışlarına bakarak da öğrenilebileceğini söylemiştir (Cüceloğlu, 2007). Temel değerler ve bireysel alışkanlıkların birçoğu, anne ve babanın davranışlarıyla ardından arkadaşların ve çevredeki diğer insanların davranışları gözlemlenerek öğrenilmektedir. Çocukların giysileri anne ve babalarını yansıtmaktadır (Öz, 2008).

Bandura, sosyal öğrenme teorisinin ana kavramlarından biri olan “Öz-yeterlik (self efficacy)” kavramını şöyle açıklamıştır: Özyeterlilik, bireyin kendisini bilmesidir (Yeşilyaprak, 2005). Bandura'ya göre insanlar, kendilerini aştığına inandıkları etkinliklerden kaçma ve gerçekleştirebileceklerini arama beklentisindedir. Bunlar, bir etkinlikte bulunup bulunmayacaklarını, bunun için ne kadar gayret sarf edeceklerini belirlemektedir. Özyeterliliği belirleyen değerlendirmeler 4 farklı bilgiye dayanmaktadır:

- Eski başarı ya da başarısızlıklar,
- Benzer hallerde başkalarını gözleme,
- Başarıyı yakalayacağı hususunda diğerleirnin telkinleri,

- Anki fizyolojik durum (Yeşilyaprak, 2005).

Bandura'nın kuramında anne ve babaların çocuğun yetişmesindeki rolü, çocuğa gösterdikleri davranışlarla, model oluşturmalarıyla ve çocuğun özyeterliliğini geliştirmedeki rolleriyle belirginlik kazanmaktadır (Holden, 1997).

2.3.3.5. Çevrecilik Kuramı

John Watson, B. F. Skinner ve Albert Bandura gibi kuramcılar, çevrecilik kuramının gelişmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Çevreciler, öğrenmeyi ve davranışları çocuğun etrafındaki insanların biçimlendirdiğini söylemektedir. İnsanların davranışı, gelişim ve öğrenme; çevreye karşı verilen tepkiler olarak düşünülmektedir. Buna göre küçük çocuklar, çevresindeki insanlara tepkide bulunarak gelişmekte ve yeni bilgiler edinmektedir (Öz, 2008). Çocukların sahip olduğu ilk çevre de içine doğduğu ailesidir.

2.3.3.6. Bilişsel Kuram

Bilişsel gelişim, kişinin çevresini anlamasını ve öğrenmesini temin eden, etkin zihni faaliyetlerde bulunan gelişimdir (Senemoğlu, 2005) . Bilişsel kuramlar, kişilik ve toplumsal gelişim üstüne iddiaları olan zihni gelişim süreçlerini araştırmaktadır (Martin ve Colbert, 1997; aktaran Öz, 2008). Bilişsel gelişime en çok katkıda bulunan kuramcılar Piaget ve Vygotsky'dir. Piaget; bilişsel gelişimi, biyolojik prensipler ile izah etmiştir. Ona göre gelişim; kalıtımın ve çevrenin etkileşimiyle oluşmaktadır (Balat ve Özkan, 2010). Çocuk, çevrenin öne çıkan niteliklerini algılamasına göre çevreye tepkide bulunan, meraklı ve etkin bir keşfedicidir (Martin ve Colbert, 1997). Kimi bilişsel gelişimler toplumsal geçiş ile olmaktadır. Toplum, kültürün bu husustaki bilgisinin paylaşımı ile oluşmaktadır ve söz konusu paylaşım arkadaşlar, ebeveynler ve çocuklar arasında gerçekleşmektedir (Yeşilyaprak, 2005). Anne-babalık bu bakımdan önemli hale gelmektedir. Anne-babanın, çocukların olayları ne şekilde anladıkları ve tepkide bulundukları konusunda uzmanlaşmalıdır (Martin ve Colbert, 1997).

Bilişsel kuramın öteki önemli ismi, Lev Vygotsky'dir. Vygotsky, çocuğun toplumsal çevresinin bilişsel gelişimde mühim bir role sahip olduğunu ifade etmiştir (Senemoğlu, 2005). Vygotsky'nin en önemli katkılarından birisi, gelişim ve öğrenmenin sosyal ve kültürel yönüdür. Bütün öğrenmelerin kaynağı sosyal çevredir (Selçuk, 2007). Bir anlamda bilişsel gelişim, bir organizmanın çevreye adaptasyonu olan doğumdan itibaren bir süreçtir. Bu adaptasyon sürecinde organizmalar uyarıcılarını çevrelerinden, süreçlerinden, değişimlerinden veya oldukları gibi alacaklardır. Uyumlu bir bütün oluşturmak için bir

araya gelmektedir. Piaget’e nazaran daha çok sosyal çevrenin ön planda tutulduğu görülmektedir. Çocuğun davranışının şekillenmesinde ve gelişmesinde sosyal çevreye vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle çocuk yaşadığı herhangi bir sorunun çözümü için yakın çevresinden destek almak isteyecektir. Bu da sosyal çevre ile mümkündür.

Vygotsky’ye göre öğrenme “proximal zone (yakınsak gelişim alanı)”da oluşmaktadır (Selçuk, 2007). Yakınsak gelişim alanı, çocuğun bağımsız bir şekilde sorun çözme olarak tespit edilen gerçek gelişim düzeyiyle yetişkin klavuzluğunda veya akranları ile işbirliği yapmak suretiyle sorun çözme ve gizil gelişim düzeyi arasındaki farktır. Yakınsak gelişim alanı, bireyin yardım almadan ve yardım ile gerçekleştirebilecekleri arasındaki uzaklıktır (Akman, Balat ve Güler, 2010). Öğrenme, yakınsak sahada etraftakilerin yardımı ile olmaktadır (Selçuk, 2007). Vygotsky’ye göre, yakınsak gelişim sahasında anne-babanın rolü oldukça önemlidir. Vygotsky, toplumsal etkileşimlerin gelişimde birincil sahayı oluşturduğunu söylemiştir (Holden, 1997).

2.3.3.7. Bağlanma Kuramı

Bu kuram, insanlar için önemli olan diğer kişiler ile kuvvetli hissi bağlar kurma eğiliminin sebeplerini açıklamaktadır. Ebeveyn-çocuk, bakım veren-çocuk arasındaki bağlanma ilişkisine dönük pek çok kuram üretilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Psikoanalitik Kuram (Freud): Freud’a göre bebek, erken evrede annesi ile hissi bir bağ kurmaktadır. Söz konusu bağ, hayatın sonraki aşamalarında bütün ilişkilerin oluşturulmasında temeldir (Artan ve Bayhan, 2004). Bebek annesine bağlanmaktadır, çünkü anne onu doyurmaktadır (Fonagy, 2001).
- Harlow’un Kuramı: Bu kuramda, anneyle bebek arasında kurulan ilişkide beslenme öne çıkmaktadır ama bağıllık sadece beslenmeye dayandırılmaz (Artan ve Bayhan, 2004). Bağlanma, dokunma ve huzur gereksiniminden oluştuğunu varsaymaktadır. Yetişkinlerin devamlı olarak yakın ilişkide olduğu bebeklerin ötekilerden iyi olduğu görülmesine karşın bunun bağlanmanın temel noktası olup olmadığı açıklanmamıştır (Cassidy, 1999).
- Lorenz’in Kuramı: “Basımlama” kimi kuş türlerinin yumurtadan çıktıklarında etrafındaki hareketli nesneye bağlanarak devamlı olarak o nesneyi seyretelerine verilen addır. Konrad Lorenz ilk incelemesini kazların yavruları üstünde yapmıştır. Cıvcıvler, yumurtadan çıktıklarında Lorenz yürümüştür ve cıvcıvler onu takip

etmiştir. Sonradan, civcivlerin annesi, onun yanına geldiği halde civcivler Lorenz'i izlemeye devam etmiştir (Hoffman ve Ratner, 1973; aktaran Cüceloğlu, 2007).

- Bowlby'nin Kuramı: Bağlanma kuramı, kökenini neo-psikanalitik kuramdan ve etolojiden almaktadır. Kuram, bakıcıyla çocuk arasındaki duygu bağının kurulması, devam etmesi sağlanması ve neticelerine işaret etmek için oluşturulmuştur (Holden, 1997). Bu kuram günümüzde en baskın bağlanma kuramıdır (Cassidy, 1999).

2.3.4. Kapsayıcı İşlevler, Ebeveyn ve Çocuk Arasındaki İlişki İle İlgili Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

Kapsayıcı işlevler ile ilgili Türkiye’de ve yurtdışında yapılan çalışmaların çok az olduğu görülmüştür. Bu sebeple bu bölümde kapsayıcı işlevlere ilişkili olarak ebeveyn ve çocuk ilişkileri konulu araştırmaların bazılarına da yer verilmiştir. İncelenen çalışmalar yakın tarihten uzak tarihe doğru sıralanarak, hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Yolcu ve Düşünceli (2020), 60-72 aylık çocukların dikkat becerisinin ve ebeveynlerinin kapsayıcılık işlevlerinin eğitim düzeyine göre incelenmesini amaçlamışlardır. Yaptıkları araştırma sonucunda çocukların dikkat düzeyleri ile ebeveynlerin kapsayıcılık işlevlerinden Endişe-Ayrılığa Hassasiyet alt boyutu arasında negatif yönde düşük düzeyde bir ilişki bulunmuştur ve ebeveyn kapsayıcılık işlevlerinin ebeveynlerin eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği çalışmanın bulguları arasındadır.

Gülkanat (2019), aile içi şiddet mağduru 38 annenin kapsayıcı işlevleri ile bu annelerin 38 çocuğunun depresif semptomları ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, kadına yönelik şiddet ile çocuğun cinsiyeti, annenin medeni durumu, sosyo-ekonomik düzey, annenin çalışma durumu ve çocuğun uyku düzeni arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır bunun yanında çocuğun saldırgan tavırları karşısında annenin verdiği tepki ile annenin tehditler ve annenin emzirme deneyimi ile tehditler, eylemler ve cinsel şiddet alt boyutu arasında alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki görülmektedir.

Gezgin (2019), cezaevinde 1-3 yaş aralığında yer alan çocukları ile bulunan annelerin çocukluk çağı ruhsal travmaları, çocuklarını kapsayıcılık işlevleri ve çocuklarının psiko-sosyal gelişimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlamıştır. Annelerin çocukluk çağı ruhsal travmalarından cinsel istismara maruz kalmış olmaları ile kapsayıcılık işlevinin eş ile ilişki ve katı kuralcı ilişki alt boyutu arasında; duygusal ihmale maruz kalmaları ile kapsayıcılık işlevinin eş ile ilişki alt boyutu arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Annelerin çocuklarını kapsayıcılık işlevlerinin eş ile ilişki alt boyutu ile çocukların psiko-sosyal gelişimleri arasında ise pozitif yönde bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Türkiye’de kapsayıcı işlevler ile ilgili ulaşılan üç çalışma Gülkanat (2019), Gezin (2019), Yolcu ve Düşünceli (2020)' nin araştırmasıdır. Aile içi ilişkileri konu alan çalışmaların bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

Özel ve Zelyurt (2016) çalışmasında 5-7 yaştaki çocukların ebeveynine, ebeveyn eğitiminin aile-çocuk ilişkilerine tesirini değerlendirmek için değişik becerilerin gelişimini destekleyen başlıkları kapsayan bir eğitim programı uygulamıştır. Verilere ulaşmak üzere 60 maddeden müteşekkil “Aile Çocuk İlişkileri Ölçeği (Anne Formu)” tercih edilmiştir. Araştırmanın neticesinde, kontrol ve deney grubu arasında öntest-sontest puanları kıyaslandığında uygulanan programın anne-baba çocuk iletişimini pozitif olarak etkilediği anlaşılmıştır.

Arabacı ve Ömeroğlu (2013) 801 ebeveyn üstünde yaptığı çalışmada, 48- 72 aylık çocukları olan ebeveynlerin çocuklarıyla iletişimleri, birtakım değişkenler bakımından incelenmiştir. Araştırmanın neticesinde yaş, doğum esnasındaki durumlar, ebeveyn yaşı ve ailenin sosyo-ekonomik seviyesinin anne-baba çocuk iletişiminin üzerinde etkisinin bulunduğu anlaşılmıştır.

Akgün (2008) 4-6 yaştaki çocuğu bulunan annelerin anne-çocuk etkileşim seviyesini tespit etmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede, anne-çocuk ilişkisini oyun ile geliştirme eğitimini üst sosyo-ekonomik seviyedeki 27 anneye değişik biçimlerde tatbik etmiştir. Çalışmanın neticesinde, annelerin çocuklarıyla ilişkisindeki gelişimin deney grubu lehine anlamlı seviyede farklılaştığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda oyuna bağlı eğitim alan anneler çocukları ile geçirdikleri vaktin niteliğinin arttığını, çocukları ile daha sağlıklı ve pozitif ilişkiler geliştirdiklerini ifade etmiştir.

Cugmas (2007) çocukların annesine, babasına ve öğretmene bağlanma durumunu değerlendirmiştir. Çalışmaya, 36–82 aylık, 178 okul öncesi dönemdeki çocukla birlikte aileleri ve öğretmenleri dahil olmuştur. Tüm çocuklar; annesi, babası ve öğretmenlerince değerlendirilmiştir. Çalışmaya dahil olan bütün babalar çalışmaktadır, annelerinse 3’ü yarı zamanlı çalışmakta iken 6’sıysa hiç çalışmamaktadır, annelerin geri kalanıysa tam zamanlı bir işte görev yapmaktadır. Annelerin aldığı ortalama eğitim süresi 12 sene, babalarınki de 11 senedir. Çalışmanın neticelerine göre, kızların ve erkeklerin ebeveynlerine ve öğretmenlerine bağlanmasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı anlaşılmıştır.

Ebeveynlerin eğitim seviyelerinin de ölçek puanlarına tesirinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Çalışan annelerin çalışmayan annelere oranla çocuklarının güvenlik hissini değerlendirme konusunda daha yüksek puan aldıkları fark edilmiştir.

Ayçiçeği (1993), 60 anne üstünde yaptığı araştırmasında; anne eğitim programının annelerin daha çağdaş bir perspektif kazanması açısından ebeveyn-çocuk ilişkisine tesirini ele almıştır. Anne eğitim programının çağdaş bir perspektif kazanmayla ilgili pozitif tesiri yokken eğitime dahil olmayan annelerin, çocuklarının öteki gelişim sahalarına göre daha çok fiziki gelişimlerine, eğitime katılan annelerinse sosyal gelişime önem verdiği tespit edilmiştir.

2.3.5. Kapsayıcı İşlevler, Ebeveyn ve Çocuk Arasındaki İlişki İle İlgili Yurt Dışında Yapılan Çalışmalar

Alanyazın tarandığında yurtdışında kapsayıcı işlevler ile ilgili yapılan çalışma bulunamamıştır. Bu sebeple bu bölümde kapsayıcı işlevlere ilişkili olarak ebeveyn ve çocuk ilişkileri konulu araştırmaların bazılarına yer verilmiştir. İncelenen çalışmalar yakın tarihten uzak tarihe doğru sıralanarak, hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Tremblay ve diğerleri (2004) yaptıkları çalışmada 17-42 aylık çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmada çocukların saldırganlık tutumları ile ebeveynlerin benimsemiş oldukları tutumlar arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda saldırganlık düzeyi yüksek çıkan çocukların annelerinin bazı ortak özellikleri olduğu bulunmuştur: Annelerin kendilerinin de yüksek düzeyde saldırganca eylemlerde bulunduğu, geçmiş okul hayatlarında disiplin ile ilgili problemler yaşamış olduğu ve erken yaşta anne olmuş oldukları bulunmuştur.

Pettit ve Dodge (2002) yaptığı çalışmasında okul öncesi grubunda yer alan çocuklar üzerinde yaptıkları çalışmada annelerin çocuklarına yönelik sert bir tutum sergilediklerinde ve aile ilişkilerinde disiplinli bir yaklaşım izlediklerinde çocuklarında ailelerine karşı aynı yönde tutum sergilediklerini tespit etmişlerdir.

Gottfredson ve Hirschi (1990) yılında yaptıkları çalışmada düşük öz kontrolün nedenlerini açıklarken anne ve babanın işlevleri ile ilgili sonuçlardan bahsetmişlerdir. Onlara göre; anne ve baba tarafından çocuğun negatif davranışları görmezden gelindiğinde, anne baba çocuğun davranışları ile ilgilenmeyip, kontrol etmediğinde öz denetim davranışının gelişmesinin zorlaştığından bahsetmişlerdir.

Elings (1988) yaptığı çalışmasında çocukların aile ilişkileri ile ebeveyn tutumlarına yönelik ilişkiyi incelediği çalışma sonucuna göre çocukların içinde bulundukları döneme göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre çocuklar okul öncesi, ilkokul ve ergenlik dönemlerine göre incelenmiştir. Araştırma sonucuna göre okul öncesi dönemde anne ve babaların tutumlarının baskıcı olması durumunda çocuklarda düşük benlik algısı olduğu, ilkokul çağında bulunan çocuklarda anne ve babanın güvenilir bir tutum sergilediğinde çocuklarında aileye karşı olumlu tutum geliştirdiği ve benlik algısının yüksek olduğu, ergenlik döneminden olan bireylerde ise katı kontrol altında olmayan, yüksek destek ve iletişim eşlik tutumları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, örnekleme, araştırmada kullanılan ölçme araçlarına, verilerin toplanması süreci ve veri analizi için kullanılan tekniklere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada çocukların empatik eğilim ve yaşam doyumları ile ebeveynlerinin kapsayıcılık işlevleri arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Yapılan araştırmanın yöntemi nicel araştırma yöntemlerinden birisi olan ilişkisel araştırma yöntemidir. İlişkisel araştırma yöntemi, iki ya da daha fazla değişkenin arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik bir araştırma yöntemidir (Karasar, 2013; Büyüköztürk ve diğerleri, 2017). Ebeveynlere, Demografik Bilgi Formu ve Kapsayıcı İşlevler Ölçeği uygulanırken, çocuklara Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği ve Çocuklar için Yaşam Doyumu Ölçeği uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Tablo 1’de araştırmaya katılan katılımcıların frekans ve yüzde analizleri verilmiştir.

Tablo 1

Örneklemin Frekans ve Yüzde Dağılımları

		Frekans	Yüzde
Anne Eğitim	İlköğretim	222	45.2
	Lise	145	29.5
	Üniversite	124	25.3
	Toplam	491	100.0
Baba Eğitim	İlköğretim	151	30.8

	Lise	205	41.8
	Üniversite	135	27.5
	Toplam	491	100.0
Çocuk Cinsiyet	Kız	235	47.9
	Erkek	256	52.1
	Toplam	491	100.0
Çocuk Sınıf	3.sınıf	227	46.2
	4.sınıf	264	53.8
	Toplam	491	100.0

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan çocukların annelerinin %45.2'si ilköğretim mezunu, %29.5'i lise mezunu ve %25.3'ü üniversite mezunu iken babalarının %30.8'i ilköğretim mezunu, %41.8'i lise mezunu ve %27.5'i üniversite mezunudur. Çocukların %47.9'u kız, % 52.1'i erkek ve çocukların %46.2'si 3. sınıf öğrencisi iken %53.8'i 4. sınıf öğrencisidir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Veri Toplama Süreçleri

Bu çalışmada kullanılacak veri toplama araçları; Kişisel Bilgi Formu, Ka-Si Empatik Eğilim Çocuk Formu (KA-Sİ EEÖ), Çocuklar için Yaşam Doyumu Ölçeği (ÇYDÖ) ve Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği (KİO)'dir. Bu veri toplama araçlarına ilişkin detaylar aşağıda açıklanmıştır. Bu araştırmanın veri toplama araçlarının uygulanması üzerine 2019-2020 Eğitim-Öğretim yılında 3. ve 4. sınıf öğrencileri ve bu öğrencilerin ebeveynlerini kapsayacak şekilde gerekli izinler alınmıştır. Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü'nden 13/12/2019 tarihli, 0 sayılı yazı ile etik kurul onayı alınmıştır ve Sakarya İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden 13/02/2020 tarihli, 2042 sayılı yazı ile anket uygulaması uygun görülmüştür. Formlar, gönüllülük esasına bağlı kalarak yanıtlanmıştır.

3.3.1. Demografik Bilgi Formu

Anne babanın; yaşı, eğitim durumu, çocuğun; doğumda herhangi zorlayıcı bir yaşantısı olup olmadığı, bir yaşına kadar bakımını ebeveynlerinin üstlenip üstlenmediği, okul öncesi eğitim alıp almadığı, akademik başarı düzeyi, sembolik oyun oynayıp oynamadığı, anne ve babası ile birlikte geçirdiği günlük süre, ekran başında geçirdiği günlük süre gibi bilgileri edinmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.3.2. Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği – Çocuk Formu

Ka-Si Empatik Eğilim Ölçeği Kaya ve Siyez (2010) tarafından geliştirilmiştir. Bilişsel ve duygusal olmak üzere iki boyut üzerinde maddeler yazılmıştır. Ölçeğin yanıtlama biçimi, dördümlü likert yapıda düzenlenmiştir. Faktör analizleri, her sınıf düzeyi için ayrı ayrı yapılmış ve analiz sonuçlarına göre her bir maddenin hangi sınıf düzey(ler)inde işleyip hangilerinde işlemediği incelenmiştir. Bu inceleme sonunda 3-5. sınıflardaki eğilim ile 6-12. sınıflardaki eğiliminin farklı olduğu gözlenmiştir. Gözlenen bu farklılık, ölçeğin çocuklar için ayrı, ergenler için ayrı formlar olarak düşünülmesi ve hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Bu çalışmada ‘Çocuk Formu’ kullanılmıştır.

Duygusal empati alt boyutundaki maddelerin faktör yükleri .60 ile .67, ait oldukları alt boyut toplam puanları ile korelasyonları .61 ile .74, ölçeğin tümünden alınan puanlar ile korelasyonları ise .55 ile .70 arasında değişmektedir. Bilişsel empati alt boyutundaki maddelerin faktör yükleri .54 ile .73, ait oldukları alt boyut toplam puanları ile korelasyonları .59 ile .72, ölçeğin tümünden alınan puanlar ile korelasyonları ise .46 ile .61 arasında değişmektedir. 13 maddelik KA-Sİ EEÖ Çocuk Formu duygusal empati ve bilişsel empati boyutu olmak üzere sırasıyla %34.458 ve %9.851 oranları ile toplam varyansın %44.308’ini açıklamaktadır. Çocuk formunun iç tutarlılığını gösteren Cronbach Alfa katsayısı, ölçeğin tümü için .84, duygusal empati için .79 ve bilişsel empati alt boyutu için ise .72 bulunmuştur. Ölçeğin bir hafta arayla 100 öğrenciye uygulanması sonucu elde edilen test-tekrar test güvenirlik katsayısı ölçeğin tümü için .74, duygusal empati alt boyutu için .71 ve bilişsel empati alt boyutu için .69 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenirlik çalışmasının yapıldığı grubun verileri üzerinden yapılan hesaplamalarda ölçeğin tümü için Cronbach Alfa katsayısı .92, duygusal empati için .89 ve bilişsel empati için .84 bulunmuştur. Duygusal empati alt boyutunun puanları ile tüm test puanları arasında .96, bilişsel empati alt boyutunun puanları ile tüm ölçek puanları arasında

.93, duygusal ve bilişsel empati alt boyutları arasında ise .78 korelasyon bulunmuştur. (Kaya ve Siyez, 2010).

3.3.3. Çocuklar için Yaşam Doyumu Ölçeği

Diener ve diğerleri (1985) tarafından yetişkin bireylerin yaşam doyumunu tespit etmek amacı ile yapılan yaşam doyumu ölçeği Altay ve Ekşi (2018) tarafından çocuklara uyarlanacak bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. Çocuklar İçin Yaşam Doyumu Ölçeği (ÇYDÖ) bir alt boyuttan oluşmaktadır ve 5 maddedir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puan 1 ile 25 arasında değişmektedir. Ölçeğin orijinal formu İngilizce'dir bu yüzden öncelikle 5 öğretim görevlisi orijinal formu Türkçe'ye çevirmiştir. Ardından 8 ve 13 yaşları arasında 440 çocuğa uygulanmıştır. Bu katılımcılardan 83'ü ile test-tekrar test çalışması yapılmıştır. Ölçeğin orijinal formu geliştirilirken iç tutarlılık, madde puanlarının temelinde hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısı ise .86 ve ordinal alfa katsayısı .90 olarak hesaplanmıştır. Ölçekteki maddelerin faktör yükleri 0.677 ile 0.783 arasında değişmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0.792 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin madde toplam puan korelasyon katsayılarının 0.569 ile 0.745 arasında değiştiği görülmüştür. Yüksek puan bireyin yaşam doyumuna ilişkin değerlendirmeyi göstermektedir (Altay ve Ekşi, 2018).

3.3.4. Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği

Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği, Neslihan Zabcı, Elif Erol ve Ömer Faruk Şimşek (2018) tarafından 36 maddelik bir ölçek olarak geliştirilmiştir. Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği anne-çocuk arasındaki ilişkide anneden çocuğa doğru aktarılan duygusal kapsayıcılık işlevlerinin niteliğinin anlaşılmasına olanak tanımaktadır. Ölçeğin endişe-ayrılığa hassasiyet, kapsanamayan ilişki, eş ile ilişki, doyum odaklılık, katı kuralcı ilişki olmak üzere toplam 5 alt boyutu bulunmaktadır. Endişe-ayrılığa hassasiyet, kapsayamayan ilişki, doyum odaklılık ve katı-kuralcı ilişki alt faktöründen yüksek puan almak kapsayıcılığın düşük olduğunu gösterirken eş ile ilişki alt faktöründen yüksek puan almak kapsayıcılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek toplam puanı hesaplanırken, yalnızca eş ile ilişki alt faktörü ters puanlanmaktadır. İstanbul il genelinde 0-14 yaşında 1042 aileye uygulanmış ve Cronbach's alpha değeri .80 olarak bulunmuştur. Ölçeğin geliştirilme aşamaları içinde kapsam geçerliliği, yapı geçerliliği ile iç tutarlılık ve test tekrar test güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. İç tutarlılık güvenirliliği test etmek için madde toplam korelasyon ve

Cronbach's Alpha değerlerine bakılmış, test tekrar test tekniği için ölçek 3 hafta arayla aynı gruba tekrar uygulanarak sonuçlar karşılaştırılmıştır (Zabcı, Erol ve şimşek, 2018).

3.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmadaki verileri analiz etmek amacıyla sosyal bilimler için uygun görülen bir veri analizi programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin normal dağılım varsayımını doğrulayıp doğrulamadığını test etmek üzere Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın problem cümlesine cevap verecek olan empatik eğilim, kapsayıcı işlevler ve yaşam doyumunu ölçekleri ve alt faktörleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla öncelikle normallik testi yapılmış ve normal dağılmaması nedeni ile Spearman Sıra Farkları Korelasyon yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada yer alan alt problemleri çözümleyebilmek için non-parametrik yöntemlerden olan Mann- Whitney U Testi ile Kruskal-Wallis Testi uygulanmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Problem Cümlesine İlişkin Bulgular

8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveynlerinin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” araştırma problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir (Büyüköztürk, 2011; Can, 2014). Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2

Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları ile Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğine Ait Normallik Analizi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	.059	491	.000	.983	491	.000
Yaşam Doyum Ölçeği	.141	491	.000	.889	491	.000
Endişe-Ayrılığa Hassasiyet	.075	491	.000	.972	491	.000
Eş ile İlişkiler	.134	491	.000	.934	491	.000
Kapsayamayan İlişki	.081	491	.000	.991	491	.004
Doyum Odaklılık	.092	491	.000	.972	491	.000
Katı-Kuralcı İlişki	.092	491	.000	.977	491	.000

Tablo 2 incelendiğinde 8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveynlerinin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği puanlarının normal dağılıma sahip olmadıkları görülmektedir ($p<0.05$). Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği puanları arasındaki ilişkinin incelenmesinde Spearman Sıra Farkları Korelasyon yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3

Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları ile Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeği Puanları İçin Hesap Edilen Spearman Sıra Farkları Korelasyon Katsayıları

		Endişe-Ayrılığa Hassasiyet	Eş ile İlişkiler	Kapsayamayan İlişki	Doyum Odaklılık	Katı-Kuralcı İlişki
Empatik Eğilim Ölçeği	r	.116	.182	-.135	-.048	-.055
	p	.010	.000	.003	.284	.227
	N	491	491	491	491	491
Yaşam Doyum Ölçeği	r	.071	.310	-.051	-.039	-.069
	p	.115	.000	.255	.388	.124
	N	491	491	491	491	491

Tablo 3 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Endişe-Ayrılığa Hassasiyet alt boyutu puanları arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.116$; $p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Eş ile İlişkiler alt boyutu puanları arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.182$; $p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Kapsayamayan İlişki alt boyutu puanları arasında negatif yönlü, düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı

bir ilişki bulunmaktadır ($r=-0.135$; $p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Doyum Odaklılık alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r=-0.048$; $p>0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Katı-Kuralcı İlişki alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r=-0.055$; $p>0.05$).

Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Endişe-Ayrılığa Hassasiyet alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r=0.071$; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Eş ile İlişkiler alt boyutu puanları arasında pozitif yönlü, orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0.310$; $p<0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Kapsayamayan İlişki alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r=-0.051$; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Doyum Odaklılık alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r=-0.039$; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveynlerin Çocuk Kapsayıcı İşlev Ölçeğinin Katı-Kuralcı İlişki alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r=-0.069$; $p>0.05$).

4.2. Alt Problemlere İlişkin Bulgular

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları annenin eğitim durumuna göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 4

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Annenin Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

	Anne Eğitim Durumu	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	İlköğretim	.064	222	.026	.979	222	.002
	Lise	.083	145	.017	.972	145	.005
	Üniversite	.078	124	.064	.987	124	.267
Yaşam Doyum Ölçeği	İlköğretim	.130	222	.000	.895	222	.000
	Lise	.167	145	.000	.871	145	.000
	Üniversite	.160	124	.000	.880	124	.000

Tablo 4 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları annenin eğitim durumuna ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p < 0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları annenin eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Annenin Eğitim Durumuna Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Anne Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	Ki-kare	sd	p
--------------------	---	-----------	---------	----	---

	İlköğretim	222	240.43	3.657	2	.161
Empatik Eğilim Ölçeği	Lise	145	264.51			
	Üniversite	124	234.33			
	İlköğretim	222	242.09	.412	2	.814
Yaşam Doyum Ölçeği	Lise	145	251.76			
	Üniversite	124	246.27			

Tablo 5 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları annenin eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (Ki-kare=3.657; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları annenin eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (Ki-kare=0.412; $p>0.05$).

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları babanın eğitim durumuna göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Babanın Eğitim Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

	Baba Eğitim Durumu	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	İlköğretim	.068	151	.089	.973	151	.004
	Lise	.077	205	.005	.979	205	.003

	Üniversite	.052	135	.200	.984	135	.115
	İlköğretim	.131	151	.000	.910	151	.000
Yaşam Doyum Ölçeği	Lise	.151	205	.000	.877	205	.000
	Üniversite	.135	135	.000	.884	135	.000

Tablo 6 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları babanın eğitim durumuna ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları babanın eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Babanın Eğitim Durumuna Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Baba Eğitim Durumu	N	Sıra Ort.	Ki-kare	sd	p	Farklılık
Empatik Eğilim Ölçeği	İlköğretim	151	243.26	3.866	2	.145	
	Lise	205	259.35				
	Üniversite	135	228.79				
Yaşam Doyum Ölçeği	İlköğretim	151	224.70	7.247	2	.027	Lise >İlköğretim
	Lise	205	264.83				

Tablo 7 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları babanın eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (Ki-kare=3.866; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları babanın eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (Ki-kare=7.247; $p<0.05$). Bu farkın kaynağını belirlemek amacıyla ikili karşılaştırma testlerinden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Bu farklılık babası ilköğretim mezunu çocuklar ile babası lise mezunu olan çocuklar arasında olup, babası lise mezunu olan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları babası ilköğretim mezunu çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha yüksektir.

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun doğumunda herhangi bir zorlayıcı durum yaşayıp yaşamamasına göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Çocuğun Doğumda Travma Yaşama Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Doğum Travma	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	.107	56	.163	.963	56	.081
	Hayır	.060	435	.001	.983	435	.000
Yaşam Doyum Ölçeği	Evet	.129	56	.022	.890	56	.000

Hayır .143 435 .000 .886 435 .000

Tablo 8 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun doğumda travma yaşama durumuna ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun doğumda travma yaşama durumuna göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Mann Whitney U testi sonuçları tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Çocuğun Doğumda Travma Yaşama Durumuna Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Doğum Travma	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	u	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	56	199.10	11149.50	9553.500	.009
	Hayır	435	252.04	109636.50		
Yaşam Doyum Ölçeği	Evet	56	223.90	12538.50	10942.500	.213
	Hayır	435	248.84	108247.50		

Tablo 9 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları çocuğun doğumda travma yaşama durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($u=9553.500$; $p<0.05$). Doğumda travma yaşamayan çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları doğumda travma yaşayan çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha yüksektir. Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun doğumda travma yaşama durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($u=10942.500$; $p>0.05$).

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Çocuğun Okul Öncesi Eğitim Alma Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

	Okul Öncesi Eğitim	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	.060	416	.001	.981	416	.000
	Hayır	.070	75	.200	.980	75	.275
Yaşam Doyum Ölçeği	Evet	.149	416	.000	.883	416	.000
	Hayır	.131	75	.003	.915	75	.000

Tablo 10 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p < 0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Mann Whitney U testi sonuçları tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Çocuğun Okul Öncesi Eğitim Alma Durumuna Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Okul Öncesi Eğitim	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	u	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	416	253.07	105279.00	12657.000	.009
	Hayır	75	206.76	15507.00		
Yaşam Doyum Ölçeği	Evet	416	251.98	104824.50	13111.500	.027
	Hayır	75	212.82	15961.50		

Tablo11 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($u=12657.000$; $p<0.05$). Okul öncesi eğitim alan çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları okul öncesi eğitim almayan çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha yüksektir. Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun okul öncesi eğitim alma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($u=13111.500$; $p<0.05$). Okul öncesi eğitim alan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları okul öncesi eğitim almayan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha yüksektir.

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun sembolik oyun oynama durumuna göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Çocuğun Sembolik Oyun Oynama Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

	Sembolik Oyun Oynama	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	.055	344	.015	.983	344	.000
	Hayır	.071	147	.067	.975	147	.008
Yaşam Doyum Ölçeği	Evet	.156	344	.000	.871	344	.000
	Hayır	.149	147	.000	.914	147	.000

Tablo 12 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun sembolik oyun oynama durumuna ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun sembolik oyun oynama durumuna göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Mann Whitney U testi sonuçları tablo 13’de verilmiştir.

Tablo 13

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Çocuğun Sembolik Oyun Oynama Durumuna Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

		Sembolik Oyun Oynama	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	u	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet		344	246.35	84745.00	25163.000	.933
	Hayır		147	245.18	36041.00		

Yaşam Doyum Ölçeği	Evet	344	255.43	87867.50	22040.500	.024
	Hayır	147	223.94	32918.50		

Tablo 13 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları çocuğun sembolik oyun oynama durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($u=25163.000$; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun sembolik oyun oynama durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir ($u=22040.500$; $p<0.05$). Sembolik oyun oynayan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları sembolik oyun oynamayan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha yüksektir.

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları annenin uyku haricinde çocuğuyla beraber geçirdiği bir gündeki toplam süreye göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Anne İle Geçirilen Süreye Göre Normallik Testi Sonuçları

	Anne ile geçirilen süre	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	0-1 saat arası	.087	36	.200	.967	36	.346
	1-2 saat arası	.101	117	.005	.983	117	.142
	2-3 saat arası	.074	123	.098	.982	123	.101

	3-4 saat arası	.084	100	.082	.976	100	.061
	4 saat ve üzeri	.083	115	.052	.967	115	.007
Yaşam Doyum Ölçeği	0-1 saat arası	.161	36	.019	.945	36	.071
	1-2 saat arası	.177	117	.000	.872	117	.000
	2-3 saat arası	.149	123	.000	.890	123	.000
	3-4 saat arası	.119	100	.001	.906	100	.000
	4 saat ve üzeri	.181	115	.000	.837	115	.000

Tablo 14 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları anne ile geçirilen süreye ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının anne ile geçirilen süreye göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Kruskal Wallis testi sonuçları Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Anne ile Geçirilen Süreye Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Anne ile geçirilen süre	N	Sıra Ort.	Ki-kare	sd	p	Farklılık
	0-1 saat arası	36	229.40	9.788	4	.044	1-2 saat<2-3 saat
Empatik Eğilim Ölçeği	1-2 saat arası	117	219.03				1-2 saat<4 saat ve üzeri
	2-3 saat arası	123	259.55				

	3-4 saat arası	100	238.00			
	4 saat ve üzeri	115	271.11			
Yaşam Doyum Ölçeği	0-1 saat arası	36	203.79	8.547	4	.073
	1-2 saat arası	117	252.38			
	2-3 saat arası	123	246.09			
	3-4 saat arası	100	226.58			
	4 saat ve üzeri	115	269.51			

Tablo 15 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları anne ile geçirilen süreye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (Ki-kare=9.788; $p<0.05$). Bu farkın kaynağını belirlemek amacıyla ikili karşılaştırma testlerinden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Bu farklılık annesi ile 1-2 saat arasında süre geçiren çocuklar ile annesi ile 2-3 saat ve 4 saat ve üzeri süre geçiren çocuklar arasındadır. Annesi ile 1-2 saat arasında süre geçiren çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları annesi ile 2-3 saat ve 4 saat ve üzeri süre geçiren çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha düşüktür. Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları anne ile geçirilen süreye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (Ki-kare=8.547; $p>0.05$).

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları babanın uyku haricinde çocuğuyla beraber geçirdiği bir gündeki toplam süreye göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Baba ile Geçirilen Süreye Göre Normallik Testi Sonuçları

	Baba ile geçirilen süre	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	0-1 saat arası	.082	136	.024	.980	136	.048
	1-2 saat arası	.078	153	.025	.982	153	.038
	2-3 saat arası	.083	93	.120	.969	93	.025
	3-4 saat arası	.137	72	.002	.950	72	.006
	4 saat ve üzeri	.170	37	.008	.959	37	.182
Yaşam Doyum Ölçeği	0-1 saat arası	.147	136	.000	.933	136	.000
	1-2 saat arası	.153	153	.000	.874	153	.000
	2-3 saat arası	.154	93	.000	.835	93	.000
	3-4 saat arası	.165	72	.000	.852	72	.000
	4 saat ve üzeri	.167	37	.011	.828	37	.000

Tablo 16 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları baba ile geçirilen süreye ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının baba ile geçirilen süreye göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Kruskal Wallis testi sonuçları Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Baba ile Geçirilen Süreye Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Baba ile geçirilen süre	N	Sıra Ort.	Ki-kare	sd	p	Farklılık
Empatik Eğilim Ölçeği	0-1 saat arası	136	239.38	7.399	4	.116	
	1-2 saat arası	153	227.19				
	2-3 saat arası	93	268.82				
	3-4 saat arası	72	252.82				
	4 saat ve üzeri	37	277.50				
Yaşam Doyum Ölçeği	0-1 saat arası	136	213.28	13.925	4	.008	0-1 saat<2-3 saat
	1-2 saat arası	153	245.33				0-1 saat<3-4 saat
	2-3 saat arası	93	258.81				0-1 saat<4 saat ve üzeri
	3-4 saat arası	72	269.11				
	4 saat ve üzeri	37	291.88				

Tablo 17 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları baba ile geçirilen süreye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (Ki-kare=7.399; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları baba ile geçirilen süreye göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (Ki-kare=13.925; $p<0.05$). Bu farkın kaynağını belirlemek amacıyla ikili karşılaştırma testlerinden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Bu farklılık babası ile 0-1 saat arasında süre geçiren çocuklar ile babası ile 2-3 saat, 3-4 saat ve 4 saat ve üzeri süre geçiren çocuklar arasındadır. Babası ile 0-1 saat arasında süre geçiren çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları babası ile 2-3 saat, 3-4

saat ve 4 saat ve üzeri süre geçiren çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha düşüktür.

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun akademik başarı durumuna göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 18’de verilmiştir.

Tablo 18

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Çocuğun Akademik Başarı Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Akademik Başarı	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Düşük	.143	13	.200	.908	13	.172
	Orta	.059	225	.057	.981	225	.004
	Yüksek	.069	253	.005	.978	253	.001
Yaşam Doyum Ölçeği	Düşük	.160	13	.200	.944	13	.516
	Orta	.156	225	.000	.900	225	.000
	Yüksek	.143	253	.000	.864	253	.000

Tablo 18 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun akademik başarı durumuna ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p < 0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun akademik başarı durumuna göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Kruskal Wallis testi sonuçları Tablo 19’da verilmiştir.

Tablo 19

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Çocuğun Akademik Başarı Durumuna Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Akademik Başarı	N	Sıra Ort.	Ki-kare	sd	p	Farklılık
Empatik Eğilim Ölçeği	Düşük	13	226.12	.635	2	.728	
	Orta	225	242.35				
	Yüksek	253	250.27				
Yaşam Doyum Ölçeği	Düşük	13	141.23	9.077	2	.011	Düşük <Orta
	Orta	225	239.88				Düşük <Yüksek
	Yüksek	253	256.82				

Tablo 19 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları çocuğun akademik başarı durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (Ki-kare=0.635; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun akademik başarı durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (Ki-kare=9.077; $p<0.05$). Bu farkın kaynağını belirlemek amacıyla ikili karşılaştırma testlerinden Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Bu farklılık akademik başarısı düşük olan çocuklar ile akademik başarısı orta ve yüksek olan çocuklar arasındadır. Akademik başarısı düşük olan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları akademik başarısı orta ve yüksek olan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha düşüktür.

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun bir yaşına kadar bakımını anne-babasının sağlama durumuna göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Çocuğun Bakımını Anne-Babasının Sağlama Durumuna Göre Normallik Testi Sonuçları

	Bakım	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	.064	462	.000	.982	462	.000
	Hayır	.094	29	.200	.976	29	.732
Yaşam Doyum Ölçeği	Evet	.139	462	.000	.891	462	.000
	Hayır	.208	29	.002	.798	29	.000

Tablo 20 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun bakımını anne-babasının sağlama durumuna ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun bakımını anne-babasının sağlama durumuna göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Mann Whitney U testi sonuçları tablo 21’de verilmiştir.

Tablo 21

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Çocuğun Bakımını Anne-Babasının Sağlama Durumuna Göre Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Bakım	N	Sıra Ort.	Sıra Top.	u	p
Empatik Eğilim Ölçeği	Evet	462	245.66	113493.50	6540.500	.830
	Hayır	29	251.47	7292.50		

Yaşam Doyum Ölçeği	Evet	462	245.63	113479.00	6526.000	.814
	Hayır	29	251.97	7307.00		

Tablo 21 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları çocuğun bakımını anne-babasının sağlama durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($u=6540.500$; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun bakımını anne-babasının sağlama durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir ($u=6526.000$; $p>0.05$).

“8-9 yaş grubu çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları bir günde maruz kaldığı ekran süresine göre farklılık göstermekte midir?” problemini çözümleyebilmek için öncelikle verilerin normal dağılım varsayımını sağlama durumları test edilmiştir. Normal dağılım varsayımını test etmek amacıyla yapılan Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk analizi sonuçları tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanlarının Çocuğun Bir Günde Maruz Kaldığı Ekran Süresine Göre Normallik Testi Sonuçları

		Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
	Günlük Ekran	İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	30 dakika-1 saat arası	.113	80	.014	.976	80	.131
	1-2 saat arası	.087	189	.001	.980	189	.010
	2-3 saat arası	.086	140	.013	.976	140	.015
	3 saat ve üzeri	.085	81	.200	.963	81	.019
Yaşam Doyum	30 dakika-1 saat arası	.144	80	.000	.901	80	.000

Ölçeği	1-2 saat arası	.145	189	.000	.899	189 .000
	2-3 saat arası	.141	140	.000	.879	140 .000
	3 saat ve üzeri	.160	81	.000	.872	81 .000

Tablo 22 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun bir günde maruz kaldığı ekran süresine ait tüm kategoriler için normal dağılıma sahip olmadığı görülmektedir ($p<0.05$). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği puanlarının çocuğun bir günde maruz kaldığı ekran süresine göre farklılık gösterip göstermediği belirlemek amacıyla yapılan parametrik olmayan yöntemlerden Kruskal Wallis testi sonuçları Tablo 23’de verilmiştir.

Tablo 23

Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve Yaşam Doyum Ölçeği Puanları Çocuğun Bir Günde Maruz Kaldığı Ekran Süresine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Günlük Ekran	N	Sıra Ort.	Ki-kare	sd	p
Empatik Eğilim Ölçeği	30 dakika-1 saat arası	80	223.73	4.488	3	.213
	1-2 saat arası	189	249.17			
	2-3 saat arası	140	239.47			
	3 saat ve üzeri	81	268.86			
Yaşam Doyum Ölçeği	30 dakika-1 saat arası	80	251.19	1.180	3	.758
	1-2 saat arası	189	250.49			
	2-3 saat arası	140	243.52			
	3 saat ve üzeri	81	231.65			

Tablo 23 incelendiğinde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları çocuğun bir günde maruz kaldığı ekran süresine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (Ki-kare=4.488; $p>0.05$). Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları çocuğun bir günde maruz kaldığı ekran süresine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermemektedir (Ki-kare=1180; $p>0.05$).

BÖLÜM V

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Tartışma ve Sonuç

5.1.1. Empatik Eğilim ile Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Arasındaki İlişkinin Bulgularının Tartışılması

Bu bölümde çocukların Empatik Eğilim Ölçeği ve ebeveyn çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği'nin beş alt boyutu olan Endişe-Ayrılığa Hassasiyet, Eş ile İlişkiler, Kapsanamayan İlişki, Doyum Odaklılık ve Katı-Kuralcı İlişki alt boyutları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Alan yazını incelendiğinde empatik eğilim becerileri ile ebeveyn çocuk kapsayıcı işlevleri arasında herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Fakat aile işlevi ile empati arasındaki ilişkiyi belirlemek amacı ile yapılan çalışmalar bu kapsam içerisinde değerlendirilmiştir.

- Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile *Endişe-Ayrılığa Hassasiyet* alt boyutu puanları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgudan şöyle bir çıkarım yapılabilir: Endişe-Ayrılığa Hassasiyet puanları yüksek çıkan ebeveynler, çocuklarıyla ilişkisinde daha duygusal davranıyor olabilir. Çocuklarıyla ağırlıklı olarak duygusal bağlamda ilişki kurmaları, çocukların duyguları tanıma ve ifade etme gücünü artırıyor olabilir.
- Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile *Eş ile İlişkiler* alt boyutu puanları arasında pozitif yönlü düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Çocukların, ebeveynlerini rol model aldıkları bilinen bir gerçektir (Bandura, 2001). Ebeveynlerin arasındaki iletişimin niteliği ve birbirlerine duydukları saygı çocuğun empatik becerilerine olumlu yönde katkı sağladığı söylenebilir. Ancak anne babaları ile sağlıklı iletişim içerisinde olan çocuklar duygularını sağlıklı bir şekilde ifade edebilirler (aktaran Arabacı, 2011)
- Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile *Kapsanamayan İlişki* alt boyutu puanları arasında negatif yönlü, düşük düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların zor duygularının kabul edilmeye ve yansıtılmaya ihtiyacı olduğu söylenebilir. Ebeveyn çocuk ilişkisinde kapsanamayan ilişki durumunda ebeveyn, çocuğun olumsuz duygularını reddediyor veya yoksayıyor olabilir. Bu da çocuğun duyguları anlamlandırma ve empatik eğilim becerisi geliştirme sürecini olumsuz etkileyebilir.

- Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile *Doyum Odaklılık* alt boyutu ve *Katı-Kuralcı* İlişki alt boyutu arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveyn çocuk ilişkisindeki doyum odaklı ilişki, çocuğun isteklerinin ön planda tutulduğu bir durumken; katı kuralcı ilişki, ebeveynin kendi isteklerinin ön planda tutulduğu durumdur (Zabcı, Erol ve Şimşek, 2018). Çocukların Empatik Eğilim Ölçeği puanları ile Doyum Odaklılık ve Katı Kuralcı İlişki alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamasının sebebi şu şekilde açıklanabilir: Bu iki ilişki türünü benimseyen ebeveynler, görev odaklı bir yaşam sürüyor olabilirler. İstekler ve planlar doğrultusunda yapılması gerekenleri yapıyor ve sadece davranışa odaklanıyor olabilirler. Böyle ebeveynlerin çocukları da tıpkı kendi ebeveynlerinden öğrendikleri gibi duygulardan ziyade davranışa odaklanmış durumda olabilirler.

Çocuğun içinde yetiştiği aile ortamı pek çok kişilik özelliğinin belirleyicisi olduğu gibi empatinin gelişiminde de oldukça önemlidir. Sağlıklı aile ortamında yetişen, anne-babanın destekleyici olduğu, uygun disiplin yönteminin kullanıldığı, duyguların rahatlıkla ifade edilebildiği ailelerde çocukların duygusal becerilerinin ve empatik bakış açısının olumlu anlamda geliştiği düşünülebilir. Bu araştırmaya benzer bir şekilde, Yüksel (2009) ilköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin empatik becerileri ile aile işlevleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada aile işlevi ve empatik beceriler arasındaki sonuçlara bakıldığında empatik beceri ile aile değerlendirme ölçeğinin sağlıklı ilgiyi gösterme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, davranış kontrolü ve genel fonksiyonlar alt ölçekleriyle pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulmuştur.

5.1.2. Çocukların Yaşam Doyumu ve Ebeveyn Çocuk Kapsayıcı İşlevler Arasındaki İlişkin Bulgularının Tartışılması

Bu bölümde çocukların Yaşam Doyumu Ölçeği ve Kapsayıcı İşlevler Ölçeği'nin beş alt boyutu olan Endişe-Ayrılığa Hassasiyet, Eş ile İlişkiler, Kapsanamayan İlişki, Doyum Odaklılık ve Katı-Kuralcı İlişki alt boyutları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Alan yazını incelendiğinde yaşam doyumu ile ebeveyn çocuk kapsayıcı işlevleri arasında herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Fakat aile işlevi ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacı ile yapılan çalışmalar bu kapsam içerisinde değerlendirilmiştir.

- Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveyn çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeğinin *Endişe-Ayrılığa Hassasiyet* alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Endişe-Ayrılığa Hassasiyet İlişki türünü

benimseyen ebeveynlerin kaygısı, ebeveynin kendi içinde yaşadığı bir duygu durumu olabilir. Bununla beraber, çocuğun yetişmesinde etkili olan birçok faktör (diğer ebeveyniyle ilişkiler, kardeşleri ile ilişkiler, sosyal çevre, fizyolojik durumlar vb.) vardır. Bu sebeple çocukların Yaşam Doyumu Ölçeği puanları ile Endişe-Ayrılığa Hassasiyet alt boyutu arasında ilişki bulunamamış olabilir.

- Çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları ile ebeveyn çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeğinin *Eş ile İlişkiler* alt boyutu puanları arasında pozitif yönlü, orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yaşamın ilk yıllarından itibaren bireyin tüm gelişim alanlarında anne ve babasının rolü büyüktür (Öngider, 2013). Anne ve babanın arasında saygı ve sevgi dolu bir ilişki olması, evde huzurlu bir ortam oluşmasını sağlayabilir. Bu durum çocuğun güvende hissetmesine olanak sağlayabilir ve dolayısıyla çocuğun yaşam doyumunun artacağı tahmin edilebilir. Benzer bir şekilde Hughes ve diğerleri (2008) anne ve babaların aile işlevlerinin çocukların gelişimleri üzerinde etkilerini inceledikleri araştırmalarında düşük aile işlevlerinin çocukların genel işlevlerini ve gelişimlerini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Sağlıksız aile işlevlerinin çocukların tüm gelişim alanlarını etkileyebileceği düşünülebilir. Stein ve Book (2006), sağlıklı aile işlevleri gösteren (örneğin; sorunları çözebilen, çözüm önerileri getirebilen, esnek davranışlar gösteren, uyum yeteneği yüksek olan) bireylerin yaşama karşı daha olumlu tepkiler gösterdiklerini vurgulamıştır. Kaner (2004), anne-babaların yaşam doyumlarının artmasıyla algıladıkları stresin azaldığını; Baker ve diğerleri (2005) ise annelerin iyimserliklerindeki artışın özellikle anne-çocuk ilişkilerinde olumlu etkileri olduğunu saptamıştır. Yaşam doyumunun insanın iyi olmasını sağladığı, kişinin hayata olumlu bakarak ilişkilerinin ve aile yaşantısının da sağlıklı olmasına zemin hazırladığı düşünüldüğünde bu bulgunun beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir.
- Çocukların Yaşam Doyumu Ölçeği puanları ile *Kapsayamayan İlişki, Doyum Odaklılık* ve *Katı Kuralcı* alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Analizler sonucunda ulaşılan bu sonucun aksine araştırmalar da mevcuttur. Örneğin Özdemir ve Koruklu (2013) çocukların anne ve babaya bağlanma stilleri ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi belirlemek için yaptığı çalışmada yaşam doyumu ile bağlanma stilleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir. Çocukların gelişim döneminde anne ve babaların benimsemiş olduğu ebeveynlik tutumu, çocukların davranışları üzerinde oldukça etkili

olmaktadır. Örneğin anne ve babalar otoriter durum gösterdiği zaman çocuğun bağımsız bir kimlik geliştirmesi güçleşebilir. Aynı zamanda çocuklar bağımsız ilişki kurma noktasında zorlanarak, kincilik ve saldırganlık davranışı sergileyebilir (Koçak, 2004). Çocukların hem çevrelerine hem de ebeveynlerine yönelik olarak sergileyeceği olumlu ve olumsuz davranışların temelinde çocuğun sahip olduğu bağlanma stilinin de payı olabilir.

Araştırmada ulaşılan bu bulguların yanında gelişimsel bağlamda bakıldığında, Kara (2016)'nın gelişimsel yetersizlik ve normal gelişim gösteren çocukların annelerinin aile yaşam kalitesi, evlilik uyumu ve öznel iyi oluşlarını incelediği araştırmasında, normal gelişim gösteren çocukların annelerinin aile yaşam kalitelerinin ve öznel iyi oluşlarının gelişimsel yetersizlik gösteren çocukların annelerinin aile yaşam kaliteleri ve öznel iyi oluşlarına göre anlamlı derece daha yüksek olduğunu bulmuştur. Annelerin yaşam doyumları ile çocuklarının gelişimleri ve ileriki dönemdeki mutlulukları arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu gösteren farklı çalışmalar olmasına rağmen (Levin ve Currier, 2010; Headey ve diğerleri, 2014; Clair, 2012; Hoy ve diğerleri, 2013) araştırma bulgusunda bu ilişkinin zayıf yönde ve anlamlı olmaması beklenen bir sonuç olarak görülmemektedir. Aynı zamanda çocukların anne ve babalarına bağlanma stilleri, ilerleyen dönemlerde hayata yönelik tutumlarında ve yaşam kalitelerinin artmasına olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Çocuğun kendi belirlediği kriterler doğrultusunda hayatını pozitif olarak değerlendirmesi yaşam doyumu olarak ifade edilmekte ve anne-babaya karşı geliştireceği bağlanma stilinin bu pozitifliğe yön vereceği düşünülebilir.

5.1.3. Çocukların Empatik Eğilimlerinin Farklı Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna Göre Bulguların Tartışılması

- Hem annelerin hem de babaların eğitim durumu ile çocukların empatik eğilimi arasında anlamlı farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Anne ve babanın çocuğu ile iletişimde bilinçli olmasının çok önemli olduğu söylenebilir. Anne ve babanın empatik eğilim içerisinde çocuğa yaklaşması, onu anlamaya çalışması ve sağlıklı iletişim ortamı oluşturması, çocuğun kendini güvenli, değerli ve anlaşılır hissetmesini sağlayabilir (Alperden, 1993). Bu araştırmada ulaşılan sonuçtan farklı bir sonuca, Güldağ (2007) ilköğretim düzeyinde bulunan çocuklar üzerinde yaptığı çalışmasında ulaşmıştır. Yaptığı araştırma sonucunda babaların eğitim durumları ile çocukların empati becerileri arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu tespit etmiştir. Buradan

hareketle ebeveynlerin eğitim durumu ve çocuğun empatik eğilimi arasındaki araştırma sonuçlarının çalışma grubuna göre değişebildiği sonucuna ulaşılabılır.

- Çocukların doğumda travma yaşama durumları ile Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Doğumda travma yaşamayan çocukların empatik eğilimleri, doğumda travma yaşayan çocukların empatik eğiliminden daha yüksektir. Bu bulgu, dünyaya geldiği ilk anlarda mücadele etmeye çalışan bireylerin diğer bireylere göre daha hassas olması sebebiyle karşısındakinin hislerine odaklanmakta zorlanması ile açıklanabilir. İman (2015), ergenlerin çocukluk travma yaşantıları ile empatik eğilim becerileri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında bu bulguya benzer olarak çocukluk döneminde travma yaşama durumları ile empatik eğilimleri arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Çocukluk döneminde travma yaşamayan çocukların empatik eğilimlerinin, çocukluk döneminde travma yaşayan çocukların Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanın daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır.
- Çocukların okul öncesi eğitim alma durumları ile Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Okul öncesi eğitim alan çocukların Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puan okul öncesi eğitim almayan çocuklara göre daha yüksektir. Ayrıca Kuyucu (2012) ve Kale (2012) de yaptıkları araştırma sonucunda okul öncesi eğitim kurumlarında geçirilen sürenin artmasının çocukların duygusal tepki verme tercihlerinde farklılıkların olduğunu tespit etmişlerdir. Okul öncesi dönem çocuğun özellikle temel eğitime başlayacağı güne kadar geçen zaman dilimini kapsayan ve bu dönem içerisinde çocuğun fiziksel, zihinsel, sosyal-duygusal ve dil gelişimini desteklediği ve geliştirdiği eğitim süreci olarak oldukça önemlidir. Bu dönem içerisinde yapılan etkinlikler ve faaliyetler çocuğun gelişimine olumlu katkı sağladığı düşünüldüğünde üzerinde durulması ve her çocuğun alması gereken bir eğitim olarak ifade edilebilir.
- Çocukların sembolik oyun oynama durumları ile Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Sembolik oyun, çocukların bir nesneyi başka bir nesneymiş gibi kullanarak kurduğu oyundur (Libby, Powell, Messer ve Jordan, 1998). Evcilik, tamircilik, banka soygunu gibi oyunlar sembolik oyunlara örnek gösterilebilir. Sembolik oyun oynama durumu ve empatik eğilim arasında anlamlı bir farklılık bulunmamasının sebebi, diğer oyun türlerinin de empatik eğilime katkı sağlaması olabilir. 8-9 yaşındaki bir çocuk, sembolik oyun

oynamıyor olsa dahi kurallı ya da kooperatif oyun türlerini tercih ediyor olabilir. Çelebi ve Metindoğan'a göre (2010), bilişsel gelişimin önemli bir bileşenini oluşturan perspektif alma (zihin kuramı) özelliğinin çocukluk döneminde akranlarla oynanan oyunlar ile geliştiğini öne sürmektedirler. Akranlarla ilişkilerde geliştirilen oyunlar aracılığı ile çocuklar hem kendilerinin hem de diğer insanların olumlu ve olumsuz duygularını ayırt edebilme, duygular ve düşünceler arasında bağlantı kurabilme becerisi kazanabilmektedirler. Ayrıca çocukların akranları ile oynadıkları oyunlar öfkelerini yatıştırma, hazzı erteleme ve empati kurabilmeyi içeren öz düzenleme becerilerini güçlendirmektedir. Oyun; çocukluk döneminin temel amacı öğrenme, yaratma, tecrübe kazanma, iletişim kurma ve yetişkinliğe hazırlanma aracı, duyguları ifade etme yolu, sıkıntılardan kurtuluş, özgürce yapılan, haz veren, mutluluk kaynağı olan, çocuğu geliştiren ve eğlendiren, çocuğun tüm gelişim alanlarını destekleyen etkinliklerin tümü olarak özetlenebilir (Poyraz, 1999). Çocuklarda öğrenmenin gerçekleşmesinde oyunun büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir. İnsanın hayatına yön veren okul öncesi dönemde oyun, çocuklara doğal öğrenme ortamları sunarak çocukların sosyal, duygusal, zihinsel ve fiziksel yönden gelişimlerini sağlamaktadır (Jones, 2007). 3-6 yaş dönemini kapsayan okul öncesi dönemde çocuklar, içinde bulundukları dünyadaki her şeyi ya da hayal ettikleri bir şeyi temsil etme yeteneğine sahiptir. Çocukların dünyaya, olaylara, insanlara bakışları ve kim oldukları oyunla ortaya çıkmaktadır (Sevinç, 2004). Çocuk, oyun yoluyla sevincini, nefretini, sevgi arayışını ve saldırganlık gibi duygularını dışa vurabilmektedir. Çocuğun yaşamında önemli bir yeri olan oyun, çocuğun çevresi ile ilişki kurmasına, duygu ve düşüncelerini yansıtmaya yardımcı olabilmektedir (Aral ve Baran, 2000).

- Çocukların anne ile geçirdikleri süre ile Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilirken; çocukların baba ile geçirdikleri süre ile Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Çocuğun anne ile bir günde geçirdiği süre 1-2 saat olanların Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar, çocuğun anne ile bir günde geçirdiği süre 2-3 saat ve 4 saat ve üzeri olanlara kıyasla daha düşüktür. Çocuğun baba ile bir günde geçirdiği süre ile çocukların Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında farklılık yoktur. Hem anne hem de babanın çocuğu ile bir günde geçirdiği süre arttıkça çocukların Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanın artacağına düşünülmesine rağmen çocukların babaları ile bir günde geçirdiği sürenin

aldıkları puan açısından farklılaşmamasının nedeni annelerin kişiler arası ilişkilerde daha hassas ve duyarlı davranması olabilir. Araştırmalar, çocuğunun ihtiyaçlarına cevap verebilen, kabul edici, şiddet uygulamayan, ihmal etmeyen, reddetmeyen, koruyucu olan annelerin çocuklarındaki empati düzeyinin, çocuklarını reddeden, ihmal eden, çocuklarıyla ilgilenmeyen annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğunu da altını çizmektedir (Clarke, 1984; Kohn, 1991). Anne çocuk ilişkisinin, çocuğun akran ilişkilerine, sosyal becerilerine önemli katkıları olduğu ifade edilmiştir. Araştırma bulgularına göre anne-çocuk arasındaki olumlu etkileşim çocuğun sosyometri puanlarını arttırmakta, bu çocuklar akranları tarafından sevilmekte, empati düzeyleri artmakta ve akranları arasında popüler olmaktadır (Brody ve Shaffer 1982; Paley ve diğerleri, 2000). Ayrıca Trommsdorf (1991), annenin empatik becerisi ile çocuğun empatik becerisi arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Annelerin empatik yapıları ile çocukların empatik duygusal cevapları arasında ilişki olduğu ortaya çıkmıştır (Eisenberg, 1992). Çocuğa bakan kişinin empatik davranışlara sahip olması, çocuğun da daha fazla empatik olmasını sağlayabilir. Ayrıca ebeveynin sahip olduğu tutum da çocukta empatinin gelişimini etkileyen bir faktördür. Otoriter tutum uygulamayan ailelerin çocuklarının empati gelişimi daha olumlu olmaktadır (Yılmaz, 2003). Bu araştırmaya göre çocuğa bakan kişinin tutumlarının, empati gelişimini etkilediği ifade edilir. Sonuç olarak çocuklarla ilgilenen ve bakan bireylerin tutumları çocukların empati becerilerini olumlu yönde desteklediği söylenebilir. Ayrıca ebeveynler ile çocuk arasında etkileşim derecesi arttıkça çocukların kişiler arası ilişkilerini olumlu yönde desteklendiği söylenebilir. Çocukların empatik becerileri ile, yetişkinlerin sahip oldukları empatik ilgi ve anne-baba tutumları arasında ilişki olduğunu gösteren çalışmalar da vardır. Kostner ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, meraklarına ve sorularına anne ve babalarından karşılık bulan çocukların, yetişkin olduklarında bu tür ortamda yetişmeyen çocuklara oranla daha çok empatik ilgiye sahip oldukları belirtilmektedir (Kostner, Weinberger ve Franz, 1990). Ebeveynlerin çocuklarına karşı olumlu tutum sergilediği zaman çocuklarına yönelik açıklayıcı ve sıcak davranış sergiledikçe empatik eğilimlerinin giderek arttığı tespit edilmiştir (Fabes ve diğerleri, 2001; Zhou ve diğerleri, 2002; Krevans ve Gibbs, 2014). Sonuç olarak ebeveynler çocuklarına karşı olumlu tutum sergilediklerinde empatik eğilimlerinin de bu doğrultuda olumlu yönde destekleneceği ifade edilebilir.

- Çocukların akademik başarıları ile Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Arifoğlu ve Razi (2001) da benzer bir şekilde, öğrencilerin empati ve iletişim becerileriyle akademik başarıları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında katılımcıların empati beceri puanı ile akademik başarı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumda, çocukların empatik becerileri ile akademik başarıları arasındaki farkın çalışma grubuna göre değişebildiği söylenebilir.
- Çocuğun dünyaya geldiği andan bir yaşına kadar olan bakımını, ebeveynlerin sağlama durumları ile Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Alan yazını incelendiğinde çocuğun bakımının ebeveynlerin sağlama durumları ve empatik eğilim ile ilişkili herhangi bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Fakat, bu bulgudan hareketle bebeğin birincil bakımveren kişi ile güvenli bağlanma ilişkisi içerisinde olduğunda (Bowlby, 1969) bir yaşına kadar bakımının kim tarafından sağlandığı önemli olmadığı yorumu yapılabilir.
- Çocukların bir günde maruz kaldıkları ekran süreleri ile Empatik Eğilim Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Optimum sürenin fazlasında maruz kalınan günlük ekranın, kişiler arası iletişimi azaltabileceği ve niteliğini olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülmüştür fakat bilimsel açıdan anlamlı bir bulgu bulunamamıştır. Bu sonucun sebebi, günümüz dünyasında ekran kullanım biçiminin sosyal medya ağırlıklı olması olabilir. Sosyal medya, insan ilişkilerinin yoğunlukta olduğu etkileşimli bir mecradır (Babacan, 2014). Buradan hareketle, günlük ekran süresi çocukların empatik eğilim düzeyini olumsuz anlamda etkilemediği sonucuna ulaşılmış olabilir.

5.1.4. Çocukların Yaşam Doyumlarının Farklı Değişkenlere Göre Farklılaşp Farklılaşmama Durumuna Göre Bulguların Tartışılması

- Yapılan istatistikler sonucunda, annelerin eğitim durumu ile çocuğun Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılrken; babalarının eğitim durumu lise olan çocukların, babalarının eğitim durumu ilköğretim olan çocuklara göre yaşam doyumu yüksek olduğu bulunmuştur. İlköğretim mezunu babaların aylık geliri, lise mezunu babaların aylık gelirinden daha düşük olabilir. Ülkemiz şartlarında ailenin ekonomik giderlerini genel olarak babaların karşılaması sebebiyle, maddi kaynaklar yaşam doyumunun düzeyini düşürecek bir faktör olarak kabul edilebilir. Benzer bir şekilde, ön ergenlik döneminde bulunan

çocukların yaşam doyumları ve farklı alanlardaki yaşam doyumlarının bazı kişisel ve ailesel faktörlere göre farklılık gösterme durumlarını incelediği çalışmada, anne-babanın eğitim düzeyi yükseldikçe ailenin yaşam doyumu düzeyi artmaktadır (Çivitçi, 2009).

- Çocukların doğumda travma yaşama durumu ile Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazını incelendiğinde bu alanda yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu durum şöyle açıklanabilir; erken gelişim döneminde deneyimlenen travmaların sonucu tek bir faktör olarak ifade edilemez; cinsellik, duygular, depresyon, anksiyete ve kişilik gelişimine etkiler gibi faktörler altında toplanması gerekmektedir (Taner ve Bahar, 2004).
- Çocukların okul öncesi eğitim alma durumları ile Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul öncesi eğitim alan çocukların yaşam doyumu puanları, okul öncesi eğitim almayan çocuklara kıyasla daha yüksektir. Okul öncesi eğitim programı çocukların gelişimini bilişsel, dil, sosyal-duygusal ve özbakım becerileri bakımından destekler (MEB, 2013). Bu dönemde çocukların ilgisini ve dikkatini çekecek farklı uygulamaların hayata geçirilmesi, oyunlar, aktiviteler ve yarışmalarla çocuklar desteklenerek yaşam doyumu üzerinde olumlu katkı sağlayacak faaliyetler yürütüldüğü söylenebilir. Yani, çocuğun gelişimini olumlu yönde desteklemekte ve hayatını pozitif yönden değerlendirmesine katkı sağladığı sonucuna ulaşılabilir.
- Çocukların sembolik oyun oynama durumları ile Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna göre sembolik oyunun farklılaşması sembolik oyun oynayanlar lehine farklılaşmaktadır. Rol yapma veya fantezi oyun olarak da literatürde kendine yer edinen sembolik oyun, kendinden nesnelere, eylemlere ve akranlara doğru bir yönelim sürecini kapsamaktadır. Yaşın ilerlemesi ile birlikte sembolik oyun aynı zamanda bireysellikten sosyalliğe doğru bir geçiş sağlamaktadır (Power, 2000). Çocukların aile ya da akran ilişkileri, oyun oynama, okula uyum gibi yaşamsal deneyimleri kendilik algılarında ve duygusal tepkilerinde önemli bir yer tutmaktadır (Sarı ve Cenkseven, 2008). Çocuklar kendilerini oyun ile ifade ederler. Yetişkinler için sözcükler ne ise çocuklar için oyun o'dur (Landreth, 2011). Yaşadığı olumlu ya da olumsuz deneyimleri

ise ‘oyun’ gibi sağlıklı ve zararsız bir yolla ortaya koymak ise yaşam doyumunu arttıran önemli bir faktör olabilir.

- Çocukların anne ile bir günde geçirdikleri süre ile Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılığın olmadığı tespit edilirken; baba ile bir günde geçirdikleri süre ile yaşam doyumunu arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna göre babası ile günde 0-1 saat geçiren çocukların Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldığı puan, babası ile günde 2-3 saat ve üzeri zaman geçiren çocukların Yaşam Doyum Ölçeği'nden aldıkları puana göre daha düşüktür. Çocukların baba ile geçirdikleri süre neticesinde anneye nazaran bir farklılığın olmasının temel nedeni, genel olarak babaların daha çok çalışma hayatında olmasından dolayı onlara zaman ayırdıklarında kendilerini daha mutlu ve huzurlu hissetmesi olabilir. Böylesi bir farklılığın çıkması bu şekilde açıklanabilir. O’Connell (1993) araştırmasında çocuğuna haftalık 10-34 saat arası zaman ayıran babaların çocuklarının hayatında daha etkin var olduklarına, çocuğuna haftada 10 saatten daha az zaman ayıran babaların ise çocuğu ile ilişkilerinin zayıf olduğunu belirtmiştir. Gürşimşek, Kefi ve Girgin (2007) ise yaptıkları çalışmada baba ve çocuğun birlikte geçirdiği zaman arttıkça babanın çocuğun hayatına daha etkili katılımında bulunduğu ve çocuğunun gelişiminde pozitif yönlü bir etkiye fayda sağladığı saptanmıştır. Yukarıda bahsedilen çalışmalara bakıldığında bu çalışmadan elde edilen bulgu, beklenen bir durumdur ve literatür bilgisiyle de desteklenmektedir.
- Çocukların akademik başarı düzeyleri ile Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Akademik başarı düzeyi düşük olan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanları akademik başarısı orta ve yüksek olan çocukların Yaşam Doyum Ölçeği puanlarından istatistiksel olarak daha düşüktür. Çocuklarını “oldukça başarılı” olarak gören ailelerin çocukları okul, aile, benlik ve genel doyumlarının çocuklarını “başarısız” olarak algılayanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, farklı eğitim düzeylerinde yapılan araştırmaları destekler niteliktedir. Örneğin, ergenlerde akademik başarı arttıkça okul doyumunun (Huebner ve Gilman, 2006) ve genel yaşam doyumun (Chang ve diğerleri 2003; Gilman ve Huebner, 2006; Gilman ve diğerleri, 2006) arttığı bulgusuna ulaşmışlardır. Dost-Tuzgöl (2007) araştırmasında, algılanan akademik başarısı yüksek olan üniversite öğrencilerinde yaşam doyum düzeyinin daha yüksek olduğunu bulgulamıştır.

- Çocukların dünyaya geldiği ilk andan birinci yaşına kadar olan bakımının, ebeveynleri tarafından karşılanma durumları ile Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlara yönelik anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Tüm bakımını veren kişi anne veya baba olmasa dahi anne ve baba ile güvenli biri ilişki halinde olmak çocuk için yeterli olabilir. Çocukların bireyselleştirilerek anneden ayrılabilmesi de, ancak ona güvenli bağlanabilmiş olabilmesi ile olanaklıdır (Ainsworth 1997).
- Çocukların bir günde maruz kaldıkları ekran süreleri ile Yaşam Doyumu Ölçeği'nden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Tam tersi şekilde, Balcı ve Koçak (2016) sosyal medya kullanımı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacı ile yaptığı çalışmasında katılımcıların haftalık televizyon izleme sıklıkları ile yaşam doyumları arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Çocukların uzun süreli teknolojik cihaz kullanımı yaşam kalitelerini belirli bir noktada etkileyebildiği düşünülmektedir. Bu araştırmanın yapılan çalışma ile sonuç yönünden farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bulgunun çalışma grubuna göre değişiklik gösterdiği söylenebilir.

5.2. Öneriler

5.2.1. Araştırma Sonuçlarına Yönelik Öneriler

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular sonucunda şu önerilerde bulunulabilir;

- Araştırma sonucunda ebeveyn kapsayıcılık işlevlerinin çocukların empatik eğilim ve yaşam doyumunda bazı olumlu ya da olumsuz etkilere neden olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sebeple, gerekli kurum ve kuruluşların vereceği ebeveynlik becerilerini nitelikli hale getirmeyi amaçlayan anne-baba eğitimi kursları fayda sağlayabilir.
- Aynı zamanda lise mezunu babaların çocuklarının, ilköğretim mezunu babaların çocuklarına kıyasla yaşam doyumu yüksektir. Eğitim düzeyinin yaşam doyumuna etkisi görülmektedir. Bireyler, eğitim konusunda bilinçlendirilebilir ve eğitimi teşvik etmek adına çeşitli kampanyalar düzenlenebilir.
- Okul öncesi eğitim alan çocukların okul öncesi eğitim almayan çocuklara göre empatik eğilimi ve yaşam doyumu yüksek olduğu saptanmıştır. Okul öncesi eğitimin öneminin toplum tarafından hala yeterince anlaşılmadığı düşüldüğünde; Okul öncesi eğitim ile ilgili farkındalık çalışmaları yapılabilir.

- Sembolik oyun oynayan çocukların yaşam doyumu sembolik oyun oynamayan çocuklara kıyasla daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çocukların özgürce oyun oynayabildiği alanlar oluşturulabilir, oyun parklarının niteliği ve sayısı artırılabilir.
- Çocukların anne ve babaları ile geçirdikleri günlük sürenin çocukların empatik eğilimini ya da yaşam doyumunu etkileyebildiği bulgusu saptanmıştır. Okul rehberlik servisleri, anne babalara nitelikli zaman geçirmeleri adına seminer çalışmaları düzenleyebilir.

5.2.2. Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

Empatik eğilim, ebeveynlerin kapsayıcı işlevselliği ve yaşam doyumu alanında araştırma yapacak olan diğer araştırmalara;

- Bu araştırmanın çalışma grubunu 8-9 yaş çocukları ve bu çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Aynı değişkenler ile farklı yaş gruplarından çalışma grubu oluşturulabilir ve elde edilen araştırma sonuçları karşılaştırılabilir.
- Bu araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Aynı araştırmayı nitel araştırma yöntemlerini kullanarak katılımcıların tutumlarını belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.
- 8-9 yaş grubu çocukların empatik eğilim, yaşam doyumu ve ebeveynlerinin kapsayıcılık işlevleri puanları ölçülerek, boylamsal bir araştırma yapılabilir. Böylece bu çocukların zaman içindeki empatik eğilim ve yaşam doyumu puanları analiz edilebilir ve aynı zamanda ebeveynlerinin kapsayıcılık işlevleri saptanabilir.
- Bu araştırmada anne-baba eğitim durumu, doğumda psikolojik bir travma olma durumu, okul öncesi eğitim alma durumu, sembolik oyun oynama durumu, bir günde anne ve baba ile geçirilen süre, akademik başarı durumu, çocuğun bir yaşına kadar bakımının anne ve babası tarafından karşılanma durumu ve çocuğun bir günde maruz kaldığı ekran süresi değişkenleri incelenmiştir. Bu değişkenler artırılarak daha geniş çaplı bir araştırma ortaya konulabilir.

KAYNAKLAR

- Acar, A. E. (2011). *Kronik hastalıkların, hastaların aile işlevleri ve yaşam doyumları üzerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:286513).
- Afat, N. (2013). Çocuklarda üstün zekânın yordayıcı olarak ebeveyn tutumları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1),155-168. Erişim adresi: <https://hayefjournal.org/Content/files/sayilar/87/155.pdf>
- Ainsworth, M. S. (1997). The personal origins of attachment theory. *Psychoanal Study Child*, 52, 386-405.
- Ainsworth, M. D. (1980). *Attachment and child abuse*. G. Gerber, C. Ross ve E. Zigler (Ed.), *Child abuse: An agenda for action*. New York: Oxford, 35-47.
- Ainsworth, M. D., ve Bell, S. M. (1970). Attachment, exploration, and separation: Illustrated by the behavior of one-year-olds in a strange situation. *Child Development*, 41(1), 49-67.
- Akça-Koca, D. (2013). *Bir aile eğitim programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:349967).
- Akgün, E. (2008). *Anne çocuk ilişkisini oyunla geliştirme eğitiminin anne çocuk etkileşim düzeyine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:235700).
- Akkoyun, F. (1982). Empatik anlayış üzerine. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 15(02), 63-69. Erişim adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/46085/6285.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Akkoyun, F. (1987). Empatik eğilim ve ahlâki yargı. *Psikoloji Dergisi*, 21, 91-98.
- Aksoyak, M. (2015). *Üniversite öğrencilerinin benlik saygısı yaşam tatmini ve saldırganlık düzeyi farklılıkları ve ilişkileri* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:383815).

- Akyol, S. U. (2013). *Boşanmış ve boşanmamış aileye sahip ergenlerin yalnızlık, yaşam doyumu, sosyal destek ve bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:357111).
- Albayrak, E., (2016). *Üniversite öğrencilerinin fiziksel aktivite seviyeleri ile yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:454775).
- Altay, D. ve Ekşi, H. (2018, Ekim). *Çocuklar için yaşam doyumu ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması*. 5. Uluslararası Eğitim Bilimleri Sempozyumu.Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Antaramian, S. (2017). The importance of very high life satisfaction for students' academic success. *Cogent Education*, 4(1), 1307622.
- Arabacı, N. (2011). *Anne-Baba-Çocuk İletişimini Değerlendirme Aracının (ABÇİDA) geliştirilmesi ve anne-baba-çocuk iletişiminin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:298409).
- Arabacı, N., Ömeroğlu, E. (2013). 48-72 Aylık çocuğa sahip anne-babaların çocukları ile iletişimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30), 41-53.
- Aral, N. ve Baran, G. (2000). *Drama*. İstanbul: Ya Pa Yayıncılık.
- Arifoğlu, B. ve Razi, S., G. (2011). Birinci sınıf hemşirelik öğrencilerinin empati ve iletişim becerileriyle iletişim yönetimi dersi akademik başarı puanı arasındaki ilişki. *DEUHYO ED*, 4(1), 7-11.
- Artan, İ. ve Bayhan, P. (2004). *Çocuk gelişimi ve eğitimi*. İstanbul: Morpa.
- Ayçiçeği, A. (1993). *The effect of the mother training program* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:26778).
- Aydın, B. (2005). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. Ankara: Nobel.
- Aydın, T. ve Altay, B. (2010). Huzurevinde yaşayan yaşlıların geleceğe yönelik beklentilerinin özbakımgücü ve yaşam doyumuna etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 5(2), 16-24.

- Babacan, M. E. (2014). Sosyal medya sonrası yeni toplumsal hareketler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 135-160.
- Baker B. L., Blacher J. ve Olsson M. B., (2005). Preschool children with and without developmental delay: Behavior problems, parents' optimism and well-being. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(8), 575-590.
- Balat, G. U. ve Akman, B. (2006). Lise öğrencilerinin psikolojik durumlarının sosyodemografik özelliklerine göre incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 13, 86-93.
- Balat, G. ve Özkan, B. (2010). *Okul öncesi dönem çocuklarının temel gelişimsel özellikleri*. Akman, B., Balat, G. ve Güler, T. (Ed.) Okul Öncesi Dönemde Fen Eğitimi. (s. 224 246) Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Balcı, Ş. ve Koçak, C. M. (2017, Mayıs). *Sosyal medya kullanımı ile yaşam doyumu arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma*. I. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı. İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Baltaş, Z. ve Acar B. (1998). *Bedenin Dili*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26.
- Başer, Ş. G. (2009). *Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri ve yaşam doyumlarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:278308).
- Berk, L. E. (2013). *Çocuk gelişimi* (Çev. B. Onur ve A. Donmez.). Ankara: İmge.
- Bilen, M. (1994). *Sağlıklı insan ilişkileri*. Ankara: Sistem Ofset.
- Bion, W. R. (1962). *Yaşayarak öğrenmek*. (Çev. T. Güvenir). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bion, W. R. (1965). *Transformation*. Karnac Books, London, 1984.
- Blanchflower, D. G. ve Oswald, A. J. (2004). Well-Being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88, 7-8: 1359-1386. [https://sci-hub.se/10.1016/s0047-2727\(02\)00168-8](https://sci-hub.se/10.1016/s0047-2727(02)00168-8) Adresinden 10 Nisan 2020 tarihinde erişilmiştir.

- Blom N., Kraaykamp G. ve Verbakel, E. (2018). Current and expected economic hardship and satisfaction with family life in europe. *J Fam Issues*, 40(1), 3–32. doi:10.1177/0192513X18802328.
- Boes, S. ve Winkelmann, R. (2010). *The effect of income on general life satisfaction and dissatisfaction*. Social Indicators Research, 95, 111–128. <https://scihub.se/10.2307/40542279> Adresinden 18 Nisan 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Borke, H. (1971). Interpersonal perception of young children: Ego-centrismorempathy *Developmental Psychology*, 5(2), 263-269.
- Bornstein, M. C. ve Zlotnik, D. (2009). *Parenting styles and their effects*. Benson J. B., Hiath M. M, (Ed.). *Social and Emotional Development in Infancy and Early Childhood*. San Diego, CA: Elsevier.
- Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health*, (2). Geneva: World Health Organization.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss:1*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss:3*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss:1* New York: Basic Books.
- Brody, G. H. ve Shaffer, D. R. (1982). Contributions of parents and peers to children's moral socilization. *Developmental Review*, 2, 31-75.
- Bulut, I. (1993). *Ruh sağlığının aile işlevlerine etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayını.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. *Pegem Atıf İndeksi*, 1-360.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2012). *Örnekleme yöntemleri*. Erişim adresi: w3.balikesir.edu.tr
- Cassidy, J. ve Shaver, P. H. (1999). *Handbook of Attachment. Theory, Researchand Clinical Applications*. The Guildford Press. NY.
- Chang, L., Chang, C., Stewart, S. M., ve Au, E. (2003). Life satisfaction, self concept, and family relations in Chinese adolescents and children. *International Journal of Behavioral Development*, 27, 182-189.

- Clair A. (2012). The relationship between parent's subjective well-being and the life satisfaction of their children in Britain. *Child Indicators Research*, 5, 631-650.
- Clarke, P. (1984). What kind of discipline is most likely to lead to empathic behaviour in classrooms? *History and Social Science Teacher*, 19, 240-241.
- Coria, M. D., Rivera, N. G., Sepúlveda, H. E., GarcíaJara, C. G., Sepúlveda, J. A., Schnettler, B., Urra, O.V. ve Valenzuela, P. S. (2018). Life satisfaction in chile an university students: An examination of the relation between gender and socioeconomic level. *CES Psicología*, 11(1), 40-55.
- Cüceloğlu, D. (1993). İnsan ilişkilerinde dinlemek konuşmaktan daha önemli. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 4, 343.
- Cüceloğlu, D. (2007). *İnsan ve davranışı psikolojinin temel kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cugmas, Z. (2007). Child's attachment to his/her mother, father and kindergarten teacher. *Early Child Development and Care*. 177(4), 349-368.
- Çağdaş, A. (2009). *Anne-baba-çocuk iletişimi*. Ankara: Kök.
- Çakıcı, S. (2006). *Alt ve üst sosyoekonomik düzeydeki ailelerin aile işlevlerinin, anne çocuk ilişkilerine etkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:187659).
- Çayırılı, E. (2017). *Sosyal medya kullanım özelliklerinin kişilik yapılanmaları, yaşam doyumu ve depresyon açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:475936).
- Çetinkaya, H. (2004). *Beden imgesi, beden organlarından memnuniyet, benlik saygısı, yaşam doyumu ve sosyal karşılaştırma düzeyinin demografik değişkenlere göre farklılaşması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:147319).
- Çivitçi, A. (2014). İlk ergenlikte öğrenci yaşam doyumu: okul psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri açısından bir değerlendirme. *Millî Eğitim Dergisi* 202(44), 5-18.

- Çorapçı, S. (2019). *Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarı, kalıcılık ve derse karşı tutumlarına etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:569395).
- Darling, N. ve Steinberg, L. (1993). Parentingstyle as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- Davis, M. (1990). What is empathy, and can empathy be taught? Physical therapy. (Çev. Ö. Sezer ve S. Damar). *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(9), 77-88.
- Davis, M. H. ve Stephen, L. (1991). Stability and change in adolescent self-consciousness and empathy. *Journal of Research in Personality*, 25, 70-87.
- Davis, M. H. (1983). The effects of dispositional empathy on emotional reactions and helping: A multi dimensional approach. *Journal of Personality*, 51(2), 167-184.
- Demiralp, M., Demiralp, B., Sarıkoç, G., İyigün, E., Açıkeli, C. ve Başbozkurt, M., (2015). Beden imgesinin yaşam niteliğine etkisi ölçeğinin türkçe uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(1), 82-90.
- Demirel, S., ve Canat, S. (2004). Ankara'daki beş eğitim kurumunda kendini yaralama davranışı üzerine bir çalışma. *Kriz Dergisi*, 12(3), 1-9.
- Denham, S. A. ve Burger, C. (1991). Observational validation of ratings of preschoolers' social competence and behavior problems. *Child Study Journal*, 21(3), 185-201.
- Denham, S. A. ve Holt, R. W. (1993) Preschoolers' ability as cause or consequence of their social behavior. *Developmental Psychology*, 29(2), 271-275.
- Devito, J. (1995). *The interpersonal communication book*. Harper Colins College Publishers Seventh Edition, 7, 108-116.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bultein*, 95(3), 542-575.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., ve Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E., ve Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125, 276-302.
- Dikmen, A. A. (1995). *Kamu çalışanlarında iş doyum ve yaşam doyum* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:41518).

- Dilmaç, B. ve Ekşi, H. (2008). Meslek yüksek okullarında öğrenim gören öğrencilerin yaşam doyumları ve benlik saygılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 279-289.
- Dingiltepe, T. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yaşam doyumu düzeyleri ile yaşam kalite düzeylerinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:253453).
- Dökmen, Ü. (2006). *Sanatta ve günlük yaşamda iletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (1987). Empati kurma becerisi ile sosyometrik statü arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 20(1), 183–207.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1), 155-190.
- Dökmen, Ü. (1996). *İletişim çatışmaları ve empati*. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Dökmen, Ü. (2005). *İletişim çatışmaları ve empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dönmezer İ. (2009). *Ailede iletişim ve etkileşim*. Ankara: Hegem Yayınları.
- Durakoğlu, A. ve Gökçearslan, Ş. (2010). Lise öğrencilerinin empatik eğilim düzeyinin çeşitli değişkenlerle ilişkisi. *e- Journal of New World Sciences Academy*, 5(3), 354-364.
- Duy, B. ve Yıldız, A. (2014). Farklı zorbalık konumunda olmak empatik eğilim ve yaşam doyumu bağlamında bir fark yaratır mı? *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 31-47.
- Eisenberg, N. (1992). The relations of maternal practices and characteristics to children's vicarious emotional responsiveness. *Child Development*, 63.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., Carlo, G., Troyer, D., Speer, A. L., Karbon, M., ve Switzer, G. (1992). The relations of maternal practices and characteristics to children's vicarious emotional responsiveness. *Child development*, 63(3), 583-602.
- Ergin, H. ve Yıldız, S. A. (2010). *Gelişim psikolojisi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Erikson, H. E. (1984). *İnsanın sekiz çağı*. Ankara: Birey ve Toplum.

- Eroğlu, N. (1995). *Empatik eğilimi düzeyleri farklı annelerin çocuklarının uyum ve başarı düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:43519).
- Fabes, R. A., Leonard, S. A., Kupanoff, K. ve Martin, C. L. (2001). Parental coping with children's negative emotions: Relations with children's emotional and social responding. *Child Development*, 72(3), 907–920.
- Fallon, B. J. ve Bowles, T.V. (1997). The effect of structure and family functioning on adolescents perceptions of intimate time spent with parents, siblings, and peers. *Journal of Youth and Adolescence*, 26(1), 25-43.
- Farooq, M. S. ve Shah, S. Z. U. (2008). Students' attitude towards mathematics. *Pakistan Economic and Social Review*, 46(1), 75-83.
- Fivush, R. (2007). Maternal reminiscing style and children's developing understanding of self and emotion. *Clinical Social Work Journal*, 35, 37–46. doi:10.1007/s10615006-0065-1.
- Flannagan, D. ve Harde, S. D. (1994). Talk about preschooler's interpersonal relationships: Patterns related to culture ,sex and gender of child. *Merrill Palmer Quarterly*, 40(4).
- Fonagy, P. (2001). *Attachment theory and psychoanalysis*. NY: Other Press.
- Freud, A. (2003). *Çocuklukta normallik ve patoloji* (Çev. A. Babaoğlu.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. (2001). *Çocuk ve ergen gelişimi*. Ankara: İmge.
- Geçtan, E. (2010). *Psikodinamik psikiyatri ve normaldışı davranışlar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gezgin, S. (2019). *Cezaevinde çocukları ile birlikte bulunan annelerin çocukluk çağı ruhsal travmaları, kapsayıcılık işlevleri ve çocuklarının psiko-sosyal gelişim durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:595262).
- Gilman, R. ve Huebner, E. (2006). Characteristics of adolescents who report very high life satisfaction. *Journal of Youth and Adolescence*, 35 (3), 311-319. <https://sci->

hub.tw/10.1007/s10964-006-9036-7 Adresinden 10 Nisan 2020 tarihinde erişilmiştir.

Goldfarb, W. (1943). The effects of early institutional care on adolescent personality. *The Journal of experimental education*, 12(2), 106-129.

Gökcan, K. (2019). *Empatik iletişim*. <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/> Adresinden 16 Nisan 2020 tarihinde erişilmiştir.

Gülseren, Ş. (2001). Empati: tanımı ve kullanımı üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(2), 133-145.

Güzel, H., Tok, E. ve Güney, E. (2019). Çocuklar için bilişsel, duygusal ve bedensel empati ölçeği türkçe formunun geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 55-64.

Güldağ, S. (2007). *Düzce çakırlar ilköğretim okulunda okuyan öğrencilerin ebeveynlerinin empatik düzeylerinin ailelerin sosyo ekonomik yapılarına göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:194103).

Gülkanat, G. (2019). *Aile içi şiddet mağduru annelerin kapsayıcı işlevleri ile çocukların depresif semptomları ve saldırgan davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:596671).

Gürşimşek, I., Kefi, S. ve Girgin, G. (2007). Okul öncesi eğitime babaların katılım düzeyi ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 181-191.

Hasdemir, A. ve Akyol, A. (2012). Ergenler ile anne-babalarının empatik becerilerinin incelenmesi. *Anakara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 129-140.

Hazan, C., ve Shaver, P. R. (1994). Attachment as an organizational frame work for research on close relationships. *Psychological inquiry*, 5(1), 1-22.

Headey, B., Muffels, R. ve Wagner, G. (2014). Parents transmit happiness along with associated values and behaviors to their children: a life long happiness dividend? *Social Indicators Research Series*, 116, 909-933.

- Hinde, R. A. ve Hinde, S. J. (2017). *Aile içi ilişkiler-karşılıklı etkiler* (Çev. R. Gökdağ.). Ankara: Sınırsız Basım Yayın Dağıtım.
- Hoffman, M. L. (1982). *The measurement of empathy*. C. E. Izard (Ed.), *Measuring emotions in infants and children*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 279-296.
- Holden, W. G. (1997). *Parents and the dynamics of child rearing*. United States: Westview Press.
- Hoy, B. D., Suldo, S. M. ve Mendez, L. R. (2013). Links between parents' and children's levels of gratitude, life satisfaction, and hope. *Journal of Happiness Studies*, 14, 1343–1361.
- Huebner, E. S. (2004). Research on assessment of life satisfaction of children and adolescents. *Social Indicators Research*, 66, 3–33.
- Huebner, E. S. ve Gilman, R. (2006). Students who like and dislike school. *Applied Research in Quality of Life*, 1, 139-150.
- Hughes, A. A. ve Hedtke, K. A. (2008). Functioning in families of children with anxiety disorders. *Journal of Family Psychology*, 22(2), 325-328.
- Hyde J. (2005). The gender similarities hypothesis. *The American Psychologist*, 60(6), 581– 592.
- Işık, B. ve Güven, Y. (2007). Okul öncesi çocukların aile işlevlerinin incelenmesi: Anne açısından aileye genel bakış. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 7(3), 1263-1300.
- İkiz, F. E. (2006). *Danışma becerileri eğitiminin danışmanların empatik eğilim, empatik beceri ve tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisi* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:189854).
- İlkketenci, R. (2004). *Evli bireylerin problem çözme becerileri ve evlilik uyumları arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:147399).
- İman, D., E. (2015). Ergenlerin çocukluk örselenme yaşantıları ile empatik eğilim, sosyal sorun çözme becerileri arasındaki ilişki. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 5(3), 235-256.

- İnceoğlu, M. (2000). *Tutum-algı iletişim*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Jones, M. (2001). *Oyun ve Çocuk* (Çev. Ç. Ayda). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Kabapınar, Y. (2015). *Empatiyle gelişmek empatiyi geliştirmek: Çocuk ve empati*. İstanbul: Pegem Akademi.
- Kahriman, M. (2014). *İlkokul 3. sınıf hayat bilgisi dersi benim eşsiz yuvam temasındaki konuların drama yöntemine dayalı öğretimin öğrencilerin iletişim, empati becerileri ve değer algıları üzerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:375624).
- Kahyaoğlu, O. (2008). *Yaşam memnuniyeti ve yaşam memnuniyetini etkileyen değişkenler ile ekonometrik uygulama: Türkiye örneği* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:226826).
- Kale, K. Ü. (2012). *Okulöncesi eğitimin ve diğer değişkenlerin ilköğretim 1.sınıf öğrencilerinin duyguları tanıma ve ifade etme becerilerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:325888).
- Kaner, S. (2004). Engelli çocukları olan ana babaların algıladıkları stres, sosyal destek ve yaşam doyumlarının incelenmesi: *Bilimsel araştırma projesi kesin raporu*. Ankara: Ankara Üniversitesi. Rapor No: 2001-0901-007.
- Kapıkıran, N., Kapıkıran, Ş. ve Başaran, B. (2010). Psikolojik danışma ve rehberlik öğrencilerinin empatik eğilimler ve algıladıkları anne ve baba olma olumlu sosyal davranışları: Cinsiyetin farklılaştırıcı rolü. *Ege Eğitim Dergisi*, 11(1), 1-19.
- Kaplan, B. ve Aksel, E. (2013). Ergenlerde bağlanma ve saldırganlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi, *Nesne Psikolojisi Dergisi*, 1(1), 20-49.
- Kara, D. Ö. (2016). *Gelişimsel yetersizlik ve normal gelişim gösteren çocukların annelerinin aile yaşam kalitesi, evlilik uyumu ve öznel iyi oluşlarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi).YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:428966).
- Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, Z. (2012). Eğitim Fakültesi öğrencilerinin empatik becerileri ve benlik saygısı düzeylerinin incelenmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 97-114.

- Kaya, A., ve Siyez, D. M. (2010). KA-Sİ çocuk ve ergenler için empatik eğilim ölçeği: Geliştirilmesi geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(156),110-125.
- Kesebir, S., Kavzoğlu, S. Ö. ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(2), 321-342.
- Keser, A. (2005). İş Doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi: Otomotiv sektöründe bir uygulama. *Çalışma ve Toplum*, (4), 77-96.
- Kılıç, K. (2019). Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı zorbalık bilişleri ve empati düzeyleri arasındaki ilişkiler. *İlköğretim Online*, 18(2), 549-562.
- Kılıç, S. (2013). Örneklem yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, 3(1), 44-46.
- Koç, M. (2015). Demografik özellikler ile empatik eğilim arasındaki ilişki: yetişkinler üzerine ampirik bir araştırma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 25-47.
- Koçak, A. A. (2004). *Baba Destek Programı Değerlendirme Raporu*. İstanbul: Anne Çocuk Eğitim Vakfı.
- Kohn, A. (1991). Caring kids: The role of the schools. *Phi Delta Kappa*, 72, 496-506.
- Kostner, R., Weinberger, J. ve Franz, C. (1990). The family origins of empathic concern: A 26-year longitudinal study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 709-717. DOI: 10.1037//0022-3514.58.4.709
- Köker, S. (1991). *Normal ve sorunlu ergenlerin yaşam doyumu düzeylerinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:16802).
- Körükçü, Ö. S. (2004). *Altı yaş grubundaki çocukların özsaygı düzeyleri ile anne empatik becerilerinin incelenmesi* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:150964).
- Krevans, J. ve Gibbs, J. C. (1996). Parents' use of inductive discipline: relations to children's empathy and prosocial behavior. *Child Development*, 67(6), 3263-3277.
- Küçükkaragöz, H. ve Canbulat, Y. A. T. (2011). Bir grup ilköğretim öğrencisinin bazı psiko sosyal değişkenlere göre empatik beceri düzeyleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 88-100.

- Kuyucu, Y. (2012). *Duyguları anlama becerileri farklı düzeydeki çocukların (60-72 ay) akranlarına karşı gösterdikleri duygusal ve davranışsal tepkilerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:325905).
- Lamb, M. E. (2010). *The Rol of TheFather in Child Development “How Do Fathers Influence Children’s Development? Let Me Count the Ways”*. United Stated of America: Wiley, (1-22).
- Landreth, G. L. (2011). *Oyun terapisi: İlişki Sanatı*. (Çev. S. Yazıcı), Kocaeli: Altın Kalem Yayınları.
- La Roche, C. (1989). Children of parents with major affective disorders. *Psychiatric Clinics of North America*, 12, 919-932.
- Le Compte, Wom G, Compte A. Le, ve S., Özer. (1978). Üç sosyo- ekonomik düzeyde, ankaralı annelerin çocuk yetiştirme tutumları: Bir ölçek uyarlaması. *Psikoloji Dergisi*, (1), 5-8.
- Levin, K. ve Currie, C. (2010). Family structure, mother-child communication, father child communication, and adolescent life satisfaction: a cross-sectional multi level analysis. *Health Education*, 110(3), 152-168.
- Libby, S., Powell, S., Messer, D. ve Jordan, R. (1998). Spontaneousplay in children with autism: Are appraisal. *Journal Of Autism And Developmental Disorders*, 28(6), 487-497.
- Lipsitt, N. L. (1993). *Development of empathy in children: The contribution of maternal empathy and communication style*. Ohaio Universitesi, Ohaio.
- Maccoby, E. E. (2002). *Parenting effects: Issues and controversies*, J. G. Borkowski, S. L. Ramey ve M. Bristol-Power (Ed.), Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Martin, A. C. ve Colbert, K. K. (1997). *Parenting: A Life Span Perspective*. The Mc Grow- Hill Companies Inc. USA.
- MEB, (2011). *Aile ve tüketici hizmetleri*, Aile Yapısı Modülü.
- Morgan, C. T., Karakaş, S., ve Eski, R. (2009). *Psikolojiye giriş*. İstanbul: Eğitim.
- Nalbant, A. (1993). *15-22 yaşları arasında bulunan ıslahevindeki, gözetim altındaki ve suç işlememiş gençlerin benlik saygısı ve yaşam doyumu düzeylerinin*

- karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:31585).
- O'Connell, M. (1993). *Where's Papa? Father's role in childcare. Population Trends and Public Policy*, Washington, DC: Population Reference Bureau, Inc.
- Oflazoğlu-Göncü, F. (2013). *4. ve 5. Sınıf öğrencilerinin algıladıkları aile ilişkileri ile öz yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No:342339)
- Oktay, A. (2002). *Yaşamın sihirli yılları: Okul öncesi dönem*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Okul Öncesi Eğitim Programı, (2013). Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü: Ankara.
- Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420-440.
- Onur, B. (1997). *Gelişim psikolojisi, yetişkinlik, yaşlılık, ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Öner, N. (2001). *Farklı cinsiyet rol yönelimli kız ve erkek üniversite öğrencilerinin empatik beceri düzeylerinin karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:100184).
- Öz, S. (2008). *Farklı aile yapılarındaki 6 yaş çocuklarının aile ilişkilerini algılayışlarındaki benzerlik ve farklılıkların incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:225576).
- Özalp, B. (1993). *Nevrotik ve Normal Kadın ve Erkeklerin Empatik Becerilerinin Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:40127).
- Özbay, Y. (2003). *Gelişim ve öğrenme psikolojisi: kuram-araştırma-uygulama*. İstanbul: Akademi.
- Özbek, F. (2002). “İşyeri İçerisindeki Sorunların Çözümünde Empatik Anlayış Geliştirmek”, < <http://isguc.org> > Adresinden 14 Nisan 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Özbey, Ç. (2019). “Empati Sanattır”, <<http://www.cetinozbey.com>> Adresinden 10 Nisan 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Özcan, Z. (2007). *Empati ve dini inanç arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:210515).

- Özdemir, Y. ve Koruklu, N. (2013). İlk ergenlikte ana-babaya bağlanma, okula bağlanma ve yaşam doyumu. *İlköğretim Online*, 12(3), 836-848.
- Özdevecioğlu, M. (2003, Mayıs). *İş tatmini ve yaşam tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma*. II. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Özel E. ve Zelyurt, H. (2016). Anne baba eğitiminin aile çocuk ilişkilerine etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, (36), 9-34.
- Özer, M. ve Karabulut, Ö. Ö. (2003). Yaşlılarda Yaşam Doyumu. *Geriatry*, 6(2), 72-75.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Öztürk, A., (2013). *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri ile tinsellik, iyimserlik, kaygı ve olumsuz duygu düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:333894).
- Öztürk, T., (2018). *Üniversite öğrencilerinde madde bağımlılığı farkındalığı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:514232).
- Öztürk, B. ve Kısaç, İ. (2002). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Yeşilyaprak, B. (Ed.), Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Paley, B., Conger, R. D. ve Harold, G. T. (2000). Parent's affect adolescent cognitive representations and adolescent social development. *Journal of Marriage and Family*, 62, 761-776.
- Parman, T. (2006). *Psikanaliz ve düşüncenin gelişimi*. Psikanaliz Yazıları, 13, 25-44.
- Power, T. G. (2000). Play and exploration in children and animals. Hillsdale, NJ: Erlbaum. *Psychology*. 43 (2), 75-94.
- Poyraz, H. (2003). *Okul öncesi dönemde oyun ve oyuncak*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Rask, K., Astedt-Kurki, P. ve Laippala, P. (2002). Adolescent subjective well-being and realized values. *J Adv Nurs*, 38, 254-263.
- Reisoğlu, S. (2014). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını yordamada beş faktör kişilik özellikleri, mizah tarzları ve duygusal zekânın rolü* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:381076).

- Roberts, W. ve Strayer, J. (1996). Empathy, emotional expressiveness, and prosocial behavior. *Child Development*, 67(2), 449-470
- Roberts, W. ve Strayer, J. (2004). Children's anger emotional expressiveness and empathy: Relations with parent sympathy emotional expressiveness and parenting practices. *Social Development*, 13(2), 229-255.
- Rogers, C. R. (1983). Empatik olmak değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16, 103-124.
- Sarı, M. ve Cenkseven, F. (2008). İlköğretim öğrencilerinde okul yaşam kalitesi ve benlik kavramı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-16.
- Saygı, D. ve Balat, G. U. (2013). Anasınıfına devam eden çocuğu olan annelerin çocukları ile ilişkilerinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 844-862.
- Schnettler, B., Miranda-Zapata, E., Grunert, K. G., Lobos, G., Denegri, M., Hueche, C. ve Poblete, H. (2017). Life satisfaction of university students in relation to family and food in a developing country. *Frontiers in psychology*, 8, 1522.
- Schroeder, V. M. ve Kelley, M.L. (2010). Family environment and parent – child relationship as related to executive functioning in children. *Early Child Development and Care*. 180(10) 1285-1298.
- Schwenck, C., Göhle, B., Hauf, J., Warnke, A., Christine, M. ve Schneider, W. (2014). Cognitive and emotional empathy in typically developing children: The influence of age, gender, and intelligence. *European Journal of Developmental Psychology*, 11(1), 63-76. DOI: 10.1080/17405629.2013.808994
- Selçuk, Z. (2007). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sevim, A., (2018). *Yetişkinlerde cinsel bağımlılık, erken dönem uyumsuz şemalar ve yaşam doyumu ilişkileri* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez No:495614).
- Sevinç, M. (2004). *Erken çocukluk gelişimi ve eğitiminde oyun*. İstanbul: Yaylacık Matbaası.

- Sezer, Ö. (2010). Ergenlerin kendilik algılarının anne baba tutumları ve bazı faktörlerle ilişkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1),1-19.
- Spitz, R. A. ve Wolf, K. M. (1944). Anaclitic depression: an inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanalytic Study Child*, (2), 313-342.
- Stein, S. J. ve Book, H. E. (2006). *The EQ edge emotional intelligence and your success*. John Wiley&Sons: Canadian.
- Strayer, J. ve Roberts, W. (2004). Emphaty and observed angerand agression in five year olds. *Social Development*, 13(1), 1-13.
- Şahin, A. (2008). Ergenlerde dindarlık ve empati. *Marife*, 8(1), 149-166.
- Şahin, M. (2007). *İlköğretim okullarında zorbacı davranışların azaltılmasına yönelik empati eğitim programının etkisinin araştırılması* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:210522).
- Şahin, S., Aral, N. (2012). Aile içi iletişim. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3). 55-66.
- Şenol, V., Akça, R. ve Çümen, H. (2012). Lise öğrencilerinin duygudaşlık (empati) kurma düzeylerinin belirlenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 31, 1-11.
- Tabuk, M. E. (2009). *Elit sporcularda iş aile çatışması ve yaşam tatmini ilişkilerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:240798).
- Tan, H. (1992). *Psikolojik yardım ilişkileri danışma ve psikoterapi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi.
- Taner, Y. ve Bahar, G. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, 82-85.
- Türk Dil Kurumu, (2011). *Büyük türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tomrukçu, Ç. (2010). *Özel ve kamuya ait ilköğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin yaşam ve iş doyumu düzeyleri* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:274411).
- Topçu, E. (2007). *Astların bakış açısından yöneticilerin empatik eğilimlerin incelenmesi (Karayolları 14.Bölge Müdürlüğü uygulaması* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:191487).

- Trommsdorf, G. (1991). Child rearing and children's empathy. *Perceptual and Motor Skills*, 72(2), 387-390.
- Tükel, R. (2011). *Bebek ve anne arasındaki mekanda öznenin yaratılması Winnicott'un çalışmalarına bir bakış*. Psikanaliz Yazıları 23: Donald W. Winnicott, İstanbul: Bağlam Yayınları, 15-35.
- Turgut, E. M. (2010). *İş doyumu ve yaşam doyumu ilişkisi ve istanbuldaki devlet üniversite hastanelerinde çalışan hastane ameliyat hemşirelerine yönelik bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:264514).
- Tutkun, Ö. ve Koç, M. (2008). Mesleklere atfedilen kalıp yargılar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 255-273.
- Tüzün, O. ve Sayar, K. (2006). Bağlanma kuramı ve psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19(1), 24-39.
- Uğurlu, C. T. (2013). Öğretmenlerin iletişim becerisi ve empatik eğilim davranışlarının çocuk sevmeye düzeyleri üzerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(2), 51-61.
- UNICEF, (2004). *Çocuk haklarına dair sözleşme: birinci kısım, madde 1-20*. Türkiye: UNICEF. http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html Adresinden 19 Nisan 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Upshur, C. C. (1991). Mothers' and fathers' ratings of the benefits of early intervention services. *Journal of Early Intervention*, 15(4), 345-357.
- Ural, O., Güven, G., Azkeskin E., Kılıç K. M. (2012, Eylül). *Çocuklarımızı nasıl yetiştiriyoruz?: 12 ilden aileler ve 5-6 yaşındaki çocukları*. 3.Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi.Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Ünal, A. Ö. ve Şahin, M. (2013). Lise öğrencilerinin yaşam doyumlarının bazı değişkenlere göre yordanması. *Cumhuriyet International Journal Of Education Cite*, 2(3), 46-63.
- Ünal, F. (2003). *Empatik iletişim eğitiminin okul öncesi çocuğu olan annelerin empatik beceri düzeylerine etkisi* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:133975).

- Ünal, S., Karlıdağ, R. ve Yoloğlu, R. (2001). Hekimlerde tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin yaşam doyumu düzeyleri ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 4(2) 113-118.
- Valiente, C., Nancy E., Richard, A. F., Stephanie, A. S., Amanda, C. ve Sandra, L. (2004). Prediction of children's empathy-related responding from their effortful control and parent's expressivity. *Dev Psychol*, 40(6), 911-926.
- Varol, M. (1998). İletişim, hiyerarşi ve empati. *Polis Bilimleri Dergisi*, 1(1), 85-94.
- Waters, E. ve Beauchaine, T. P. (2003). Are There really patterns of attachment: Theoretical and empirical perspectives. *Development Psychology*.
- Weinfield, N. S., Sroufe, L. A., Egeland, B. ve Carlson, E. (2008). *Individual differences in infant-caregiver attachment: Conceptual and empirical aspects of security*. J. Cassidy ve P. R. Shaver (Ed.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* The Guilford Press, 78-101.
- Wilson, W. R. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 67(4), 294. <http://dx.doi.org/10.1037/h0024431> Adresinden 18 Nisan 2020 tarihinde erişilmiştir.
- Winnicott, D. W. (1956). *Primary maternal preoccupation*. In *Through Paediatrics to Psychoanalysis*. London: Tavistock Publications.
- Winnicott, D. W. (2017). *Oyun ve gerçeklik* (Çev. T. Birkan.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yavuzer, H. (2010). *Çocuk ve ergen eğitiminde anne-baba tutumları*. İstanbul: Timaş.
- Yavuzer, H. (2016). *Çocuğunuzun ilk 6 yılı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yeşilyaprak, B. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Yetim, Ü. (1985). *Değişik sosyo-kültürel kesimlerden kişilerde yaşam kalitesi algısı: yaşam olayları açısından bir inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:413039).
- Yetim, Ü. (1991). *Kişisel projelerin organizasyonu ve örüntüsü açısından yaşam doyumu* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:16120).
- Yetim, Ü. (2001). *Toplumdan bireye mutluluk resimleri*. İstanbul: Bağlam.

- Yılmaz, A. Y. (2003). *Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi* (Doktora Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez No:127623).
- Yolcu, M. N. ve Düşünceli, B. (2020). 60-72 aylık çocukların dikkat becerisinin ve ebeveynin kapsayıcılık işlevinin eğitim düzeyine göre incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 89-107.
- Yörükoğlu, A. (2000). *Çocuk ruh sağlığı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim çocuklarının empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 341-354.
- Yüksel, A. (2009). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin empatik becerileriyle aile işlevleri ve benlik kavramlarının incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(25), 153-165.
- Zabcı, N., Erol, E. ve Şimşek Ö. F. (2018). Ebeveyn çocuk kapsayıcı işlev ölçeği geliştirme. *Türk Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 8(51), 190-212.
- Zahn-Waxler, C., Robinson, J. L. ve Emde, R. N. (1992). The development of empathy in twins. *Developmental Psychology*, 28(6), 1038-1047.
- Zhou, Q., Eisenberg, N., Losoya, S. H., Fabes, R. A., Reiser, M., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Cumberland, A. J. ve Shepard, S. A. (2002). The relations of parental warmth and positive expressiveness to children's empathy-related responding and social functioning: A longitudinal study. *Child Development*, 73(3), 893-915.
- Zullig K. J., Valois R. F., Huebner E. S. ve Drane J. W. (2005). Association among family structure, demographics and adolescent perceived life satisfaction. *Journal of Child and Family Studies*, 14(2), 195-206.

EKLER

EK-1 Etik Kurul Onay Belgesi

Evrak Tarih ve Sayısı: 13/12/2019-E.494

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı :61923333/050.99/
Konu :19/03 Merve Nur YOLCU

13/12/2019

Sayın Merve Nur YOLCU

İlgi : Merve Nur YOLCU 13/12/2019 tarihli ve 0 sayılı yazı

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 08.01.2020 tarihli ve 19 sayılı toplantısında alınan "03" nolu karar örneği ekte sunulmuştur.
Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Arif BİLGİN
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu
Başkanı

3. Merve Nur YOLCU'nun " 8-9 Yaş Grubu Çocukların Empatik Eğilim ve Yaşam Doyumunun Ebeveynlerinin Kapsayıcılık İşlevlerine Göre İncelenmesi (Sakarya İli Örneği) " başlıklı çalışması görüşmeye açıldı.

Yapılan görüşmeler sonunda; Merve Nur YOLCU'nun " 8-9 Yaş Grubu Çocukların Empatik Eğilim ve Yaşam Doyumunun Ebeveynlerinin Kapsayıcılık İşlevlerine Göre İncelenmesi (Sakarya İli Örneği) " başlıklı çalışmasının Etik açıdan **uygun** olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Evrakı Doğrulamak İçin : <http://193.140.253.232/envision.Sorgula/BelgeDogrulama.aspx?V=BEAMBBUYF>

Etik Kurulu Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:
sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr
Tel:0264 295 50 00 Faks:0264 295 50 31
E-Posta :ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ:www.sakarya.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK-2 Araştırma İzni

T.C.
SAKARYA VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 29065503-44-E.4996656
Konu: Anket Uygulaması
Merve Nur YOLCU

06/03/2020

VALİLİK MAKAMINA

Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri EABD Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı, tezli yüksek lisans programı öğrencisi Merve Nur YOLCU'nun tez araştırması kapsamında *"8-9 Yaş Grubu Çocukların Empatik Eğilim ve Yaşam Doyumunun Ebeveynlerinin Kapsayıcılık İşlevlerine Göre İncelenmesi"* konulu uygulama yapma talebi, adı geçen Üniversitenin 13.02.2020 tarihli ve 2042 sayılı yazıları ile bildirilmiştir.

Söz konusu anket çalışmasının, Adapazarı, Akyazı, Erenler ve Serdivan İlçemiz okullarında, eğitim öğretimin aksamasına mahal vermeden gönüllülük esasına dayalı olarak, okul yönetiminin belirleyeceği zaman ve şartlarda 2019-2020 eğitim öğretim yılında uygulanması, çalışmada sadece ekteki mühürlü anket sorularının kullanılması ve yasal gerekliliğin ilgili okul müdürlüğünce yerine getirilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görülmesi halinde olurlarınıza arz ederim.

Hüseyin YALÇIN
İl Milli Eğitim Müdür V.

OLUR
06/03/2020
Abdul Rauf ULUSOY
Vali a.
Vali Yardımcısı

Resmî Daireler Kampüsü B Blok 54290 Adapazarı / SAKARYA
Elektronik Ağ: <http://sakarya.meb.gov.tr>
e-posta:

Ayrıntılı bilgi için: Hakan GÜL Memur
Tel : (0 264) 251 36 14-15-16 Dahili:1231
Faks: (0 264) 251 36 114

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 525a-f924-3ed9-9fd6-cad9 kodu ile teyit edilebilir.

i

EK-3 Demografik Bilgi Formu

Çocuğunuzun Adı-Soyadı:

Değerli katılımcı, bu araştırma verileri bilimsel bir çalışmada kullanılacak olup bilgileriniz saklı tutulacaktır, lütfen bilgileri eksiksiz doldurunuz ve boş madde bırakmayınız. Katılımınız için teşekkür ederiz.

Annenin;

1.Yaşı:

2.Eğitim durumu: İlkokul () Lise () Üniversite ()

3.Annenin uyku haricinde çocuğuyla beraber geçirdiği bir gündeki toplam süre: (oyun oynayarak, birlikte yemek yaparak, bir şeyler tamir ederek, hikaye okuyarak vb.) : saat

Babanın;

4.Yaşı:

5.Eğitim durumu: İlkokul () Lise () Üniversite ()

6.Babanın uyku haricinde çocuğuyla beraber geçirdiği bir gündeki toplam süre (oyun oynayarak, birlikte yemek yaparak, bir şeyler tamir ederek, hikaye okuyarak vb.) : saat

Çocuğun;

7.Akademik başarı düzeyi: Düşük () Orta () Yüksek ()

8.Cinsiyeti: Kız () Erkek ()

9.Doğumda herhangi bir zorlayıcı durum yaşandı mı? Evet () Hayır ()

10.Çocuğunuz okul öncesi eğitim aldı mı? Evet () Hayır ()

11.Çocuğunuz 1 yaşına gelene kadar bakımını anne-babası mı üstlendi?

Evet () Hayır ()

12.Çocuğunuz günde ortalama kaç saat/dakika ekran (televizyon, tablet, telefon) başında kalmaktadır?

13.Çocuğunuz iki yaşından beri -mış gibi oyun (evcilik, bankacılık, askercilik, hırsız-polis vb.) oynuyor mu? Evet () Hayır ()

EK-4 Ka-si Empatik Eğilim Ölçeği-Çocuk Formu

AÇIKLAMA: Sevgili öğrenciler aşağıda bazı durumlara ilişkin düşünceler ifade eden cümleler bulunmaktadır. Lütfen her cümleyi dikkatlice okuyarak o durumun size ne kadar uyduğunu düşünün ve kararınıza en uygun seçeneğin içine çarpı koyarak düşüncenizi belirtin. Cevaplarınızın kimseyle paylaşılmayacağından emin olun. Bu anketin sizin okul çalışmalarınızla bir ilgisi yoktur. Sizden düşüncelerinizi içten bir şekilde ifade etmeniz beklenmektedir. Lütfen tüm soruları cevaplamaya çalışın					
		Bana hiç uygun değil	Bana biraz uygun	Bana oldukça uygun	Bana tamamen uygun
1	Bir arkadaşım mutlu olduğu zaman ben de kendimi mutlu hissederim	()	()	()	()
3	Bir arkadaşım sınavlardan kötü not aldığı anda onun duygularını anlayabilirim.	()	()	()	()
5	Yakınını kaybeden bir insanın duygularını anlayabilirim.	()	()	()	()
7	Arkadaşlarımın canını sıkan bir şeyler olduğunda onlar söylemeseler de hal ve hareketlerinden anlarım.	()	()	()	()
9	Arkadaşlarımı anlama konusunda başarılı olduğuma inanıyorum.	()	()	()	()
11	Bir arkadaşım haksızlığa uğradığında üzülürüm.	()	()	()	()

13	Karşımda acı çeken birini gördüğümde aynı acıyı ben de hissederim.	()	()	()	()
----	--	-----	-----	-----	-----

EK-5 Çocuklar İçin Yaşam Doyumu Ölçeği

① Hiç katılmıyorum	② Çok katılmıyorum	③ Kararsızım	④ Biraz katılıyorum	⑤ Tamamen katılıyorum	
1. Hayatım birçok yönden olmasını istediğim gibidir	①	②	③	④	⑤
3. Hayatımdan mutluyum.	①	②	③	④	⑤
5. Eğer hayatımı yeni baştan yaşayabilseydim, her şeyin yine aynı olmasını isterdim	①	②	③	④	⑤

EK-6 Ebeveyn-Çocuk Kapsayıcı İşlevler Ölçeği

1-----2-----3-----4-----5

Hiçbir zaman Nadiren Ara sıra Sık sık Her zaman

Aşağıda, çocuğunuzla ilgili bazı duygu ve davranışlara ilişkin ifadeler yer almaktadır. Çocuğunuzla genel durumunu göz önüne alarak, aşağıdaki derecelendirmeye göre ifadeleri cevaplayınız.

1. Çocuğumdan ayrılmak benim için zordur.	1	2	3	4	5
3. Çocuğum hep gözümün önünde olsun isterim.	1	2	3	4	5
5. Mükemmeliyetçiliğim nedeniyle çocuğumun yaptıklarını kolay beğenmem.	1	2	3	4	5
7. Çocuğumun hastalanması, iğne olması, yaralanması gibi durumlarda panik olurum.	1	2	3	4	5
9.Eşim çocuğumuzla ilgili konularda bana yardımcı olur.	1	2	3	4	5
11. İsteklerini erteleyemem hemen yerine getirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
13. Onu başkasına emanet etmek konusunda endişeliyimdir.	1	2	3	4	5
15. Bizim ona şimdi baktığımız gibi, ileride onun da bize bakmasını beklerim.	1	2	3	4	5
17. Tüm hayatımı çocuğuma adadım, ondan başka önceliğim yoktur.	1	2	3	4	5
19. Bebekliğinde uyurken nefes alıp almadığını kontrol ederdim.	1	2	3	4	5
21. Çocuğumu kaybetmekten çok korkarım.	1	2	3	4	5
23. Eşim ben yetersiz kaldığımda çocuğumuzun	1	2	3	4	5

gerginliğini azaltmayı başarır.

25. Eşim sakin biridir.	1	2	3	4	5
-------------------------	---	---	---	---	---

27. Çocuğuma vurduğum olmuştur (Ele veya başka vücut bölgelerine).	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

29. Endişeli ve korumacı bir anneyim.	1	2	3	4	5
---------------------------------------	---	---	---	---	---

31. Onu sakinleştirmek için yalan söylediğim ya da gerçekleri gizlediğim olur.	1	2	3	4	5
--	---	---	---	---	---

33. Çocuğuma beni yorduğunu söylerim.	1	2	3	4	5
---------------------------------------	---	---	---	---	---

35. Eşim çocuğumuz doğduğunda bana çok destek olmuştur.	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

ÖZGEÇMİŞ VE ESERLER LİSTESİ

Adı ve Soyadı: Merve Nur YOLCU

E-postası: mrvenuryolcu@gmail.com

İletişim: 0 530 850 46 30

ÖĞRENİM DURUMU

Yüksek Lisans: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Psikolojik Hizmetler, 2018-2020

Lisans:

Sakarya Üniversitesi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği, 2013-2017

Sakarya Üniversitesi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, 2015-2018

GÖREVLER:

Görev Unvanı	Görev Yeri	Yıl
Psikolojik Danışman (Psikoterapist)	Arden Psikoloji	2019-halen

ESERLER:

A. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

Koç, M., Uğur, E., Çolak, Ç. H. ve Yolcu, M. N. (2018, Temmuz). *Sosyal fobi reddedilme duyarlılığı ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeliyle incelenmesi*. ERPA International Congresses on Education Sempozyumu. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yolcu, M. N. ve Düşünceli, B. (2020). 60-72 aylık çocukların dikkat becerisinin ve ebeveynin kapsayıcılık işlevlerinin eğitim düzeyine göre incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39) 89-107.

B. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

Çolak, Ç. H. ve Yolcu, M. N. (2017). *İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinde saldırganlığın çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. 12. Okul Öncesi Eğitimi Öğrenci Kongresi. 24-26 Nisan. Sakarya.

Yolcu, M. N. ve Sakin, A. (2016). *Okul öncesi öğretmenlerinin rehberlik servisi ile ilgili görüşlerinin incelenmesi*. 11. Okul Öncesi Eğitimi Öğrenci Kongresi. 27-29 Nisan. Kastamonu.